

Muassislar:
O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston yoshlar ittifoqi

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:
Sirojiddin SAYYID
Minhojiddin MIRZO
Nodir JONUZOQ
G'ayrat MAJID
O'razboy ABDURAHMONOV
Farrux JABBOROV

Jamoatchilik kengashi:
Qahramon QURONBOYEV
Iqbol MIRZO
Muhammad ALI
Abdurasul ABDULLAYEV
Rustam NOSIROV
Rustam QOBILOV
Ahmad OTABOYEV
Shuhrat SIROJIDDINOV
Serobiddin ISMOILOV

Bosh muharrir:
Faxriddin HAYIT

Bosh muharrir o'rinbosari:
Nurilla CHORI

Mas'ul kotib:
Sa'dullo QURONOV

Mas'ul muharrir:
G'iyosiddin O'NAROV

Adabiy muharrir:
Husan MAQSUD

Badiiy muharrir:
Akbarali MAMASOLIYEV

Muharrir:
Yahyoxon FAYOZ

Manzilibimiz:
Toshkent shahri, Chilonzor tumani,
Bunyodkor ko'chasi, Adiblar xiyoboni,
O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi binosi.
Indeks 100066
E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz
Web sayt: www.yoshlikjurnali.uz
Tel.: (0371) 231-20-58, 231-20-59

Navbatchi muharrir: Jamoliddin Abdulhayev
Bosishga 20.02.2019-yilda ruxsat berildi.
Qog'oz formati: 60x90 1/4
Nashriyot hisob tobog'i: 8,7
Indeks – 822.
ISSN 0207-9137. Jurnal 2007-yil 4-mayda
O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi
tomonidan № 0253 raqami bilan ro'yxatga olingan.
Jurnaldan ko'chirib bosilganda
"Yoshlik" dan olindi" deb izohlanishi shart.
"SILVER STAR PRINT" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma № 85. Adadi: 1000
Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-uy.

MUNDARIJA

JARAYON

2 Yaxshi niyat saodati

ESSE

5 Nosir Zohid
Vatan sendan rizo, o'g'lim!

NAZM

16 Aziz Said
Yutdi tongday yorug' xayollar...

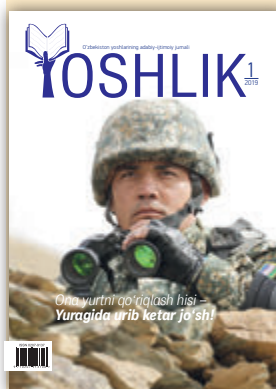
34 Mahfuza Imomova
Haydasang, ortingdan
kelaverar she'r

YOSHLIK YO'QLOVI

20 To'xtamurod Rustamov
Dengizni ko'rmagan
odamlar

SO'ZOYNAK

13 Adabiyot – inson
sirlari haqidagi fan

Muqovada
Bahrom Abdurahimov
olgan suratdan
foydalanildi.

3

36

49

31

TADQIQOT
28 Odiljon Avaznazarov
“Lison ut-tayr” da tush motivi

XOTIRA
31 Zuhridin Isomiddinov
Gul tergani ketgan shoir

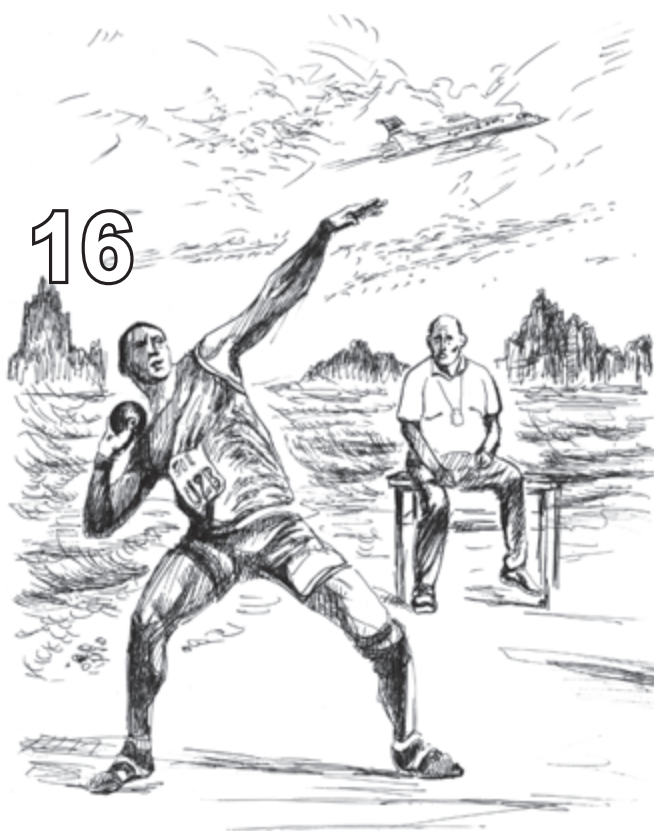
55 Islomjon Qo‘chqorov
Eng go‘zal izhorim
ichimda qoldi

NASR
36 Abduhamid Muxtorov
Haydarko‘l xayollari.
Dumli odam

“YOSHLIK” XAZINASIDAN
49 Norboy Xudoyberganov
Yozavergan yozuvchi
bo‘ladimi?

JAHON HIKOYASI
88 Jek London
Ishonch

16

Yaxshi niyat saodati

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yilda mamlakatimizni rivojlantirishning eng muhim ustuvor vazifalari to‘g‘risidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasini o‘qib

Bolalik qilib, tuyqus og‘izga kelgan biror gapni gapirib qo‘ysam, enam dakki berardilar:

– Yaxshi niyat qil-ey, ovozingni shamol uchirsin!

Niyat qilishda xosiyat borligini ana shu pallalardan anglab boshlaganman. Hayotda nima topgan bo‘lsam, ichimda tug‘yon urgan niyatlarim, ilinj va umidlarim hosilasi deb bilaman. Aslida ezgu niyatni dilga tugish, uning ushalishiga umid bog‘lash xalqimizning xos xususiyati, ezgu fazilatidir. Asrlar qa‘ridan hayot silsilalarida toblanib bugun ham yashayotgan “Yaxshi

niyat – yarim davlat”, “Tog‘dek so‘rasang tuyadek, tuyadek so‘rasang ignadek beradi” kabi maqol-u hikmatlar bejiz tildan tilga, dildan dilga o‘tib ildiz otmaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil uchun mo‘ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida buyuk muhaddis bobimiz Imom Buxoriy Hazratlarining “Al-jomi’ as-sahih” asari avvalidagi: “Barcha ezgu amallar niyatga bog‘liq, har bir kishiga faqat niyat qilgan narsasi beriladi”, degan hadisni keltirib o‘tgani, rosti, barchamizni to‘lqinlantirib yubordi.

Bugun butun xalq uchun, ularning hayotdan roziligi, turmushining obodligi, ertangi kunning asosini yaratish borasida tashlanayotgan har bir qadam, qog‘ozdan amaliyotga ko‘chayotgan rejalar, albatta, qalblarda bunyod bo‘lgan oydin niyatimizdir.

Uyda televizor serial-u multfilmdan bo‘shamay qolsa, yetmishdan oshib ham g‘ayrati so‘nmagan enam yozg‘iradi: “Munday bir axborot-paxborotlarni ko‘rsa-da, odam...”. Shoshib kanalni o‘zgartiraman.

Ona-bola o‘sha kuni miriqib lavha tomosha qildik. Mirzacho‘ldagi obodonlashtirish, qayta qurish ishlari, qisqa muddatda xalq uchun yaratilgan imkoniyat-u shart-sharoitlarni, Gagarin shahrining yangi qiyofa kasb etgani ajoyib tarzda bir ko‘rsatuv orqali namoyish etildi. Men ham lolman, biroz oldin Gagaringa borganimda qarovsiz ko‘chalar, o‘ydimchuqur yo‘llar, sobiq tuzumdan keyin huvullab qolgan binolar, qulagan, siri-ohori ko‘chgan temir to‘siqlar-u darvozalar, obodonlik hovlisi oshib qaramagan xonadonlarda behalovatlik, behuzurlik hukm

surar edi. Endi esa manzara butunlay o'zgacha: intervyu berayotgan, hududda istiqomat qilayotgan turli millat vakillaridan iborat aholining kayfiyati, hayotga munosabati va ishtiyoqi zumda qalbingizga ko'chadi. Yangi ochilgan tikuv fabrikasi, madaniyat saroyi, muhtasham davlat xizmatlari markazi, shaharchaga ko'rk berib turgan ko'p qavatli uylar, dam olish maskanlari, qishda ham yashillik ufurib turgan maysalar enamning ham chehrasini yashartirgandek bo'ldi. Ko'rsatuvdan so'ng qalbi toshib birgina gap bilan xulosa qildi: "Prezident odamlarni yaxshi yashashga o'rgatib qo'ydi..."

Hayotning og'ir-yengilini ko'rgan enamning shu birgina jumlasini meni uzoq o'yga toldirdi. Inson hayot ekan, umrguzaronlikning ehtiyojlari hamisha mavjud, manfaatlar tirikchilikning tayan-chi bo'lib xizmat qiladi. Manfaatlari ta'minlangan inson kechayotgan kundan, hayotidan rozi bo'lib yashaydi.

Mashhur rus kino arboblari Arkadiy Gayday filmlaridan birida ajoyib ibora keltiriladi: "Yashash yaxshi, yaxshi yashash yanada yaxshi!". Momom ham doimo bir gap aytib o'tardi: "O'lmagan jon bormi?!". Albatta, kun hammada kechadi. Lekin ana shu umr lahzalarini shod-u xurramlik, mamnuniyat bilan yashashga nima yetsin?!

O'tgan qisqa muddatda "Obod mahalla", "Obod qishloq" dasturlari orqali yurtimizning olis va yaqin hududlaridagi qanchadan-qancha qishlog'-u mahallalar fayzli go'shaga, obod manzillarga aylantirildi.

Dunyo sahnida kechayotgan voqealar, tobora avj olayotgan urush va nizolar, axborot xurujlari, ma'naviy bo'hronlar, inqirozlar insonni hamisha uyg'oq va ogoh yashashga chog'lantiradi. Hali u, hali bu mamlakatda hosil bo'layotgan "jaro-hat"lar o'sha millat yoki xalqning turmushiga, tinch hayotiga raxna bo'layotganini har daqiqa axborot vositalari orqali kuzatib turibmiz. Bu borada xalqimizning ham o'z tarixiy saboqlari

bor. Shukur, deymiz. Shukronalik – ko'ngilning bezagi. Ammo tinchlik, osoyishta hayot o'z-o'zidan kelmaydi. Xalqaro va mintaqaviy xavfsizlikka tahdidlar tobora kuchayib borayotgani hisobga olinib, yangi Mudofaa doktrinasi qabul qilindi. Qurolli Kuchlar tarkibidagi barcha qo'shin turlarining tuzilma va vazifalari qayta ko'rib chiqildi. Armiya va xalq birligini ta'minlash maqsadida barcha hududlarda harbiy-ma'muriy sektorlar tashkil etildi. Harbiy xizmatchilarning mas'uliyati, jangovar tayyorgarligini oshirish bilan birga ularning hayotiy ehtiyojlarini ta'minlash borasida ham ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda.

Odamlarning qalbida hayotga ishonch ortgani, farzandlarining kelajagiga umid bog'lagani – bor gap. Ishonch bor qalbdan orzular, niyatlar bo'y ko'rsataveradi.

Xalqimiz azaldan bolaning ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor bilan qaragan. Beshikdanoq ona allasi bilan go'dak qalbiga, ruhiga ma'rifat singdiriladi. Bobokalonimiz Mir Alisher Navoiy bejiz to'rt yoshida Fariduddin Attorning "Mantiq ut-tayr" asarini yod olmagan! Bolaning maktab ostonasiga qadam qo'ygungacha bo'lgan davri hayotga qarashlari, bilimga ishtiyoqi shakllanadigan yoshga to'g'ri keladi. Bu yoshda ularning parvarishiga to'g'ri yondashish talab etiladi. Shu bois davlatimiz rahbari maktabgacha ta'lim tizimiga alohida e'tibor qaratdi. Natijada bugun zamonaviy talablar asosida kichkin-toylar uchun maktabgacha ta'lim muassasalari barpo etilmoqda, mavjudlari qayta rekonstruksiya qilinmoqda. Xususi sektor faoliyati tizim sifatining oshishiga xizmat qilayotir.

Murojaatnomada aytilganidek, faqat ma'rifat insonni kamolga, jamiyatni taraqqiyotga yetaklaydi.

Xalq ta'limi tizimidagi islohotlar, o'zini oqlama-gan kollejlarning sonining qisqartirilishi, oliy ta'lim sohasini takomillashtirish, yurtimizda dunyoning nufuzli oliy ta'lim muassasalari filiallarining ochilishi mamlakatda ta'lim sifatini yaxshilash yo'lida mustahkam qadam bo'ldi. Xalqimiz ziyolilari, fidoyilari – o'qituvchilarning oylik maoshini ko'tarish, hayot darajasini yaxshilash borasida ilk odimlar tashlandi.

O'zbek ziyolilari haqida so'z ketganda, albatta, adabiyotimizning zahmatkash ijodkorlari – shoir va yozuvchilarimiz ko'z o'ngimizda gavdalanadi. O'tgan yilda "O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi faoliyatini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi Prezident qarori ijodkorlar qalbini to'lqinlantirib yubordi. Yozuvchilar uyushmasi uchun yangi bino barpo qilindi. Ijodkorlar uchun uy-joylar qurildi. "Zomin" va "Parkent" ijod uylari ijodkorlar ixti-

yoriga topshirilish arafasida turibdi. Bir soʻz bilan aytganda, adabiyotning, zahmatkash ijodkorning qaddi rostlandi.

Murojaatnomada Prezident inson uchun hayotda zarur ikki muhim ehtiyojni uygʻun keltiradi: tinchlik va sogʻlik. “Takror aytaman, tinchlik va sogʻlikni taʼminlasak, qolgan hamma narsaga erishamiz”, deydi davlat rahbari qatʼiy. Shu asnoda nogironligi boʻlgan shaxslar, boquvchisini yoʻqotganlar, yolgʻiz keksalar, umuman, koʻmakka muhtoj qatlamlarni qoʻllab-quvvatlash ustuvor vazifa boʻlib qolishini aytadi.

Rahmatli oʻqituvchinning uy vazifalarini tayyorlamaydigan, darsga barmoq orasidan qaraydigan noʻnoq oʻquvchilarga qarata muntazam aytadigan oʻziga xos tanbehlari ong-u shuurimga singib ketgan: “Ha, Hoshim, – derdi muallim hammani bir ism bilan atab, – senga yoz boʻlsa-yu, qish boʻlmasa, soya boʻlsa-yu, issiq boʻlmasa, yotsang qorinni qashilab-a... sal, jonni koyitish kerak!”. Baʼzan sinfda gurros kulgi koʻtarilar edi. Ammo oddiy muallimning oddiy haqiqatlarini bugun, ulgʻayganda anglab yetyapmiz. “Ish bilaganga ming tanga!”, deydi xalqimiz. Ishbilarmon odam hayotda oʻzining ravon yoʻlini bunyod qiladi. Qorning qalovini topib, alangalatadi, qimirlab, qir-u dovon oshib baxt-u saodatga erishadi. Prezidentning buyuk alloma Najmiddin Kubro hazratlarining: “Muvaffaqiyatni – saʼy-harakatda, muvaffaqiyatsizlikni esa – loqaydlik va dangasalikda koʻrdim”, degan hikmatlarini ulkan saboq sifatida keltirgani bejiz emas, albatta: “Haqiqatan ham, biz faqat faol tadbirkorlik, tinimsiz mehnat va intilish orqali taraqqiyotga, farovon hayotga erisha olamiz”. Mamlakatni ravnaq toptirish, rivojlanish jarayonini tezlashtirish faol investitsiyalar harakatiga bogʻliq. 2019-yil shu nuqtayi nazardan “Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili” deb nomlangani bejiz emas. Ushbu yilda ijtimoiy sohani rivojlantirish boʻyicha islohotlar aholi oʻrtasida ishsizlikni kamaytirish va odamlar, oilalarning daromadlarini oshirishga, kasbga oʻrgatish, huquqiy maslahatlar, ijtimoiy koʻmak usullaridan keng foydalanishga qaratiladi. Umrini nogiron farzandiga qarash, uni parvarish qilishga bagʻishlagan onalar uchun alohida ijtimoiy nafaqa turini joriy etishga qaratilgan. Bundan tashqari, ilm-fan, zamonaviy va uzluksiz taʼlim tizimini yanada takomillashtirish koʻzda tutilgan.

Yoshlik – inson umrining kuch-gʻayratga toʻla, hayotga muhabbat ila talpinib turgan eng navqiron pallasi. Nuroniylarimiz qadamidan oʻt chaqnab turgan yoshlarni koʻrganda, bejiz, kiftiga qoqib, “togʻni talqon qiladi”, deya eʼtirof etishmaydi.

Mamlakatimiz aholisining qariyb yarmini tashkil etadigan yoshlar bilan ishlash masalasi, bundan buyon ham eng asosiy vazifalarimizdan biri boʻlib qoladi, deyiladi Murojaatnomada.

Yoshlarni tadbirkorlikka keng jalb etish, ularning bandligini taʼminlash maqsadida “Yoshlar – kelajagimiz” jamgʻarmasi faoliyatini yanada kengaytirish rejasi belgilangan.

Davlat rahbarining mazkur chiqishida sud-huquq, iqtisodiyot, qishloq xoʻjaligi, turizm, tashqi siyosat borasida ham mulohazalari, taklif va rejalarini bayon etilgan.

Prezidentning: “Xalqni rozi qilolmagan rahbar, Haqni rozi qilolmaydi”, degan iqrorida, daʼvati-da mutasaddi rahbarlarning xalq bilan muloqot asnosida el dardini tinglash, turmushidan boxabar boʻlish, koriga yarashdek saboq bor.

Murojaatnomada ustuvor zaruriy yoʻnalishlar boʻyicha “yoʻl xaritasi” va alohida konsepsiyalar ishlab chiqish topshirilgan.

Davlat rahbarining Oliy Majlisga Murojaatnomasini oʻqib chiqar ekanman, keksa enamning: “Prezident odamlarni yaxshi yashashga oʻrgatib qoʻydi”, degan bir jumla xulosalarini anglaganday boʻldim. Chindan ham qay davraga bormang, yurtdoshlarimiz dilida ertangi kunga ishonch bilan tuzgan olam-olam rejalarini sizning ham qalbingizga jo qiladi.

Niyat bu qalbimizning amalidir. Uning roʻyobga chiqishi uchun ezgu saʼy-harakat zarur. Azaldan xalqimiz bir-biriga yaxshilikni sogʻinadi. Zero, niyati ulugʻ xalqning – ishi ham ulugʻ, hayoti yorugʻ va kelajagi farovon boʻladi.

Faxriddin HAYIT

Nosir ZOHID

Vatan sendan *rizo, o'g'lim!*

Yunusjon tuman mudofaa ishlari bo'limidan ko'tarinki kayfiyatda chiqdi. U hovliga kirib kelgani-da otasi tomorqada ish bilan band edi.

– Assalomu alaykum!

– Va alaykum assalom. – Nosir aka o'g'lining charaqlab turgan ko'ziga, mamnun chehrasiga bir lahza tikilgach jilmaydi.

– Kayfiyating chog', xursand ko'rinasan?

– Ishlar besh, – deya Yunusjon otasini quchoqladi. – Saralash tanlovlarida yuqori natijalarga erishibman. Xullas, xizmatni Milliy gvardiyada o'taydigan bo'ldim.

– Zo'r-ku, tabriklayman! Nosir aka g'urur bilan o'g'lining yelkasiga qoqdi. – Milliy gvardiyada senga o'xshagan pahlavonlar xizmat qilmasa, kim xizmat qiladi?! Bor endi ovqatlanib ol. Qorning ham ochgandir. Biz tushlik qilganmiz.

Yunusjon onasi tayyorlab qo'ygan ovqatni yeb, bir-ikki piyola choy ichgach bir muddat xayolga oldi... maktab chog'lari ko'z o'ngida namoyon bo'ldi.

* * *

U maktabda yaxshi o'qir, ayniqsa, tarix faniga alohida mehr qo'ygandi. Yunusjon muallimining Vatan ozodligi yo'lida jon fido qilgan Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik singari mard o'g'lonlar haqidagi ma'ruzalarini jon qulog'i bilan tinglardi. Sohibqiron Amir Temurning hayratomuz jasorati, matonati uni lol qoldirardi. Maktab darsligida ular haqida berilgan ma'lumotlardan qoniqmay kutubxonaga kirar, bu buyuk insonlar hayoti to'g'risida bitilgan tarixiy va badiiy kitoblarni qiziqish bilan mutolaa qilardi.

Yunusjon o'rta maktabni tugallash arafasida edi. Yaqinlari kechki ovqatdan keyin choy ichishgach, otasi televizorni yoqdi. Oynai jahonda mamlakatimiz Prezidentining xorij mamlakatidan tashrif buyurgan davlat rahbarini kutib olish marosimi namoyish etilayotgan ekan. Yunusjon maydonda saf tortib turgan Milliy gvardiya askarlariga havas bilan termilarkan, yuragi yana hapriqib ketdi. Chunki mana, esini tanibdiki, Milliy gvardiya tarkibida xizmat qilishni orzu qiladi. “Lekin yaxshi bilaman, Milliy gvardiyaga hammani ham olishavermaydi. Sog'lom, bilimli, har tomonlama yetuk bo'lish kerak”, xayolidan o'tkazardi u. Bundan buyon ham sport bilan jiddiy shug'ullanaman. Xudo xohlasa, men ham ular safida bo'laman.

* * *

Yunusjon o'rta maktabni bitirgandan so'ng ota-bola o'rtasida o'zaro shunday suhbat bo'lgandi.

– Mana, o'qishingni ham bitirding, – dedi Nosir aka yuz-ko'zlaridan kuch-g'ayrat yog'ilib turgan o'g'lining chehrasiga mamnun boqib.

– Endi bundan buyog'iga rejalarining qanday? Maktabda yaxshi o'qiding. Biliming chakki emas.

– Albatta, birorta institutga kirib o'qiyman, – deya Yunusjon otasiga qarab sirli jilmaydi. – Lekin hozirmas. Avval armiyaga borib kelay, keyin o'qishga kiraman. Ungacha vaqtni bekor o'tkazmaslik uchun Qo'qondagi kompyuter operatori kursida o'qimoqchiman.

– Shunday degin. – Nosir aka bir muddat o'ylanib qoldi. Keyin o'g'lining qarori qat'iy ekanligini sezib, jilmaydi. – Mayli, astoydil ahd qilgan bo'lsang, ilohim, niyatingga yetgin.

* * *

Oradan ko'p o'tmay tuman mudofaa ishlari bo'limidan chaqiruv qog'ozi keldi. Bir hafta o'tgach tibbiy ko'rikdan muvaffaqiyatli o'tgan, saralash

tanlovlarida yuqori natijalarni qo‘lga kiritgan, ba-land bo‘yli, baquvvat yigitlardan o‘n nafari mudofaa ishlari bo‘limi boshlig‘i xonasida saf tortdi.

– Sizlarni bu yerga taklif qilishdan maqsad, – dedi boshliq ularga qarab. – Balki o‘zlaring ham sezgan bo‘lsalaring kerak. Biz harbiy xizmatga layoqatli yigitlarimizdan eng saralarini, el-yurt, Vatan uchun jonini ham ayamaydigan sadoqatli, fidoyi o‘g‘lonlarimizni Milliy gvardiya tarkibida xizmat qilishga yuboramiz. Har tomonlama o‘rganib chiqib o‘sha qutlug‘ dargohga sizlarni munosib deb topdik. Ishonamizki, xizmatni a‘lo darajada o‘tab tumanimizga, oilangiz bag‘riga yorug‘ yuz bilan qaytasizlar.

“Mana, Xudo xohlasa, niyatimga ham yetdim”. Xayollarini bir joyga to‘plagan Yunusjon mamnun jilmayib qo‘ydi. “Xudo xohlasa, yaqin kunlarda Milliy gvardiya safida bo‘laman”.

* * *

...Keng maydon. Milliy gvardiya tarkibiga kirgan askarlar bir tekis saf tortishgan. Bugun bu muqaddas dargohda katta bayram, shodiyona. Milliy gvardiya safidan joy olayotgan askarlarning quvonchi cheksiz. Ular ona Vatanning sodiq farzandi bo‘lishga qasamyod qilish uchun shay bo‘lib turishibdi. Maydonning bir tomonida yurt fidoyilarining yaqinlari. Hammaning yuz-ko‘zida quvonch, hayajon. Qism komandiri hammani muborakbod etgach, tantanali harbiy qasamyod boshlandi. Avtomatlarini ko‘ksilariga bosgan askarlar navbati bilan maydonga chiqib jonajon O‘zbekistonimizning haqiqiy himoyachisi bo‘lishga qasamyod qila boshladilar. Nihoyat, maydonda Yunusjon paydo bo‘ldi. Nosirjon akaning butun vujudi quloqqa aylandi.

“Men, Oxunov Yunusjon Nosirovich O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safiga kirar ekanman, xalqimga, Prezidentimga sodiq bo‘lishga tantanali ravishda qasamyod qilaman...”

Ko‘ksi faxr-iftixorga to‘lgan Nosirjon aka beixtiyor shivirladi: “Qasamyodingga hamisha sodiq qolgin, o‘g‘lim”. Unga hamroh bo‘lib kelgan umr yo‘ldoshi Zulfiniso opa ro‘molining uchi bilan sevinch ko‘z yoshlarini artdi.

Harbiy qasamyoddan keyin askarlarning otanalari bilan ko‘rishishlariga ruxsat berildi. Nosirjon aka farzandini bag‘riga bosib uni muborakbod etarkan kulimsiradi:

– Bu... sal tortilib qolibsani, bolam. Nima, mashqlar og‘irlik qilyaptimi?

– Yo‘g‘-e, – Yunusjon sir boy bermay jilmaydi. – Ha endi, yangi joy, ozgina qiyinchiligi ham bo‘ladi-da. Lekin sport bilan muntazam shug‘ullanganim bu yerda juda asqatyapti.

– Barakalla, o‘g‘lim! – Nosir aka farzandining yelkasiga qoqdi. – Bilaman, irodali, sabr-toqatli yigitsan. Men senga ishonaman.

* * *

Yunusjon Milliy gvardiya tarkibida xizmatni boshlaganda tartib-intizomni shunchalik qattiq bo‘ladi deb o‘ylamagandi. Ertalabki badan tarbiyadan keyin nonushta va undan keyingi siyosiy mashg‘ulotni hisobga olmaganda kechgacha mashq. Har bir daqiqa hisobli. Albatta, harbiy mashqlar oralig‘ida uyga xat yozish, kutubxonaga kirib kitob mutolasi bilan shug‘ullanish uchun ham vaqt berilardi. Yunusjon bu imkoniyatdan unumli foydalanar, bo‘sh vaqtini ko‘pincha kutubxonada o‘tkazar yoki sevgan mashg‘uloti – surat chizish bilan band bo‘lardi.

U harbiy xizmat davomida ko‘plab do‘stlar orttirdi. Respublikamizning turli viloyatlaridan kelgan bu yigitlarning hammasi Yunusjonga o‘xshagan norg‘ul, baquvvat, qisqasi, ona Vatanga sadoqatli mard o‘g‘lonlar edi. Oradan olti oy o‘tgach, u bilan yonma-yon o‘rindiqlarda yotadigan andijonlik Bobomurod Murodov bilan nihoyatda qadrdon, sirdosh bo‘lib qoldi. Hazil-mutoyibaga o‘ch, xushchaqchaq, shoirtabiat bu yigit bilan soatlab suhbat qurishardi. Kelajakdagi o‘y-rejalari, orzu-niyatlari haqida o‘rtoqlashishardi. Bir kuni kutilmaganda Bobomurod so‘rab qoldi:

– Yunusjon, menga qara, bir gap so‘rasam rostini aytasanmi?

– Nima demoqchisan?

– Birorta qizni yaxshi ko‘rganmisan? Qo‘lidan ushlab, hech bo‘lmasa, bir marta bag‘ringga bosganmisan?

– Yo‘q hali, – deya Yunusjon kuldi. Keyin beixtiyor Dildoraning kulib turgan ko‘zlari, muloyim chehrasi ko‘z o‘ngida namoyon bo‘ldi...

...Yangi o‘quv yili boshlangan, o‘n birinchi sinfda o‘qib yurgan paytlari edi o‘shanda. Yakshanba kuni tushga yaqin qadrdon do‘sti Bahodirjonlarnikiga yo‘l oldi. Yunusjon boshqa o‘rtoqlaridan ko‘ra shu yigit bilan qalinroq edi. Boisi u bilan gaplari qovushar, soatlab suhbat qurishsa ham aslo zerikishmasdi. Shuning uchun ta‘til paytlari ham bir-birlarini yo‘qlab turishardi.

Bahodirjon odatdagidek uni ochiq chehra bilan kutib oldi. Ular olma tagidagi so‘rida biror soat chaqchqlashishgach, Yunusjon turishga izn so‘radi.

– Qayoqqa shoshasan, – dedi do‘sti norozi ohangda. – Qiymali mastava bo‘lyapti, bir yo‘la tushlik qilib keyin ketasan. U shunday deya oshxona tomonga o‘girildi. – Dildora, ovqating tayyor bo‘p qoldimi?

– Akajon, mana hozir, – singlisi oshxona derazasidan ularga yuzlandi. – Besh daqiqada olib boraman.

Zum o‘tmay Dildora so‘ri ustidagi xontaxtaga dasturxon yozdi.

Yunusjon to‘qqizinchi sinfda o‘qiydigan kulcha yuzli, bug‘doyrang, bodomqovoq, ko‘zlari kulib turgan bu qizga ilgari uncha e‘tibor qilmagan ekan. Maktabda bir ikki marta tasodifan ro‘baro‘ kelib qolishganda tuzukroq razm soldi. “Haqiqatan ham, ko‘zga yaqin ekan” xayolidan o‘tkazdi u.

* * *

1999-yil. May oyining oxirlari. Muddatli harbiy xizmatning tugashiga ham sanoqli kunlar qolgan. Yunusjonning qalbini so‘z bilan ifodalab bo‘lmaydigan ajib bir sog‘inch egallagandi. Xudo xohlasa, yaqinda jonajon qishlog‘iga yorug‘ yuz bilan kirib boradi. Uning yuragida bir olam orzu-umidlari bor. Sog‘-salomat bo‘lsa, hamma ezgu niyatlariga yetadi. Uni tarbiyalab voyaga yetkazgan ota-onasining xizmatini qiladi. Ularni boshiga ko‘tarib duolarini oladi.

Mana shunday farahli kunlarning birida kutilmagan Bobomurod ikkalasini harbiy qism komandiri huzuriga chaqirib qoldi. Komandir ular bilan qo‘l berib so‘rashgach, maqsadga o‘tdi:

– Milliy gvardiyamiz tarkibidagi askarlar orasidagi eng sadoqatli, bilimli, matonatli yigitlardan ekanliklaringni yaxshi bilaman. Mana, xizmatlaring ham nihoyasiga yetay deb qoldi. Endi... sizlarni bu yerga chaqirishimdan maqsad...

Komandir bir muddat sukut saqlab, ularga qarab so‘zini davom ettirdi:

– O‘zlaringga yaxshi ma‘lum, mamlakatimiz mustaqillikni qo‘lga kiritganiga endigina sakkiz yil to‘ldi. Hali milliy armiyamiz to‘la shakllanmagan. Eng xavflisi, dinini niqob qilib olgan jangarilar Afg‘oniston va Pokistondan panoh topib qo‘poruvchilik ishlarini amalga oshirish uchun puxta tayyorgarlik ko‘rishyapti. Ming afsuski, ular orasida dushmanlarning yolg‘onlariga ishongan, yo‘ldan adashgan vatandoshlarimiz ham bor. Shularni e‘tiborga olib Chirchiqda maxsus qism tashkil qilinyapti. Bu qismda shartnoma asosida ixtiyoriy xizmat qilish uchun fidoyi

yigitlarni jalb qilyapmiz. Sizlarga bir kun muhlat. Yaxshilab o‘ylab, ertaga javoblaringni aytinglar.

– Bu yog‘i qiziq bo‘ldi-yu. Komandir huzuridan chiqishgach Yunusjonning boshi qotdi. – Nima deb javob beramiz?

– O‘ylab ko‘rish kerak, – dedi Bobomurod, Yunusjon bir muddat sukut saqlab turgach dedi: – To‘g‘ri, o‘ylab ko‘rish kerak. Qishloqqa qaytdim ham deylik. Undan keyin-chi? Tayinli ish yo‘q. Qishlog‘imizda ish axtarib chet elga ketayotgan yigitlar ham ko‘p. O‘qishga kirish ham osonmas hozir. Kamida bir yil o‘quv kursiga qatnab tayyorgarlik ko‘rilmasa bo‘lmaydi. Unga ham pul kerak. Shartnoma asosida xizmatni davom ettirish menga ma‘qul tuyulyapti.

– Gapingda jon bor, – Bobomurod do‘stining fikriga qo‘shildi. – Bizning qishloqda ham ahvol shu.

– Menimcha, hammani ham olishavermaydi, – dedi Yunusjon. Undan keyin komandirning gaplarini o‘zing eshitding, Afg‘onistonga uya qurib olgan g‘alamislar tinchligimizga xavf tug‘dirayotgan ekan. O‘zbekistonimiz mustaqilligining himoyachisi bo‘lishga qasamyod qilganmiz. Kel, yaxshisi xizmatni davom ettiraylik.

– Kelishdik. Bobomurod do‘stiga qo‘lini uzatdi. – Oxirigacha birga bo‘lamiz.

* * *

Oradan ikki oy o‘tgach, iyul oyining o‘rtalarida ikki do‘st Chirchiqdagi maxsus qismda harbiy xizmatni davom ettirishdi. Bu yerdagi mashq, mashg‘ulotlar bilan Milliy gvardiya tarkibidagi xizmat boshqacha edi. Qism komandiri, mayor Botir Abdullayev nihoyatda qattiqqo‘l, talabchan rahbar edi. U har bir ko‘rgazmali mashg‘ulotni shaxsan o‘zi qattiq nazorat qilib borardi. Mohir granatomyotchi kichik serjant Yunusjon Oxunov “pistirma” bilan bog‘liq mashg‘ulotlarda hamisha safdoshlariga namuna bo‘lardi. Ayniqsa, RPG-7 jangovar qurolidan nishonga otganda mo‘ljalga tekizmay qo‘ymasdi. Qo‘l jangida ham mohir edi. Maxsus qism askarlari harbiy mashg‘ulotlarni ko‘pincha qir-adirlar, tog‘li joylarda o‘tkazishardi. Oradan olti oy o‘tmay bu yerda xizmat qilayotgan Vatan fidoyilari xoh tog‘- Toshda, xoh chakalakzor o‘rmonda, xoh suvda, xullas, qayerda, qay sharoitda dushman bilan ro‘baro‘ kelishsa unga qaqshatqich zarba bera oladigan jangovar holatga keldilar.

... 2000-yilning yanvar oyida Yunusjon Qo‘qondagi harbiy qismda bir oy xizmat safarida bo‘ldi. 14-yanvar – Qurolli kuchlar tashkil topgan-

ligiga sakkiz yil to'lgan kunda Nosir aka oila a'zolari hamrohligida katta tog'oraga palovni bosib dasturxon bilan o'g'lini ko'rgani keldi. Harbiy qismda ham bayramga katta tayyorgarlik ko'rishibdi. O'tirish ayni qizigan paytda qism komandiri so'z olib shunday dedi:

– Bugun Yunusjon uchun qo'shaloq bayram. Vatan himoyachisi bo'lgan bu yigitimiz shu qutlug' kunda yigirma bir yoshga to'libdi. El-yurt oldidagi burchini sharaf bilan o'tashda unga kuch-g'ayrat, matonat tilaymiz.

Davrada gulduros qar-saklar yangradi.

Kechga yaqin Nosir aka o'g'li bilan xayrlasharkan uni mahkam bag'riga bosdi.

– Boshing omon bo'lsin, bolam. Yaxshi kunlarda sog'-salomat diydor ko'rishaylik.

Xizmatni boshlaganiga bir yil to'lgach, iyul oyining o'rtalarida Yunusjon ta'tilga keldi. O'g'li kelgan kunining ertasigayoq Nosir akaning xonadoni qarindosh-urug', yor-do'stlarga to'ldi. Ta'tilning beshinchi kuni qadrdon do'sti Bahodirjon uni uyiga mehmonga taklif qildi. Dildora yelib-yugurib xizmat qildi. Qadrdonlar miriqib suhbat qurisharkan Bahodirjon Yunusjonning o'ktam chehrasiga, baquvvat bilaklariga qarab havasi keldi.

– Xizmat senga yoqibdi, Alpomishdek yigit bo'libsan, ilohim, ko'z tegmasin.

Mehmondorchilik tugagach uyiga kelgan Yunusjonni otasi tashvishli qiyofada kutib oldi.

– Yangitda tuman mudofaa ishlari bo'limidan bir yigit kelib ketdi. Zudlik bilan boshliqqa borib uchrashing kerak ekan. Tinchlikmikin, ishqilib?

– Borsam bilaman-da. – Yunusjon uyidagilarni xavotirga qo'ymaslik uchun o'zini erkin, beparvo ko'rsatishga urindi. – Mayli men g'izillab borib uchrab kelayin-chi.

Tuman mudofaa ishlari bo'limi mudiri uni jiddiy qiyofada qarshi olgach gapni qisqa qildi.

– Ertadan qolmay harbiy qismingizga yetib borishingiz kerak ekan. Bizga qo'ng'iroq qilishdi.

– Xo'p bo'ladi. – Yunusjon boshqa bir so'z demay tashqariga chiqdi.

“Vaziyat jiddiyga o'xshaydi”. U qishloqqa yo'l olarkan negadir ko'ngli g'ashlandi. Ta'tilga chiqib bu yerga kelishidan oldin Sariosiyo, Surxondaryoning Uzun tumani chegaralarida xavf kuchayayotganligi haqida gap-so'zlar bo'lgan edi. “Demak, u yerga yordamchi kuchlarni tashlash kerak bo'lgan”, o'yladi yigit.

Yunusjon uyga kelgach hovli etagidagi so'rida o'tirgan ota-onasiga qarab zo'rma-zo'raki jilmaydi.

– Tinchlik ekanmi? – Nosirjon aka o'g'liga ma'noli tikildi.

– Tinchlik, – dedi Yunusjon otasining yelkasidan quchib. – Ertaga qismga yetib borishim kerak ekan.

– Nega? Ta'tiling tugashiga yana o'n besh kun bor-ku?!

– Endi, ota, o'zingiz bilasiz, men harbiyman. Chaqirishibdimi, demak, yetib borishim kerak.

– O'zi yana xizmatga qolib noto'g'ri qilding-da, bolam. – Zulfino opa ko'z yoshi qildi. – Qishloqda ham senbop ish topilardi.

– Bo'ldi, diydoyongni bas qil. – Nosir aka xotining gapini bo'ldi. – Hozir tinchlik zamoni bo'lsa. Chirchiq qochib ketibdimi? Sog'insang o'zim olib borib kelaman.

Ertasi kuni Yunusjonning yaqin qarindoshlari, qadrdon do'stlari uni kuzatish uchun hovliga to'planishdi. U yig'ilganlar bilan xayrlasharkan, do'sti Bahodirjonni bir chetga imlab hazil aralash “men kelguncha singlingni uzatib yubormagin-a?” demoqchi bo'ldi-yu, negadir indolmadi, istihola qildi.

Lekin shu damda mehribon otasi, mushtipar onayizori aziz farzandlari, nuri diydalari bilan so'ngi marta diydorlashib turishayotganlaridan bexabar edilar...

* * *

...Mana, o'n kundirki Surxondaryo viloyatining Uzun tumani sarhadlarida askarlarimizning mislsiz jasorati, matonati tufayli jangarilarning kuchi kun sayin zaiflashib borardi. Biroq bu ustunlikni qo'lga kiritish uchun jonini bergan mard va jasur o'g'lonlarimiz ham bor edi.

Avgust oyining o‘ninchisi sanasi. Tun. Butun borliqda vahimali sukunat hukmron. Kunduzi bilan dushmanni ta‘qib qilgan askarlarimizga kuch to‘plab nafaslarini rostlab olishlari uchun dam berildi. Yunusjon bo‘linma rahbari kapitan Abduvali Hamroyev va quoldosh do‘stlari bilan tarvaqaylab o‘sgan buta panasiga yonboshlashdi.

– Bu jangarilar aqldan ozganmi o‘zi, – dedi Yunusjon o‘z-o‘ziga gapirayotgandek. – O‘zbekiston degan katta bir davlatga hech qachon bas kela olmasliklarini nahotki tushunishmasa.

– Bu yerda boshqa gap bor, – dedi Hamroyev. – 1991-yili Namanganda dinni niqob qilib olgan bir to‘da mutaassiblar O‘zbekistonni Islom davlatiga aylantiramiz degan puch g‘oyani ko‘tarib chiqishgandi. O‘shalar hozir Afg‘onistonning chegaralarimiz yaqinidagi hududlariga uya qurib olishgan. Ular chegaralarimiz hududini bosib o‘tib mamlakatimiz ichkarisiga kirolmasliklarini juda yaxshi bilishadi. Lekin, eng yomoni, respublikamiz aholisi orasida dushmanning aldovlariga ishongan gumroh bandalar ham yo‘q emas. Jangarilarning asosiy maqsadi – tinch aholi yuragiga qo‘rquv solish, yurtimizda fuqarolik urushini keltirib chiqarish. Biroq bu g‘alamislar chuchvarani xom sanashibdi. Vatan xoinlari hech qachon maqsadlariga yetisholmaydi.

Ertasi kuni saharda dushman uya qurgan istehkom havodan yana bombardimon qilindi. Shundan keyin navbatdagi operatsiya boshlandi. Jangchilarimiz jarlikning ikki tomonidan pastga – bombardimon qilingan joyga tusha boshladilar. Chunki tozalash ishlarini olib borish, jangarilarni butunlay yakson qilish lozim edi.

Kichik serjant Yunusjon Oxunov operatsiya rahbari kapitan Hamroyev, quoldoshlari Elomon, Doniyorlar bilan bir safda ehtiyotkorlik bilan tog‘ yonbag‘ridagi jar yoqalab borishayotgandi. Shu payt kapitan g‘or og‘zini to‘sib turgan butalar tebranganini sezdi. “Yot!” komandasini berishi bilan g‘or tomondan o‘q ovozlari eshitildi. Guruh dushman pistirmasiga duch kelgan edi.

– Jangarilarning qochib qolishlariga yo‘l qo‘ymasligimiz kerak, – dedi kapitan buyruq ohangida. – Qani, jangga yigitlar! O‘t och!!

Qaqshatqich jang ikki soatga yaqin davom etdi. Tinimsiz o‘q yog‘dirayotgan dushman qulay payt poylab g‘ordan chiqib qochishga jon-jahdi bilan harakat qilardi. Lekin jangchilarimiz quollardan to‘xtovsiz o‘t ochib bunga yo‘l berishmasdi. Shu payt Yunusjon o‘zidan o‘n metrcha narida dushmanga qarata o‘q uzayotgan Doniyorning xirqiroq ovozini eshitib u tomonga o‘girildi. Keyin zudlik

bilan do'sti tomonga emaklab bordi. "Doniyor!" – u avtomatini quchoqlaganicha muk tushib yotgan quroldoshini yelkasidan ko'tarib bag'riga oldi. Shunda do'stining og'zidan sizib chiqayotgan qonni ko'rib bir zum tosh qotdi.

– Do'stim, yaralandingmi?

Doniyor Yunusjonga iztirob bilan boqib nimadir degandek bo'ldi. Keyin bir to'lg'andi-da, ko'zini katta ochib qimirlamay qoldi.

– Ablahlar! O'ldiraman hammangni! – Yunusjon do'stini sekin yotqizib dushmanga qarata o'q uza boshladi. U g'or og'zida paydo bo'lgan ikkita jangariga qarata o't ocharkan, biqinini jaz etib nimadir kuydirdi. Yunusjon o'ng tomoniga qo'lini bosib qaradi – qon. U bir zum sarosimaga tushib qoldi. Keyin tezda o'zini qo'lga olib jangni davom ettira boshladi. Lekin oradan besh daqiqa o'tmay holsizlanib ko'z oldi qorong'ilashayotganini sezdi.

– Elomon! – Yunusjon xarsangtosh panasidan dushmanga qarata o'q uzayotgan do'stini chaqirdi.

Elomon bir sakrashda uning oldiga yetib keldi. U og'ir-og'ir nafas olayotgan do'stining qonsiz yuziga xavotir bilan qaradi. Keyin harbiy jelitining qip-qizil qonga bo'yalganini ko'rib uni avaylab yotqizdi.

– Yaralanibsan-ku. Bardam bo'l, chida. – U do'stiga dalda berdi. – Ratsiyada xabar berdik. Hozir yordamchi kuchlar yetib keladi.

– Menga qara, – Yunusjon Elomonning qo'lini ushladi. – Ichim yonyapti. – Bor kuchini to'plab do'stining ko'zlariga tikildi. – Qishloqqa borib ota-onamga ayt, Yunusjon sizlarni judayam yaxshi ko'rar ekan, degin. Xizmatlarini qilolmadim, meni kechirishsin, rozi bo'lishsin...

Elomon belidagi suvdonni shosha-pisha olib uning og'ziga tutdi. Yunusjon suvdan bir-ikki qultum ichgach boshini do'stining bilagiga qo'yib jon berdi.

Shu payt Elomonning ko'zi o'zidan ellik metrilar chamasi uzoqlikdagi g'ordan chiqib qochib ketayotgan jangarilarga tushdi-yu, ularga avtomatdan ketma-ket o'q uzdi. Ikki dushman ham qulochini yozganicha toshlar ustiga quladi.

Otishma yana davom etdi. Elomon qo'rquvni butunlay unutgan, g'azab va qasos o'tida yonayotgan yuragi gursillab urardi.

Shu payt operatsiya rahbari Hamroyev Elomonning yoniga emaklab keldi.

– O'q tegibdi-ku! – U askarining bo'ynidan sizib chiqqan qonga xavotir bilan qaradi.

– Yalab o'tdi. – Xirillab nafas olayotgan Elomon o'zini bardam tutishga harakat qildi. – Yunusjon... Doniyor... halok bo'lishdi.

Shu payt yuqoridan yordamchi kuchlar – vertolyotlarning ovozi eshitildi... Ko'p o'tmay, dushman istehkomi yer bilan yakson qilindi. Omon qolgan gazandalarning birontasi ham qochib qutulolmadi.

Yetib kelgan yordamchi kuchlar zudlik bilan halok bo'lganlarni, yarador Elomonni vertolyotga olishdi.

– O'rtoq kapitan, – dedi yarasi bog'langan, zo'rg'a nafas olayotgan Elomon tepasida turgan Hamroyevga. – Men... yetib borolmayman... – keyin alam, iztirob bilan shivirladi. – Kechir do'stim, omonat gapingni ota-onangga yetkazolmayman, shekilli....

Uning hayotdan ko'z yumayotib oxirgi aytgan gapi shu bo'ldi...

* * *

Nosir aka maktabdagi yumushini tugatib endigina uyga qaytmoqchi bo'lib turganda mahalladoshi G'anijon tashvishli qiyofada unga ro'baro' bo'ldi.

– Muallim, tumandan kattalar kelishibdi. Hovlilaringda o'tirishibdi, sizni yo'qlashyapti.

– Tinchlikmi? – Nosir aka xavotir bilan so'radi.

– Bilmadim... – G'anijon ko'zlarini olib qochdi.

U ming xil xayol bilan uyiga yaqinlasharkan xotining: "Onang o'lsa bo'lmasmidi, bolam", degan o'tli, iztirobli ovozi eshitib bir lahza joyida tosh qotdi. Keyin shoshib hovliga kirdi. Nosir aka yig'ilganlarga boqarkan, tuman hokimi, mudofaa ishlari bo'limi boshlig'i, fuqarolar yig'ini raisini tanidi.

– Nosir aka, bardam bo‘ling, Alloh sabr bersin, – dedi tuman mudofaa ishlari bo‘limi boshlig‘i mayor Zuhriddinov otani bag‘riga bosarkan titroq ovozd.

– Xabar keldi. O‘g‘lingiz Yunusjon Oxunov xizmat burchini o‘tayotgan paytda, chegarada dushmanlar bilan bo‘lgan olishuvda qahramonlarcha halok bo‘libdi.

– Qachon? – Faryod chekishdan o‘zini zo‘rg‘a tutgan ota sekin so‘radi.

– Kecha... 11-avgust kuni... Mashina yo‘lga chiqqan. Soat o‘n ikkilargacha olib kelishadi.

* * *

... Yunusjonning janozasiga tumonat odam yig‘ildi. Imom domla yig‘ilganlarga qarata shunday dedi:

– Muhtaram birodarlar. Bugun qishlog‘imizning obro‘li, hurmatli insonlaridan bo‘lmish Nosirjon akaning, ahli ayolining, oilasining boshiga tushgan musibatga guvoh bo‘lib turibmiz. Bu kishining farzandlari, marhum Yunusjonni hammamiz yaxshi bilardik. Bu yigit o‘zining odobi, axloqi bilan tengdoshlariga hamisha o‘rnak bo‘lib kelgan mard inson edi. Muqaddas kitoblarda Vatanni sevmoq imondandir, deyilgan.

Yunusjon ham yurtimiz tinchligi, osoyishtaligini buzmoqchi bo‘lgan dushmanlarga qarshi kurashda Vatan uchun jonini fido qildi. Yunusjonning oxirati obod bo‘lsin.

Janoza namozi o‘qilgach, tobutni yerdan uzishayotganda butun irodasini to‘plab sabr-bardosh qilib turgan otaning o‘tli nidosi hovlini zir titratdi. “Mingdan-ming roziman, hammamiz sendan rozimiz, bolam! Yurt, Vatan ham sendan rizo, o‘g‘lim!” ...

* * *

Oradan to‘qqiz oy o‘tdi. 9-may – Xotira va qadrlash kuni munosabat bilan Yunusjon o‘qigan 19-sonli umum ta‘lim maktabida xotira kechasi tashkil qilindi. Yig‘ilganlar mard o‘g‘lon, maktabning faxri bo‘lgan Yunusjon Oxunovni xotirladilar. Vatan fidoyisi o‘qigan sinfnig rahbari Ibrohimjon Mansurov Yunusjonning yoshlik paytlari, fazilatlariga haqida qatnashchilarga hikoya qilib berdi. Yig‘ilishda ishtirok etgan Nosirjon aka uyga kirib kelganda xotini o‘g‘lining “Jasorat” medalini qo‘liga olib farzandining suratiga termilib ko‘z yoshi to‘kib o‘tirgandi. Nosir aka uning yoniga sekin cho‘kkalab nasihat qildi.

Shu payt eshik qiya ochilib katta o‘g‘li Alijonning xotini ko‘rindi.

– Ayajon, tobim qochyapti, – dedi qaynotasiga ko‘zi tushgach uyalinqirab.

– Voy o‘lmasam! – Zulfiniso opa oy-kuni yaqinlashib qolgan keliniga ko‘zi tushgach shoshib o‘rindan turdi. – Dadasi, bo‘ling, tez yordamni chaqiring!

O‘sha kuni Nosirjon akaning katta o‘g‘li Alijon o‘g‘il farzandli bo‘ldi. Oradan ikki kun o‘tib xotinidan xabar olish uchun borgan Alijon ovqatni hamshiradan berib yuborgach tug‘uruqxonaning ikkinchi qavatidagi oynaga ko‘z tikdi. Oradan ko‘p o‘tmay deraza qiya ochilib Nilufarxonning yuzi ko‘rindi.

– Polvon qalay, polvon? Quvonchi ichiga sig‘magan Alijon xotiniga kulib qaradi. – Kimga o‘xshaydi, mengami?

Nilufarxon “yo‘q” ishorasini qildi.

– Sizga o‘xshamaydi! – Amakisiga o‘xshaydi. Yunusjonning xuddi o‘zi, – dedi jilmayib.

Shunda xayoliga yarq etib kelgan fikrdan Alijonning ko‘ngli yorishib ketdi.

– Juda yaxshi, unday bo‘lsa ismini Yunusjon qo‘yamiz.

* * *

Oradan o‘n yetti yil o‘tdi. Nosir aka yarim gektar yer olib bog‘ yaratdi. Bog‘ni Yunusjonning nomi bilan atadi. Qishloqdagi u yashab turgan ko‘cha “Yunusjon Oxunov” deb ataladigan bo‘ldi.

Bir kuni er-xotin tushlikdan keyin so‘rida choy ichib o‘tirishgandi, ko‘cha eshik ochilib hovliga shaxdam qadamlar bilan nabirasi kirib keldi.

– Kel bolam, kel, – dedi Zulfiniso ona uning bo‘ynidan quchib. Nosir aka o‘n yettiga qadam bosgan, mo‘ylabi sabza ura boshlagan nabirasiga mehr bilan qaradi.

– Yunusjon bolam, haliyam o‘sha gapmi? – So‘rida biroz chaqchaqlashib o‘tirishgach buvisi so‘radi.

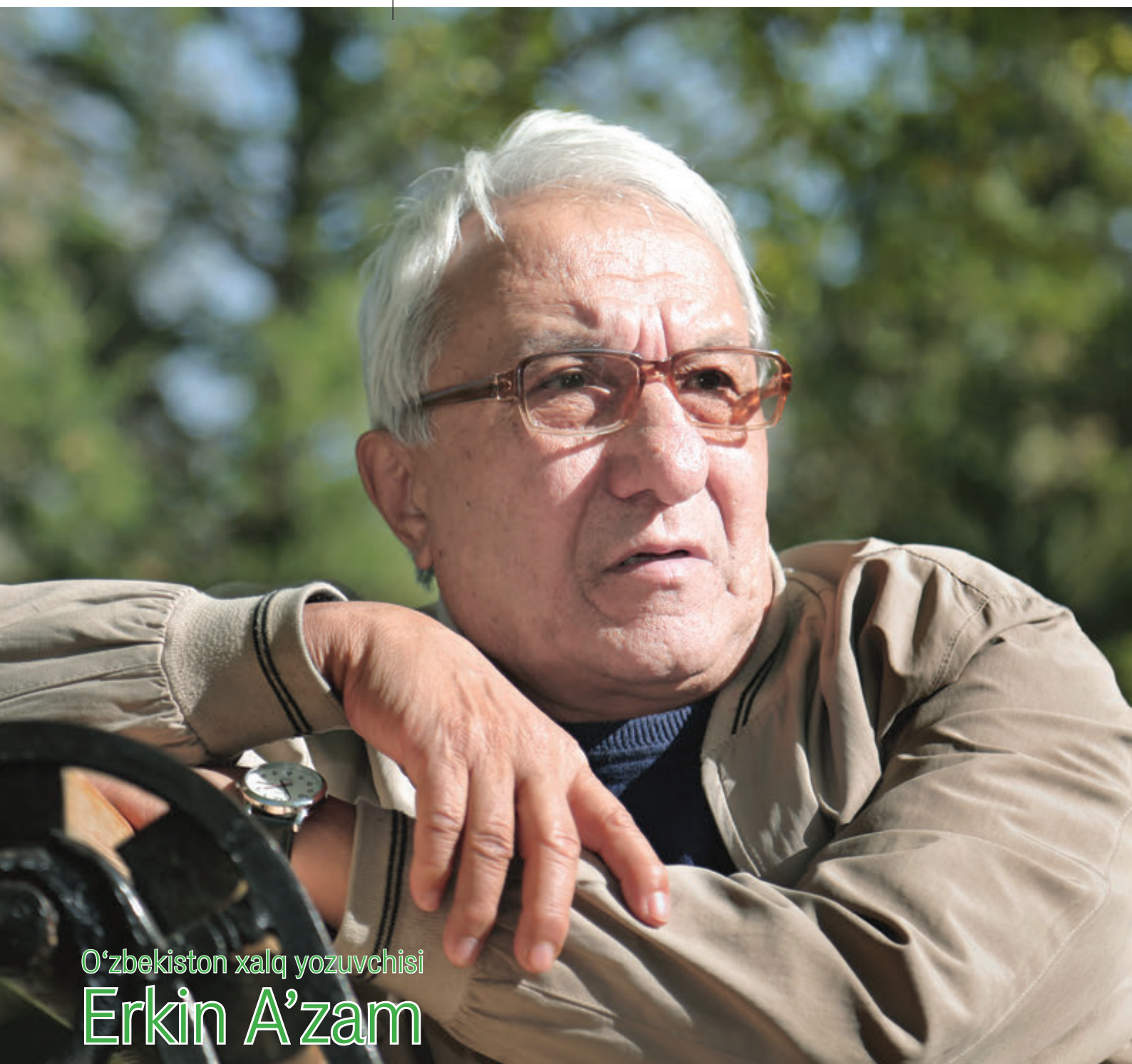
– Bo‘lmasam-chi, albatta, amakimga o‘xshab harbiy bo‘laman! Gap bitta!

– Xudo xayringni bergur, oliygohni bitirib tinchgina, bobongga o‘xshab maktabda ishlasang bo‘lmaydimi?

– Onam ham shunday deyaptilar. – U bobosiga najot bilan qaradi. – Siz qarshi emassiz-a?

– Mayli, bolam, o‘zing aytganicha bo‘la qolsin. Nosir aka nabirasining yelkasiga qo‘lini qo‘ydi. – Ilohim, niyatingga yetgin. Amakingga o‘xshab mard, jasur bo‘lgin. Lekin umring o‘xshamasin. Ozod Vatanimiz sarhadlariga hech qachon g‘animlarning qadami yetmasin.

– Mana bu boshqa gap! Siz men tomon bo‘lishingizni bilardim. – Yunusjon bobosining yelkalaridan quchib, yuzini uning yuzlariga qo‘ydi...

O'zbekiston xalq yozuvchisi
Erkin A'zam

Adabiyot – inson sirlari haqidagi fan

“Teranlik o‘rniga – shaklbozlik, mahorat da’vosi, chiroyli yozish, originallikka intilish. Bular ham kerak, lekin katta dard, og‘riq bo‘lmasa, hammasi bir pul!

“...yozuvchi odam har kuni yozishi kerakdir-u, ammo har kuni kitobxonning oldiga chiqavermasligi kerak. Negaki, arzigulik fikr har kuni, har oy, har yil ham tug‘ilavermaydi. Uning tug‘ilishini, yetilishini, pishishini kutish, sabr-toqat bilan kutish lozim. Yozish san‘at bo‘lgani kabi, sukut saqlash, jim turish ham bir san‘atdir.

“

... chinakam adabiy munaqqid hasad-u baxillik dardiga muhtalo, muayyan asar muallifining belini sindirmoqqa qasd qilgan boltabardor emas, adibning yaqin maslahatgo‘yi, homiysi, adabiyot gulshanining xolis, hassos bir gulchini bo‘lmog‘i darkor.

Jo‘nlik, sxematizm, fikr qashshoqligi – menimcha, adabiyotimizning ko‘ngildagidek dovruc qozonolmayotganiga sabab shu illatlar. Bu kasallik kitobxonlarimizgagina, ba’zi tanqidchilarimizning ham miyasiga shu qadar singib ketganki, sal “chetga chiqish”ni ko‘rsa, hayron bo‘ladi.

Romanga uringan yosh qalamkashlar masalasiga kelsak, qo‘ying, yozaversin, birortasi tuzuk chiqib qolar, balki. Lekin maqsad roman yozish emas, birinchi navbatda, yaxshi asar yozish bo‘lmog‘i darkor.

“ Ba’zan hikoyaning san’at asari ekanini unutib, gap aytishga, gazetadagi oddiy tanqidiy xabardagi faktlarni problema qilib ko’tarishga berilib ketamiz. Menimcha, har bir hikoya, birinchi galda, avtorning o’zi uchun yangilik, oldingilariga o’xshamagan, qalamga olingan xarakter bilanmi, situatsiya bilanmi, yozilishi, kompozitsiyasi bilanmi – ma’lum darajada kashfiyot bo’lishi kerak.

“ Hikoya yozmoq uchun nima kerak deysizmi? Insoniy did va iste’dod kerak!

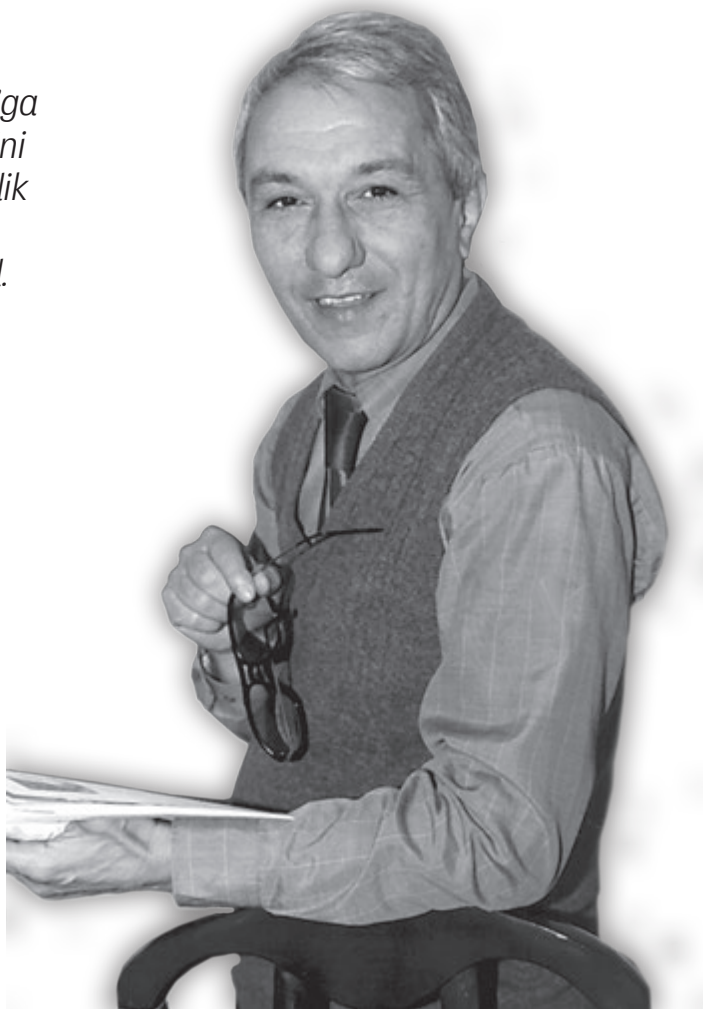
...adabiyot insonni garchi har taraflama teran tadqiq etishi lozim ko’rilsa-da, iloji boricha uning ijobiy jihatlarini, olijanob xislatlarini qalamga olgan ma’qul ekan. Bunda, albatta, yozuvchi do’stim aytganidek, qanday yozish, ya’ni o’xshatib ifodalash muhim.

“ Adabiyot – inson haqida, davr haqida toza gap aytish san’ati.

”

“ *Gohida yaxshi hamsuhbat uchrab qolsa, jag’im ochilib ketadi. Lekin ba’zi izdihom, anjumanlarda miq etmasligim mumkin. Yozishga kelsak, sergaplikka – “so’z bo’tqasi”ga mutlaqo qarshiman. O’quvchining ham vaqtini hisobga olish kerak. Umrим bino bo’lib, ezmalik menga yoqadi, degan odamni uchratmadim. Yozuvchi dangal, bo’lar gapni aytgani ma’qul.*

“ ...yozuvchi kichik hikoya yozadimi, kattaroq qissa-romanmi, albatta, yangi gap aytishi kerak. Aslida, yozish – ko’ngil mayli. Yozuvchi-shoirdan uni yoz, buni yoz deb talab qilish – ijod erkinligining muqaddas tamoyiliga zid. Ijod ahliga faqat bitta talab qo’yilishi mumkin: nimani yozsang yoz, ammo toza va haqqoniy yoz!

Aziz SAID

Yutdi tongday yorug' xayollar...

BESH KUN

(Turkumdan)

Ichindagi ichindadur.
Jaloliddin Rumi

1

Besh kundir, yo'ldaman,
Kimligim
Eslay olmayman –

Yarim – malak
Nurhuqqani otadi zulmathuqqaga,
O'ynaydi... biri kim... gardkam...
Tishlab ko'radi – chaqilmaydi.
To'qqiz pardali sozni tirnaydi –
Chala olmaydi.
Ketadi – qaydasan
Nurmanzil.

Yarmim ilon
Og'ziga gul tishlab olgan,
Kavakmi, g'ovakmi,
G'amakmi, shamakmi,
Surtib ado qilar.
Chaqmoq yong'oq chaqar
Burgutko'z, kalxatko'z yog'ar shivalab,
Qochadi – qaydasan
Qummanzil.

Yarmim baliq
Qoshini qoqmoqchi bo'ladi oyga.
Qanotlariga qarab angrayar –
Uchsa yulduztanga olib qaytardi.
G'ovvosga qarab angrayar –
Hayrattanga, taajjubtanga.
Qamishdan qarzini uza olmaydi.
Sho'ng'iydi – qaydasan
Suvmanzil.

2

*Alqissa, qirq kun qavmsiz qoldi mamlakat,
Qirq kun shaytoni lainga bo'ldi sayrgoh.
Sichqonga in qazdi qirq kun cho'kkalab,
Qirq kun qafas qurdi – bo'lsin tayrgoh.
Har eshik oldida bir tuzoq ko'rdi,
Har ko'cha so'ngida qurtlagan zindon.
Tikildi – chor atrof jarlig-u o'pqon,
Hovuzga qarasa – qaradi shayton...*

3

*Uch to'rtta quzg'un-u bitta o'laksa
Tomosha beradi besh kundan buyon.
Kim gulxan yoqadi, kimdir sangtarosh,
Kimningdir kafti qon, kim aytar azon?*

Tomoshabin yo'q.

*Besh kundir, tinmaydi mast-u alastlik,
Kuladi, yig'laydi – yolg'onmi rostlik.
Besh kundir, ko'r usta suyak jamlaydi –
Tersam bas, yig'sam bas – bitta qafaslik,*

Tomoshabin yo'q.

*Besh kundir, arraning ovozi tinmas,
Besh kundir, tutatqi izlar chiroqchi,
Besh kundir, barmog'in sanar sanoqchi,
Besh kundir, karvonni poylar qaroqchi,*

Tomoshabin yo'q.

*Besh kundir, oynasiz gardish qo'limda,
Yolg'onchi qur'atosh o'ng-u so'limda.
Qirq tugun rishtamdan dor ham tikilgan,
Xazina qo'rmagan ilon bo'ynimda,*

Tomoshabin yo'q.

4

*Alqissa, eshagin yo'qotdi Odam,
Uch kun ro'za tutdi Tangridan so'rab.
Topdi-yu qarasa, eshagi o'lgan,
Alam qip do'g'ladi osmonga qarab:
– Jonini olibsan bergil demasman,
Endi ot yo'qolsa ham sendan so'rmasman.
Uch kun ro'zam haqi mohi ramazon
Olti kun yemasam Odam emasman...*

5

*Kechiring, onajon,
Bugun yoningizga bora olmadim.
Chiqay desam,
Kulcha bo'lib
O'lib qopti yo'l.
Och edi besh kundan buyon –
Tanovvul qilmagan birorta qadam.
Qirib chetga tashlay desam,
Xokandozni yo'qotib qo'yibman.
Qo'limda soyaandoz,
Choynak to'la soya qaynayotir,
Qozon to'la soya pishayotir.
Besh kundan buyon
Xayolsoya – g'izoyim,
Aqlsoya – jazoyim,
Tasavvursoya – sazoyim.
Qo'limda soyaandoz.
...Birov ichkari kirdi,
G'aflatda qoldim.
Onajon, meni kechiring,
Yaqinda boraman,
Faqat
Ayting –
Soya oldin kirdimi,
Odam oldin kirdimi,
Qay birini olay soyaandozga?*

6

*Alqissa,
So'rayman –
Oq sigirdan qora sigir paydo qilgan zot
Qayerda yashaydi?*

Javob bermaydi hech kim...

*Bo'lmasam,
Qora sigirdan oq sigir paydo qilgan zotni
Bilarsiz?*

Javob bermaydi hech kim...

*M*ING TO‘QQIZ YUZ O‘TTIZ YETTINCHI

Bobom Muhammad Maqsud
o‘g‘li xotirasiga

It akillashi kabi bir ovoz:

– “Ming to‘qqiz yuz o‘ttiz yettinchi!”

Nafasini yutar urush

Va fashistlar izg‘igan o‘limxona.

Yog‘och kalish g‘o‘ldiraydi –

U bir qadam chiqar oldinga.

– *Dono bo‘lib ketyapsan, cho‘chqa,*

Qayerdan kep qoldi front gazetini?

Avtomat o‘qdonidagi o‘qlarday

Tishlari qisilgan, u jim.

Jag‘iga qarsillab tushadi qo‘ndog‘i,

U yiqilar, yuragi g‘ijim.

Yanchilgan labidan tomadi yerga

Qonolud nafrat.

– *Sendan so‘rayapman,*

“Ming to‘qqiz yuz o‘ttiz yettinchi?”

Ko‘ziga sanchilar tiknak raqam,

Xayoli yirtilar – sharillab oqadi

Mash‘um suratlar.

Yalaydi ming to‘qqiz yuz

O‘ttiz yettinchi yil:

Savodsizlikni tugatar payti

Ya‘ni oqshom ko‘lmakdan chiqqanda sakrab,

Kirib kelishdi,

Qo‘lida qurbonlar ro‘yxati.

– *Dono bo‘lib ketyapsan...*

Hayron qoldi boshlig‘i

Haqorat xaltasiga qo‘lini tiqib.

O‘zining nomidan bo‘lak

Hech vaqo yo‘q edi bu xalqqa atalgan.

G‘ijindi: xalq dushmani...

Otasining so‘ng ikki akasining

Qo‘llari bog‘landi po‘lat chiviqqlar bilan.

(U bilmasdi, bilolmay o‘tdi

Po‘lat chiviqning tarjimasini

Sta-lin ekanligini).

So‘ng unga tikildi “hukumat”.

– *Uning savodi yo‘q, – dedi otasi.*

– *Savodsizlarni ham tugatamiz,*

(Savodsizlikni, deb eshitdi u)

Savodlilar tugayversin-chi.

Keyin...

– *“Ming to‘qqiz yuz o‘ttiz yettinchi!”*

Yil

Yana bir suratni yalaydi:

– *O‘qishni bilasanmi?*

Jag‘iga qarsillab tushadi miltiq qo‘ndog‘i.

U yiqilmaydi,

Qonga qo‘shib tuflar savolni.

Yoddan bilishini aytmaydi

Bobosi o‘rgatgan “Qur‘on”ni...

Yutdi tongday yorug‘ xayollar-u

Dilni chaynab semirgan qamoq

Otasi va akalarini.

Unga tamg‘a bosishdi – quloq.

Urushgacha toshlar tashidi

Huquqsizlik shaxtalarida.

Qishloq esa, qishloq o‘sha yil

O‘g‘lonlarin kutdi izillab...

Shivirladi kimdir kimgadir:

Hammasiga gunohkor

Kitob...

O‘sha kun angrayib qoldi tokchalar,

Kitob-u qog‘ozdan yasashdi gulxan.

Varraklarni yoqishdi hatto

Bolalarning olib qo‘lidan.

Xalq, deya lovullab yondi Navoiy,

Qalq, deya lovullab yondi Bobur ham.

Mashrabni yoqishdi dor bilan qo‘shib,

Xayyomni yoqishdi ko‘zaga solib.

“Ilmi nujum” yondi –

Bu xalqning boshida yulduz qolmadi.

“Tavorix” gurladi –

Avlod-u ajdod qolmadi.

Kul bo‘ldi Sino ham, xalqning dardiga

Shifobaxsh mo‘miyo-yu malham qolmadi.

Keyingi kitoblar Buxoriy va Qodiriy...

Kelajak qolmadi, manzil qolmadi.

So‘ng kulni ezg‘ilab vahshiy bir shamol

Qozonda qaynatdi, uni ichdilar.

Tomirga yugurdi zaharga o‘xshab

Mash‘um bir kasallik, hech kim sezmedi.

Qo‘r-rr-quvvv!

Vijdonni, miyani hamda zabonni

Yutdi u.

Ko‘z ko‘zga tushganda

Yuqdi u.

Ko‘chada yuqdi u, to‘shakda yuqdi,

Ko‘krakdan go‘dakka sut bilan yuqdi,

Ochlikdan yuqdi u, to‘qlikdan yuqdi,

Tobutdan yuqdi u, beshikdan yuqdi.

Faqat omon qoldi mehnatkash, qo‘llar

(Qullar, deb o‘qiysiz eski yozuvda).

“Ming to‘qqiz yuz o‘ttiz yettinchi”
yerto‘laga gursillab tushdi.
Qarsillab yopildi temir panjara.
Hamon suratlarni yalar edi yil:
Keldi yana otasini va akalarini
Olib ketganlar.
Boshlig‘i tig‘ bilan temir kukunni
Xirillab qo‘lida ko‘tardi baland:
– Qani kim birinchi?
“Izm”ga boshlaymiz muzaffar yurish.
Butun qishloq bo‘ldi birinchi.
Bosh chanog‘in tig‘ bilan ochib,
Miyalarin sixga tortdilar.
Temir kukun sepib pishirgach
– Biz olmaymiz hech narsangizni,
deya boshni qayta tikdilar.
– Shior endi po‘lat intizom
Qorindagi homilaga ham.
(U bilmasdi, bilolmay o‘tdi
Stal-in ekanligini
Po‘lat intizomning tarjimasini ham).

So‘ngra sekin pichirladi bir juhud mahbus:
Bug‘doyning pishishini kutadilar
Azal-azal al zamon.
Bo‘lmasa och qoladi
Tandir bilan tegirmon.
Podshoh ko‘zin o‘yadi
Dehqon bilan cho‘ponni.
Ko‘rib qolsa taxt yo‘lin
Ko‘taradi isyonni.

– “Ming to‘qqiz yuz o‘ttiz yettinchi!”
Uni yana olib chiqdilar.
Yilning oshqozoni to‘ldi suratdan,
Lekin to‘ymadi ko‘zi.
Cho‘lponni yutdi u, Fitratni yutdi,
Va g‘ajiy boshladi o‘zini o‘zi...

Yilning qorni to‘ydi.
Ellik yil uxladi, xalqni uxlatdi...

So‘ng chaqmoq chaqdi-yu nogahon,
G‘ofil yotibsanlar, dedi allakim.
Uyqudan uyg‘ondi faqat to‘rganlar
(To‘ymagan uyquda yotibdi hamon).
Gulxan yasadilar.
Po‘lat chiviqlar-u po‘lat miyadan.
Yana bir to‘lg‘onib tug‘di onalar,
Qo‘rquvga tupurib o‘sgan farzandlar
So‘ydilar ellik yil uxlagan yilni...

Qon hamon oqmoqda, qon hamon
Kasal. Pichirlar:
Savodxon, savodxon, savodxon.

Tomirni titkilab erigan kulni
Hijjalab o‘qiylik, yurtning boshiga
Intiho kelmasdan topaylik davom.
U xabarsiz ketdi ushbu gaplardan.

It akkillashi kabi bir ovoz:
– “Ming to‘qqiz yuz o‘ttiz yettinchi!”
Nafasini yutmadi urush
Va fashistlar izg‘igan o‘limxona.
Yog‘och kavush g‘o‘ldiramadi.
Bir qadam oldinga chiqmadi hech kim,
– Qochibdi! Oh, men aytgan edim:
Mahbus dono bo‘lib ketsa gar
Albatta, qonida isyon tug‘ilar!

*Y*HLI (Q)ALAM

Birining qulog‘ida
Daryo shovullar emish.
Birisida shamollar
Tinmay guvillar emish.

Birisida bo‘rilar
Uvillarmish tun bo‘yi.
Chigirtkalar basma-bas
Chirillarmish kun bo‘yi.

Birining qulog‘iga
Shayton pichirlar emish.
Biri shikoyat qilar –
Sichqon qitirlar emish.

Yursalar ham shu emish,
Tursalar ham shu emish.
Quloqqa bir-ikki musht
Ursalar ham shu emish.

Tabib dermish: ijodkor
Yurar doim alamda.
Balki ilhom chog‘ida
Kavlagandir qalamda.

Quloqning shoh tomiri
Yo siqilib qolgandir.
Yurakda qolib ketgan
So‘z tiqilib qolgandir...

To'xtamurod RUSTAMOV

Dengizni ko'rmagan odamlar

Romandan parcha

Nasimning bir so'z demay, bir dunyo gap ayta olishi Badalga ma'lum edi. Ammo uning ko'zlari shunday bir cheksizlikni o'ziga jo etishi mumkinligiga Badal Armon ilk dafa guvoh bo'ldi. Ushbu ko'rganidan tug'ilgan hayratini jilovlab ulgurmasidan, Nasimning ko'zlaridan ayni hasratni hosil qilmish kechmishi pirillab o'ta boshladiki, bu g'ayb ro'yodan sal bo'lmasa Badalning aql-hushi boshidan uchayozdi. Xuddi kinodagidek. Birin-sirin. Bor tafsilotlari bilan. Ana, Ibod, ana, Badalning o'zi. Yana Ibod, yana uning o'zi... Naq it-mushukday g'ijillashgani-g'ijillashgan. Nasim esa bunga beparvo. Nasimga go'yo baribir. Xuddi ularning bu tarz it-mushuk bo'lib g'ijillashishlari sababchisi o'zi emasdek. Nasim har gal g'alaba izidan safarga otlanarkan, doim qayoqqa ketayotganini bilishga urinardi. Ya'ni borayotgan yeri qayerda, ob-havosi qanday, qaysi tilda so'zlaydilar va hokazo. Bilishga Nasim urinardi-ku, ammo it-mushuk bo'lib nuqul ular g'ijillashardilar. Bu hozir, chetdan kuzatganda unga shunday tuyulyapti. Ibod bilan g'ijillashayotgan dam aslo o'zini itday yo mushukday his qilmagan edi. Umuman, o'sha payt o'zining haqligidan boshqa nimadir ko'ziga ko'ringani hozir esida yo'q. Nasim esa beparvo. Nasimga go'yo baribir. Hatto borayotgan yeri Ibod bilan Badal ko'ndalangi-yu bo'ylamasiga qayta-qayta "shudgorlab" chiqqan xaritalarning hech bittasida ko'rsatilmagani ham. "Gapdon To'tilar ya.o." degan yozuv xaritalardagi raqam bilan belgilangan mayda jug'rofiy hududlarning ro'yxatidan ham topilmadi. Gapdon To'tilar yarimoroli to'g'risida ular faqat shuni bilishardiki, u uch tomondan suv bilan qurshalgan edi. Bilaks, u, tabiiyki, yarimorol atalmasdi. Tag'in u yerda to'tilar, ha, oddiy emas, naq gapdon to'tilar suhbatiga quloq tutish imkoniyati mavjudligini ham komil ishonch bilan taxmin qilsa bo'lardi. Faqat ularning aynan qaysi tilda javrashlari butkul jumboq edi. Ibod bilan Badal o'rtasida janjal ham ana shundan chiqdi. Uzoq o'ylashlar va ikkilanishlardan, taxmin-u har

To'xtamurod Rustamov "Yoshlik" jurnali tahririyatiga o'zining "Tanaffus" nomli qissasini olib kelganiga 8-sinf o'quvchisi edi. Bunga ham rosa 34 yil (qissa jurnalning 1985 yilgi 1-sonida chop etilgan) to'libdi. Keyinchalik yosh yozuvchi boshqa bir qancha asarlari va tarjimalari bilan adabiy jamoatchilikning nazariga tushdi. "Kapalaklar o'yini" nomli romani esa o'zbek adabiyotida alohida voqea sifatida e'tirof etildi.

T.Rustamov "Yoshlik" tahririyatida mehnat qilib, jurnalning sermazmun va o'qishli bo'lishida o'z hissasini qo'shgan. Yozuvchi ma'lum muddat adabiy davralarda ko'rinmay qoldi. Ammo, shunday esada, u ijoddan to'xtamadi. Adib bugun 50 yoshni qarshilamoqda. E'tiboringizga yozuvchining nashrga tayyorlanayotgan "Dengizni ko'rmagan odamlar" romanidan parcha havola qilinmoqda.

turli tasmollardan keyin Badalning miyasiga tuyqus bir fikr keldi. To'g'ri, u xiyla bahsli edi. Lekin Badal zinhor uni shak-shubhasiz deb da'vo qilish niyatida emasdi.

– Tili bor-u, lekin... – dedi u qaysidir boshqotirmanini eslagan bo'lib va so'ng Nasimga qaradi. – Balki lotincha so'zlashishar-a?

– “Lotincha so'zlashishar-a”, – deya mazaxlab, darrov uning og'ziga urdi Ibod. – Hali itlar ham sening shu sassiq kapalaklaring tilida huradi deb aytarsan?

Badal lov etib o't oldi.

– Sassiqligini qayerdan bilding? – dedi Ibodning yoqasidan mahkam tutib.

Ibodning rangi quv o'chdi.

– Hazil-ku! Hoy, nima, hazilni tushundingmi? – dedi Badalning changalidan chiqishga urinib.

Lekin Badal shashtidan tushmadi.

– Yo'q, ayt, qachon hidlaganding? – deb battar burovga oldi u.

Nasim safarga chiqishi arafasida bo'lib o'tgan bu mojaroni qo'nish oldidan tuyqus esladi. To'g'rirog'i, Badalning yarimorol uch tomondan suv bilan qurshalgan bo'lishi lozimligi to'g'risidagi da'vo esiga tushdi va shuning asnosida bu mojaroni ham yodga oldi. Biroq atrofnin enlamish quyuq bulutlar pardasi ortidan hech narsani farqlab bo'lmadi. Na yerni va na dengizni. Ammo Nasim

derazadan qarab, yerni ko'rishga urinmadi. Yerni u bilardi. Yerning rangi, shakl-shamoyili va hatto ta'mi ham unga yaxshi ma'lum edi. Bu ta'mni u hozir ham dimog'ida his qilib borardi. Garchi osmon-u falakda, bulutlar bag'rida uchib ketayotgan bo'lsa-da. Chunki qanotlar o'ziniki emas, u bu dam oynasidan qarab, dengizni ko'rishga urinayotgan “po'lat qush” niki edi. Buning sababini Nasim yana o'zini osmon-u falakka, bulutlar bag'riga olib chiqqan “po'lat qush”ning zuvalasi ko'kda va aslo parqu bulutlardan yoki oftob zarrasidan emas, yerda, yerning bag'rini o'yib olingan bir misqoldan qorilganida ko'rardi. “Po'lat qush”ning otni hurkitadigan sumbatida ham u parvoz va samovot bilan bog'liq hech narsani ko'rmasdi. Qanotlardan tashqari, albatta. Ammo ular ham Nasimning dilida parvozga rag'bat uyg'otmasdi. U tayyorani qushga emas, ko'proq o'zining itqitish tugul, qo'lga olish ham birovga malol keladigan qadrton soq-qatoshiga qiyoslardi. Nasim engashib uni yerdan ko'tarib olardi, shoshilmay yurib davraga kirardi, toshni yelkasiga qo'yardi va boshini u tomon xiyol solintirib, so'ng jahd bilan itqitardi. Tosh havoda ma'lum vaqt bo'lib, yana yerga qaytib tushardi. Nasim tayyora osmon-u falakka harchand ko'tarilmasin, bulutlar uzra qancha parvoz qilmasin, baribir yerga qaytib qo'nishiga ko'nikkan edi. Shu bois, u hech qachon derazadan tikilib, yerni izlamasdi. Badalning aytgani yodiga tushmasa, balki mutlaqo derazadan qaramasdi ham. Ammo Nasim Badalning aytganini esladi va yuragi g'alati hapriqib, derazaga tumshuq tiradi. Derazadan tikilib dengizni qidirdi. Chamasi, uning tomirlarida bu dam dunyoga kelib hech qachon dengizni ko'rmagan, lekin bir umr uni ko'rish istagida yonib yashagan yetti, kim bilsin, balki yetmish ajdodining qoni gupirardi.

Dengiz Nasimga o'zini ko'rsatmadi. Tayyora nihoyat pastlab, yerga qo'ngach, Nasim tashqariga chiqib, daf'atan yuziga urilgan va ko'zlarini qamashtirgan begona quyoshga nigohi ko'nikkach ham dengizni ilg'amadi. Lekin uning nafasini his qildi. Rost, Nasim umri bino bo'lib o'zining yetti, kim bilsin, balki yetmish ajdodi singari dengizni ko'rmagan, demakki, uning nafasini ham tuymagan edi. Ammo u yerning hidini bilardi. Shu tobda dimog'iga urilib, tomirlaridagi hech qachon dengizni ko'rmagan, lekin umr bo'yi uni ko'rish istagida yonib yashagan yetti, ehtimol, yetmish ajdodidan meros qonni battar gupirtirayotgan bu nafasni esa aslo yerniki deb bo'lmasdi. Nasim

dimog'ini chog' etmish ayni matlub nafasni huzur qilib simirib, tayyoraning darchasiga g'ildiratib keltirib tirkashgan zinalardan asta pastlar ekan, Ibod ta'birlamish "kapalaklar tili" ga mansub yodiga tushgan birinchi so'zni aytdi:

– V e n i¹.

Ammo hech kim eshitmadi.

U haqda ko'p so'zlashardi. U haqda ko'p yozi-shardi. Uning g'alabalaridan hayratlanishardi. Uning g'alabalarini olqishlashardi. Chamasi, bu olqishlar va hayrat izhorlari uning dilida shavq uyg'otib, yangi g'alabalar sari undaydi, deb gumon qilishardi. Ammo u o'zi haqidagi gap-so'zlarga quloq solmasdi. O'zi haqida yozilganlarni hech qachon o'qimasdi. Uning dilida shavq, yangi g'alabalarga rag'bat uyg'otishi taxmin qilingan olqishlar, hayrat izhorlariga ham mutlaqo befarq edi. Olqishlovchi, hayrat izhor etuvchi avom uni omad, g'alaba, g'oliblik timsoli hisoblardi. Ammo u o'zini omadli deb bilmasdi. G'alaba, g'oliblik hissi ham unga butunlay begona edi. U itqitish tugul, qo'lga olish ham birovga malol keladigan zil-zambil soqqatoshni ko'tarib, davraga kirarkan, kimnidir yutish, kimdandir ustun kelish haqi-da o'ylamasdi. U hatto raqiblari to'g'risida ham hech narsa bilmas, bilishga urinmasdi. Hech kim yutmagani bois, u g'olib chiqardi – bor gap shu edi, xolos. U asli itqitish tugul, qo'lga olish ham birovga malol keladigan zil-zambil soqqatoshni emas, o'sha, hozirda o'zini olqishlab, hayrat izhor etishdan charchamayotganlardan biri bo'lgan payti qisman eslagan, qisman nomi bor-u, o'zi yo'q shoirning ash'oridan o'qib bilgan o'tmishi-ni jahd bilan nari itqitardi. Ammo u harchand tirishmasin, qanchalik jahd qilmasin, tosh havoda ozroq uchardi-da, o'n besh-yigirma odimcha nariga borib "tap" etib tushardi. U hatto ko'z ochib yumishga ham zo'rg'a ulgurardi. Va aynan shu, ko'z ochib yumgulik lahza uning dilida umid uchqunlardi. Balki shu safar tosh qaytib tush-mas, balki shu safar "tap" etgan tovush quloqqa chalinmas va o'tmishning tavqi la'nati meni tark etar, degan umid. Lekin tosh baribir qaytib tushar va uning umidini chilparchin qilardi. Shunisi qiziqki, tosh yerga "tap" etib tushib, uning umidini chilparchin qilishi barobar, o'yingohni to'ldir-gan tomoshatalablar joylaridan irg'ib turishar, qiyqiriq va olqishlardan yer-ko'k larzaga kelardi. Nasim labini alamli qimtib, boshini xam qilgan ko'yi davradan chiqarkan, kimlardir chopib kelib uning bo'yniga osilar, qo'lini siqar, yelkasiga qoqar

¹ V e n i (lot.) – keldim.

va hatto yuzlaridan cho'lpillatib o'pard. Shu tarz ular Nasimni g'alaba bilan qutlashar, go'yo uning sevinchiga sherik bo'lishardi. O'zlarining nazdi-da, albatta. Aslida-chi? Aslida, Nasimga ayni dam yer-ko'k qorong'i edi. Bu lahza dunyoda Nasimdan mag'lubroq kimsa yo'qligini hech kim xayoliga keltirmasdi. Hatto uni so'zsiz anglamoqqa qodir yagona inson – Badal ham. Lekin birinchi o'rinda – Zulun Farmon. Agar Nasimni eshitmaydiganlar o'rtasida birinchilik o'tkazilsa, g'oliblik, shubhasiz, unga tegardi – Zulun Farmonga. Ammo u shusiz ham Nasimning g'alabalari soyasida orom olardi va chamasi, bundan ortig'iga da'vo qilmasdi. Rahnamoligi ostida qo'lga kiritilayotgan g'alabalarning o'zi unga kifoya edi.

– Tillo, bachchalar, faqat tillo! – deb uqtirardi u hammani uzun safga tizib, bellashuvga boshlab chiqarkan. – Sadaf ham, birinj ham emas, faqat tillo!

Barcha tushunadigan tilda bu: "G'alaba, faqat g'alaba!", degani edi. Lekin u butun musobaqa davomida ham turgan yo o'tirgan joyida asabiy yer tepib, faqat o'zinikini takrorlardi:

– Tillo, faqat tillo!

Bundan avval, ya'ni har erta azonda shaxsan Zulun Farmonning o'zi hammani ortidan badan tarbiya mashg'ulotiga yetaklab chiqardi.

– Yak, du! Yak, du! Ha, bale, bale!

Buni Zulun Farmonning shotirlaridan biri u aytgandek qilib, ular bilan tengma-teng lo'killab chopib takrorlardi. Zulun Farmonning o'zi esa bu paytda yumshoq chim ustiga keltirib qo'yilgan kursida issiq junko'rpaga o'ranganча yaslanib, qahva ichib o'tirardi. Jajji quloqqiyoladagi qay-noq xushbo'y qahvaga asta lab tekkizarkan, u har zamon-har zamon xuddi nimanidir ma'qul-lagan kabi o'zicha bosh silkib qo'yardi. Chamasi, shu asno Zulun Farmon o'z rahnamoligi ostida o'tkazilayotgan ayni badantarbiya mashg'uloti qo'lga kiritilajak g'alabalarga nechog'li mustah-kam zamin hozirlayotganini qahvaga uqtirishga urinardi.

"Tillo" vasvasasi Zulun Farmonni tunda uy-qusida ham tark etmasdi – ular orqavarotdan o'z davralarida shunday hangoma qilishardi. Ammo bor gapni uning yuziga dangal aytishga hech kimning haddi sig'masdi. Aytishdan naf ham yo'q edi – bu uning vosvos kasalini battar zo'riqti-rardi, xolos. Ularning quloqlariga yetib kelgan gap-so'zlarga qaraganda, Zulun Farmon kimsan – Bashirjon ota Zaynishuvning² o'zlariga tegishli

² Bu yerda muallif yozuvchi Ne'mat Aminovning "Yolg'onchi farishtalar" satirik romani qahramoni Bashirjon Zaynischevni nazarda tutgan. (Muharrir izohi)

odam edi. Bu yerga nimadir bo'lib adashib kelib qolgan va endi "tillo" sanab, "tepa" dan "xushxabar" kutardi. Zulun Farmon haqida Nasimning biladigani yana shu ediki, u, o'z homiysi Bashirjon ota Zaynishuv kabi, Shoshda yashaydigan hofizning barcha zamonlarda va zaminlarda ham o'z egalari topajak qo'shig'ini xush ko'rar, rahnamoligi ostida qo'lga kiritilgan g'alabalar sharafiga beriladigan ziyofatlarda o'zi suygan shu qo'shiqni mashshoqlarga qayta-qayta aytirar, ozgina "qizib" olgach esa, sahnaga chiqar va ularga qo'shilib davrani qizdirardi:

Zamon, zamon, bizning zamon, davron bizniki-i-i,
Qo'limizda yer-u osmon, imkon bizniki-i-i...

Eng ma'qul yo'l – parvo qilmaslik edi. Zulun Farmonning vosvos kasaliga ham, uning kimsan – Bashirjon ota Zaynishuvning o'zlariga tegishli odam ekanligi-yu bu yerda "tillo" sanab, tepadan "xushxabar" kutayotganiga ham. Nasim aynan shunday ish tutardi. Ya'ni parvo qilmaslikka urinardi. Ko'p holda buni uddalardi ham. Ammo gohida miyasiga qon tepardi. Itqitish tugul, qo'lga olish ham ko'pda birovga malol keladigan zil-zambil soqqatoshini Zulun Farmonning: "Tillo, faqat tillo!", deb javrayotgan chakagini mo'ljallab otish yoki shartta yurib borib, uning o'zini o'tirgan kursisi-yu quloqpiyoladagi qahvasi bilan ko'tarib iring'itish fikri tug'ilmasdi, yo'q. Dilida boshqa bir istak jo'sh urardi: bellashuv ayni avjga chiqqan pallada, odatdagidek, itqitish tugul, qo'lga olish ham ko'pda birovga malol keladigan zil-zambil soqqatoshni ko'tarib, olqish va qiyqiriq sadolari ostida davraga kirish, kirib, sukunat qo'pishini kutib tin olish, nihoyat, ovozlari tinib, ehtiroslar bosilgach, itqitish tugul, qo'lga olish ham ko'pda birovga malol keladigan zil-zambil soqqatoshni xuddi salmog'ini chamalagan kabi qo'lda bir-ikki o'ynatib, so'ng yelkaga qo'yish, yelkaga qo'yish-da, boshni xiyol u tomon solintirib, bukchaygan asno fursatni kutish, tomirlaridagi qon vijirlab qaynab, muskullar uzilgudek tarang tortiladigan fursatni, tomirlardagi qon vijirlab qaynab, muskullar uzilgudek tarang tortilgach, "Ha-a-ayt!", deya qichqirib, toshni jahd bilan nari itqitish, itqitish va tek qotib, uning nechog'li olisga otilganini bilmoqchidek, ortidan tikilish, vujudi quloqqa aylanib, toshning yerga "tap" etib tushishini kutish, nihoyat, bu ovoz eshitilib, yer-ko'k olqishlardan larzaga kelgach, kimlardir g'olibning bo'yniga osilish, qo'lini siqish, yelkasiga qoqish, yuzlaridan cho'lpillatib o'pish yoki boshqacha bir tarzda qutlash maqsadida u

tomon oshiqqan, Zulun Farmonning "tepa" dan kelishi lozim bo'lgan "xushxabar" ga intiq ko'zlarida "tillo, faqat tillo" jilosi o'ynagan lahzada esa, bellashuv rusumiga ko'ra ortga burilmay, olg'a qadam tashlab davradan chiqish, ya'ni hakamlarga hal qiluvchi sanalmish bu behad omadli urinishdan, demakki, g'alabadan ham voz kechganini anglatish, olqishlab, qiyqirib terlagan olomonning: "Shuncha tomoq yirtganimiz hayf ketdimi?", degandek norozi uvlaganini eshitish, bundan ham muhimi – Zulun Farmonning, ha, aynan uning tepa sochi tikka bo'lganini ko'rish, dahshatdan baqraygan nigohini his qilish...

Mana, Nasimning dilida qanday istak jo'sh urardi! Itqitish tugul, qo'lga olish ham ko'pda birovga malol keladigan zil-zambil soqqatoshini ko'tarib, davraga kirguniga qadar. Davraga kirdi deguncha u hammasini unutardi. Zulun Farmonni ham, uning tepa sochini tikka qilish, dahshatdan baqraygan ko'zlariga miriqib tikilish istagini ham... Nasim jahd bilan davrada gir aylanib, toshni itqitardi. Itqitardi-yu qo'llarini musht qilib tugib, bo'g'ziga kelib qadalgan achchiq nimanidir yutishga uringancha, burilib davradan chiqardi. Atrof olqish va qarsaklardan larzaga kelardi. Ammo u hech qanday ovozni eshitmay, ko'zlari hech narsani farqlamay, maydonni tark etardi. Zero, ko'zyoshi bilan bog'liq yana bir kechmishni ko'tarolmasligi, ko'tarsa ham, uni o'zidan nari itqitolmasligiga aqli yetardi. Aqli esa Nasimga kamdan-kam pand berardi. Yo'qsa, u aql bo'lmas edi. Havoda dengiz nafasi gurkirab kezdimi, demak, u shu yaqin orada ekanligi va to'lqinlab, qirg'oqqa urilayotganini Nasimga anglatmasdi. Ammo u shu tobda ko'proq ko'zlariga ishonardi. Ko'zlari esa ayni chog' maydondagi ko'm-ko'k chim ustiga keltirib qo'yilgan kursida yaslanmish Zulun Farmonni ko'rardi. Qo'llari, oyoqlari quloqlarida shang'illamish amrga bo'ysunardi:

– Yak, du! Yak, du! Ha, bale, murg'ak, bale!..

Havoda esa dengiz nafasi gurkirardi. Chamasi, buni Zulun Farmon ham his qilardi. Quloqpiyolani ohista og'ziga yaqin keltirib, undagi qaynoq qahvaga cho'chibgina lab tekkizardi-da, so'ng kalta bo'yniga ulangan boshini orqaga tashlagan asno huzur qilib havoni simirardi.

– Yak, du! Yak, du! Ha, bale, bale!

Nasim birdan dengizni Zulun Farmonga rashk qildi. Yolg'iz o'zi uchungina emas, dunyoga kelib hech qachon dengizni ko'rmagan, ammo umr bo'yi uni ko'rish istagida yonib yashagan yetti, kim bilsin, balki yetmish ajdodi uchun ham. Zulun

Farmon ham o'zi bilan bir yurtidan ekanligi, uning ham tomirlarida dunyoga kelib hech qachon dengizni ko'rmagan, lekin umr bo'yi uni ko'rish istagida yonib yashagan yetti, kim bilsin, balki yetmish ajdodidan meros qon gupirishi mumkinligini negadir eslamadi.

Nasim ufurayotgan dengiz nafasini bag'riga yashirmoq istagida quchog'ini yozdi. Lekin quchog'i torlik qildi.

– Yak, du! Yak, du! Yak, du!

Nasim bu tarz lo'killab chopishi boisini bilmoqqa urindi. Ammo oldinda hech qanday manzil ko'rmadi.

– Yak, du! Yak, du! Yak...

Nasimning qadam tashlashi sekinlashdi. Nasim qo'llari, oyoqlari quloqlarida shang'illagan amrga bo'ysunayotganlar guruhidan ortda qola boshladi.

– Hay, Najimbe-ye-yek, chopi-i-i-ing! Yak, du! Yak, du!

Nasim joyida taqqa to'xtadi. To'xtab, ovoz kelgan tomonga o'girildi. O'rnidan turib, qo'llarini shop qilgan ko'yi nimalardir deb o'ziga gap uqtirishga urinayotgan Zulun Farmonga ko'zi tushdi. Nasim uning nima deyaotganini farqlamadi. Nasim uning aytganini farqlashni istamadi. Bir zum Zulun Farmonga shu asno – befarq tikilib turdi-da, so'ng shartta u tomon qarab yurdi. Ko'z ochib yumguncha yugurish yo'lkasini kesib o'tib, chimga oyoq bosdi. Hanuz qo'lini shop qilib, gap uqtirishini qo'ymayotgan Zulun Farmonga tik qarab, bostirib borarkan, tuyqus nigohi uch-turt qadamcha narida, chim ustida dumalab yotgan o'zining itqitish tugul, qo'lga olish ham ko'pda birovga malol keladigan zil-zambil soqqatoshini ilg'adi. Nasim yo'lni u tomon soldi. Tosh tepasiga kelib to'xtab, engashdi-da, uni dast ko'tarib oldi. Xuddi salmog'ini chamalagan kabi, toshni qo'lida havoga otib o'ynab, Zulun Farmonga zimdan tikildi-da, yo'lida davom etdi.

Chamasi, Zulun Farmon nimanidir tushundi – avvalgi shasht uni sekin-asta tark etdi. Qo'lini shop qilishini, so'ng esa gap uqtirishini ham yig'ishtirdi.

Zulun Farmonning ko'zlarida xatar sharpasi aks etdi. Buni Nasim aniq ko'rdi. Holbuki, o'rtada hali ancha masofa bor edi.

Nasim o'z ortida hay-haylagan ovozlarni eshitdi.

Zulun Farmonning ko'zlari endi iltijoli tikildi. Avval Nasimning ortidan hay-haylab ovoz berayotganlarga. So'ng esa Nasimning o'ziga.

Nasim Zulun Farmonga bir qadam chamasi

yetmay to'xtadi. Uning ikki yoniga shalvirab tushgan qo'llari, iltijo aks etgan nigohi va ayanchli gezargan lo'ppi yonoqlaridan ko'z uzmay, birpas turdi. Banogoh, Zulun Farmonning burnidan pastroqda irg'ib chiqqan va uning o'zi singari qo'rquvdan titrayotgan moshdan sal katta go'shtli xolni ilg'adi. Yo menga ko'rindimikin, deb ko'zlarini ikki-uch yumib ochdi. Nega shu xolni ilgari payqamaganiga hayron bo'ldi. Tag'in picha vaqt Zulun Farmonga shunday – hayrat va taajjub aralash tikilib turdi-da, qo'lidagi zil-zambil soqqatoshini uning oyoqlari tagiga tashladi. Tosh ko'm-ko'k chim ustiga “tap” etib tushishi barobar, miqti Zulun Farmon joyida kulgili irg'ishlab, o'zini jon holatda orqaga olib qochdi.

Lekin Nasim kulmadi. Chunki Zulun Farmonning bu tarz irg'ishlashi unga hech kulgili tuyulmadi. Umuman, bu lahzada Zulun Farmonga nisbatan dilida hech qanday kudurat sezmad. Shu tobda Nasim o'zini ilk bora barcha noqis tuyg'ulardan forig' his qildi. Bo'ynini ilgari cho'zib, Zulun Farmonning boshi uzra gurkirab kezayotgan dengiz nafasini ko'ksini to'ldirib simirdi-da, burilib, undan uzoqlashdi. Ochko'zlik qilmadi. Unga ham ozgina qoldirdi.

Erk hissi behad totli edi. Begona shaharning notanish ko'chalari bo'ylab sarsari kezarkan, Nasimning dilida o'zining bu tuyg'usini atrofdagi barcha bilan baham ko'rish istagi jo'sh urardi. Ammo qayoqqa yuz burmasin, qayoqqa nigoh tashlamasin, bu hisni g'ippa bo'g'uvchi manzaralarga ko'zi tushardi. Atrofdagi hamma-hamma narsa – baland-past uylar, binolar, maydonlar, gulzorlar sovuq temir panjaralar bilan qurshalgandi. Hatto daraxtlar ham odam bo'yidan baland panjara bilan o'ralgan, qo'l cho'zib, ularning tanasi yoki shoxidan tutmoqlik mahol edi. Ko'chalar, yo'lkalari bir-biridan xitoy devori misol uzun cho'zilib ketgan panjaralar bilan ajratilgan bo'lib, ularning orasidan yo'l topib chiqquncha kishining sillasi qurirdi. Atrofdagilardan yordam so'rash esa befoyda edi. Atrofdagilardan yordam olishni o'ylagan xomtama bo'lardi. Nasim buni bir marta sinamadi. Yordam so'rash niyatida kim tomon qarab yurmasin, ko'zlari uning temir panjara yanglig' sovuq nigohiga to'qnash kelib, joyida taqqa to'xtardi. Faqat shahargina emas, uning odamlari ham temir panjara bilan o'ralgan kabi tasavvur tug'ilar, ularga yaqinlashishni ko'zlagan muqarrar ravishda shu ko'rinmas to'siqqa to'qnash kelardi.

Yolg'iz bir narsa Nasimga madad berardi. Yolg'iz bir narsa uning dilidagi tug'yonga qanot

baxsh etardi. Panjaralar oralab ilgarilagani sari gurkirab, dimog'ini chog' qilayotgan dengiz nafasi.

Nasim dengizni so'roqlab sarson bo'lmadi. Dunyoga kelib hech qachon dengizni ko'rmagan, lekin umr bo'yi uni ko'rmoq istagida yonib yashagan yetti, kim bilsin, balki yetmish ajdodidan meros botiniy bir tuyg'u bilan Nasim dengiz tomon yo'l topib bordi. Uning nazarida, bu yurtdagi yagona hur ma'vo shu dengiz edi. Nasim dunyoga kelib hech qachon dengizni ko'rmagan, lekin umr bo'yi uni ko'rmoq istagida yonib yashagan yetti, kim bilsin, balki yetmish ajdodi o'zi bilan u dunyoga olib ketgan achchiq armonni shu dam anglagandek bo'ldi...

Nihoyat, kun qaytib, ufq qontalash tus ola boshlagan mahal olisda suvning shovullashi quloqqa chalindi. Nasim buni o'zicha to'lqinlarning shaxd bilan qirg'oqqa urilib, chiqargan ovozi taxmin qildi. Dunyoga kelib hech qachon dengizni ko'rmagan yetti, kim bilsin, balki yetmish ajdodidan farqli o'laroq, bu unga tanish edi. To'lqinlarning shaxd bilan qirg'oqqa urilishini kinoda ko'p ko'rgan, bunda chiqadigan ovoz quloqlariga mahkam o'rnavgandi.

Nasim yuragi hapriqib, qadamini jadallatdi. Hech qancha yurib ulgurmasidan dengiz uzra charx urayotgan qushlarning shodon hayqiriqlari qulog'iga chalindi. Har qalay, Nasimga ular shodon tuyuldi. Chamasi, dilida bu lahza shunday hislar jo'sh urayotganidan...

Nasim sevinchi bo'g'zidan toshib, olg'a tashlandi.

Dengizning shovullashi dam sayin kuchayib bordi. Qushlarning hayqirgan tovushi olamni tutdi.

Nihoyat, Nasimning qarshisida ko'z qamramas, quchoqqa sig'mas moviy kenglik namoyon bo'ldi. Ufqda ulkan bir gardish cho'g'lanar, uning mis yonoqlari dengizning moviy sirtida g'aroyib tarzda aks etardi.

Nasim ko'z o'ngida gavdalangan bu betakror go'zallik qarshisida bir lahza lol qoldi. Faqat bir lahza, xolos. Chunki bu ko'rayotgani, ho'v ufqda, qo'l yetmas uzoqlikda edi va gardish ufq ortiga o'tib yo'qolishi barobar, ko'rgan ko'zni o'ziga mahliyo qiluvchi aks ham sekin-asta so'nib borardi. Yaqinda, shundoq qo'l cho'zsa yetgudek yerda esa to'lqinlar bir-biri bilan olishar, ko'pirib, shaxd ila qirg'oqqa kelib urilardi.

Nasim dengiz uzra charx urayotgan qushlar yanglig' shodon hayqirib, quchog'ini keng yozgan asno o'zini to'lqinlar bag'riga otdi. Ammo dengizgacha yetib bormadi. Oyoqlari yerdan uzilib,

ko'ksiga dengizning muzday shabbodasi tekkanini biladi, tuyqus qarshisidan devorday o'sib chiqqan baland nimagadir qattiq urildi-yu chalqancha quladi. Yaxshiki, yumshoq qum ustiga, zarang yerga emas, bilaks, u bu qadar tez o'ziga kelmagan, demak, gap nimadaligini ham hali tushunib yetmagan bo'lardi.

Nasim oyoqlari yerdan uzilib, ko'ksiga dengizning muzday shabbodasi urilgan lahza tuyqus yo'lga to'g'anoq bo'lgan nimanidir ko'rib, boshda o'z ko'zlariga ishonmadi. Lekin ishonmaslikning sira iloji yo'q edi. Dengiz bilan o'zining o'rtasida Qorabotirdek bo'lib, o'sha – tanish temir panjara qorayib turar, nazarida, uni mazaxlab kulardi.

Nasim qoni qaynab, sakrab oyoqqa turdi va temir panjarani aylanib o'tish niyatida sohil bo'ylab chopdi. Uzoq yugurdi. Lekin hech adog'iga yetmadi. Adog'i ko'rinmadi ham.

Nasim to'xtab, ortga burildi. Yana yugurdi. Yana temir panjaraning adog'iga yetmoqni ko'zlandi.

Dengiz shovullab Nasimni o'ziga chorlardi. To'lqinlar bir-biri bilan olishib charchamas, ko'pirib, shaxd ila qirg'oqqa kelib urilardi. Nasim esa hanuz ularga yetolmas edi. Sohil bo'ylab dengizga yo'l topmoq ilinjida halloslab chopgani sari ulardan uzoqlashib borardi. Qachondir o'zini dengizning bag'rida ko'rishga bo'lgan umid dam sayin uni tark etayotganini his qilardi.

Nasim yugura-yugura, axiyri sillasi quridi. Oyoqlaridan mador qochdi. Nimani istayotgani, nimani izlayotganini ham unutdi. Tag'in ozroq shunday sudralgach, ko'zlari tinib, qumga bemajol yiqildi...

Nasim qumga ko'krak bergan asno dengizning shovullashini eshitib yotarkan, yurtiga qaytgach, o'zi va uni kutib olganlar o'rtasida kechishi muqarrar musohabani xayolan tasavvur qildi:

- Dengizni ko'rdingmi?
- Ko'rdim.
- Qanaqa ekan?
- Qafas ichida...

Bundan boshqa javobni Nasim bilmasdi. Bundan ortiq dahshatni ham u tasavvur qilolmasdi.

Dengiz esa shovullab, Nasimni o'ziga chorlashini qo'ymasdi. Dengiz baayni undan najot kurtardi. Nasim buni faqat endi angladi. Qafas dengizning nafasini bo'g'ardi. Qafas dengizning erkini tushovlardi. Nasim bu yurtga qadam qo'ygani zahoti dengiz bu haqda unga ishora bergan edi. Qaysidir ma'noda ular qismatdosh edilar. Nasim va dengiz. Ikkovi ham najotga muhtoj edi. Ikkovi

ham bir-biridan najot izlardi. Shu ilinj ularni ayni dam bir-biriga ro'para qilgandi. Dengiz shovullab, Nasimdan o'rtalaridagi g'ovni olib tashlashni o'tinardi. Ammo Nasim g'ovni olib tashlash tugul, undan oshib o'tmoqning ham ilojini qilolmasdi.

Tuyqus xayolidan o'tgan bu fikrdan Nasimning ko'z oldi yorishib ketdi. Oshib o'tish... Ha, oshib o'tish! La'nati panjaraning ohanjamalariga oyoq qo'yib ko'tarilish-da, shartta undan oshib o'tish! Tamom-vassalom! Nega bu oldinroq xayoliga kelmaganiga, rosti, uning kulgisi qistadi. Holbuki, bundan osoni yo'q edi. Ya'ni o'zi va dengiz o'rtasidagi bu bosh-adog'i yo'q g'ovdan oshib o'tishdan. Ayniqsa, bolalik chog'i har kimning mevazor bog'iga oshib o'taverib-oshib o'taverib, buning ko'p hadisinn olgan odamga. Qanaqangi baland devorlardan oshib o'tishga to'g'ri kelardi-yu, eh-he! Bu panjaradan oshib o'tish esa, Nasimning nazarida, bir lahzali ish edi.

Nasim nimaga osilish, nimaga esa oyoq qo'yishni chamalab oldi-da, qarshisidagi panjaraning ohanjamalariga tarmashib, yuqoriga o'rladi. Ammo hech qancha ko'tarilmasidan qandaydir chayir qo'llar uning oyoqlariga changakdek yopishib, uni pastga qarab tortdilar. Nasim zo'r berib ularning changalidan yulqinib chiqishga urindi. Kim bilsin, balki yulqinib chiqardi ham. Agar xuddi shunday begona qo'llar uning bilaklaridan ham mahkam tutmasa. Tutgach esa, tayinki, kuch bilan pastga qarab tortmasa...

Nasim holsizlanib, o'zini butkul ularning izmiga topshirdi. Qo'llar Nasimni tepadan tortib olishdi. Qo'llar Nasimni qopday silkitib, so'ng zulmat qo'yniga itqitishdi. Ketidan temir eshik sharaqlab yopildi va u o'zining qafasga qamalganini angladi. Xuddi dengiz kabi. Faqat uning ichida dengiz shovullamasdi. Uning ichiga dengiz sig'mas ham edi.

Nasim qorong'ida timirskilana-timirskilana ketini qo'ygani zo'rg'a bir enligina joy topdi. Qayoqqa qarab yurmasin, u yerda to'nkadek cho'zilib yotgan gavdalarga qoqilardi. Xonani butkul g'aflat nafasi qoplagan edi. Yana – asabni qaqshatadigan xirillashlar, uzluksiz alahlash va xurрак ovozlari. Bu tovushlarga qo'shib, ba'zan xonaning shundoq ham biqiq havosini battar behuzur qiladigan badbo'y sadolar ham chiqib ketadiki, boshingni yashirishga teshik topolmay qolasan...

Nasim shiftga termilgancha mijja qoqmasdan najotga umid qilib yotarkan, Ibod ta'birlamish "kapalaklar tili"ga mansub ikkinchi so'z nuqul tilida aylanardi:

– ...v i d i³.

Nihoyat, allamahalda eshik ortida gurs-gurs yurgan qadam tovushlari quloqqa chalindi.

Nasim yotgan joyida tuyqus sergak tortdi. Nimanidir sezgandek, yuragi potirlab ura ketdi. U joyidan irg'ib turib, ovozlari eshitilayotgan tarafga yuzlandi.

Qadam tovushlari yaqinlashib kelib, eshik oldida to'xtadi. Bir lahza sukunat cho'kdi. Chamasi, eshikbon qulfga kalit solish taraddudida tin oldi. Nasimga bu bir lahza yuz yilga cho'zilgandek tuyuldi. Nihoyat, sharaqlab qulfga kalit solindi. Buning ketidan yangragan sharaq-shuruq tovushlar kalitning qulfdagi aylanayotganini anglatdi. So'ng cho'ziq g'iyqillab eshik ochildi va Nasim beixtiyor ko'zlarini yumib, yuzini chetga burdi– eshik ochilishi barobar, tuyqus yuziga urilgan yorug'lik uning ko'zlarini qamashtirdi.

Sezgisi Nasimni aldamagan edi. Ko'zlari yorug'likka ko'nikkach, qarshisida namoyon bo'lgan badqovoq kimsa nigohi bilan: "Oldimga tush", degandek ishora qilib, buni unga anglatdi.

Nasim o'ziga eshik ochgan badqovoq kimsaning oldiga tushib ketib borayotgan uzun yo'lak nurga cho'milardi. Yo'lakning ikki tarafida qator joylashgan temir eshiklar ortida zulmat hukmron ekaniga ishonish mushkul edi. O'z boshidan o'tkazmagan odam buni tasavvuriga ham sig'dirolmasdi. Masalan, Zulun Farmon. Nasim uning yo'lak yorug'ida alomat yiltirayotgan tepakal boshini olisdan ilg'adi. Ilg'ashi barobar shunga imon keltirdiki, agar bu qator temir eshiklar ortidagi tor, qorong'i qafaslardan biriga Zulun Farmonni tashlashsa, uning ichi manavi yo'lakdan yorug'roq bo'lardi.

Zulun Farmon ham Nasimni ilg'amay qolmadi. Miqtigavdasi bukchayib, qovog'i solingan asno xayol surib turarkan, u o'zidan olisda qadam tovushlarini eshitib, ovoz kelgan tarafga yalt etib qaradi va Nasimni ko'rib, chehrasi yorishdi.

Nasim Zulun Farmonni ilk bor bunday jonsarak holatda ko'rishi edi. Shungami yo boshqa biror o'zi anglamagan sababga ko'rami, xuddi eskidan qatiq yalashgan qadrtonini uchratgandek sevinib, u tomon oshiqdi. Bora solib, uni yerdan ko'tarishni va mahkam quchishni niyat qildi. Ammo Zulun Farmon Nasimdan chaqqonroq chiqdi. Nasim hali quchoq ochib ulgurmasidan, Zulun Farmon pildirab kelib, kalta qo'llari bilan uning bo'yniga osildi.

³ V i d i (lot.) – ko'rdim.

– Nasibbek... Nasibbek... Nasibbek... – deb takrorlardi u tinimsiz, ko'zlaridan tirqirab chiqayotgan sevinch yoshlarini Nasimning kir ko'ylagiga surkab.

Noxos Nasim Zulun Farmonga nisbatan dilida atigi bir necha lahza oldin tug'ilgan iliq tuyg'ular o'zini tark etganini his qildi. Ularning o'rnini bo'shliq egalladi. Zulun Farmonga ham, havoni bor bo'yi tutgan dengiz nafasiga ham mutlaqo befarq bo'shliq...

Tashqarida ularni kutib turgan ulovda qayoq-qadir qarab ketib borisharkan Zulun Farmonning og'zidan quyilayotgan so'zlarni Nasim faqat elas-elas eshitardi.

– Naimbek, dodar, bizga ham oson tutmang-da, endi...

Yo'l, nazarida, adoqsiz edi. Yo'l uni g'ussaga cho'mdirardi.

– Nadimbek, axir, bizdan ham so'raydilar...

Chunki bu his aldoqchi edi. Ya'ni yo'lning adoqsizligi. U, albatta, qaydadir uzilishini Nasim bilardi. Aynan qayerda uzilishini ham. Garchi u bu yo'ldan ilk bor yurayotgan, ilk bor aldoqchi hislar qutqu solib, dili g'ussaga to'layotgan esa-da.

– Najibbek, dodar, aknun hamma umid – sizdan!..

O'yingoh tagiga baland o't yoqilgan ulkan doshqozonni eslatardi. O'yingohda ehtiroslar biqirlab qaynardi.

– Nosirbek, sizni e'lon qilishdi-ku, axir, bo'lmay-sizmi?

Ammo Nasim shoshilmasdi. Zulun Farmonning bu tarz joniqishi sababini ham u tushunmasdi. Zero, musobaqa rusumiga binoan, har bir urinishga uch daqiqa vaqt berilardi. Rosa uch daqiqa!

– Ey Xudo, sanga nima yomonlik qiluvdim-a?! Nodirbek, jon uka, ayting, nima qilay, oyog'ingizga bosh uraymi, a, tiz cho'kib yolvoraymin?

Tiz cho'kib yolvorishning aslo hojati yo'q edi. Oyoqlariga bosh urishning ham. Musobaqa rusumini bilishning o'zi kifoya edi. Xususan, bir urinishga rosa uch daqiqa vaqt berilishini. Axir, uch daqiqa ichida Nasim bahs boylab, Baqahovuzning u labidan bu labiga yuzib o'tardi. U itqitmoq tugul, qo'lga olish ham ko'pda birovga malol keladigan zil-zambil soqqatoshini ko'tarib, kirishi lozim bulgan davra esa, ana, ikki qadamgina joyda edi.

Nasim Zulun Farmonni tiz cho'kib yolvorishga qo'ymay, dast o'rnidan turdi. Zulun Farmonning o'tinchi ko'nglini buzgani uchun emas, urinishni bajarishga berilgan vaqtning uchdan birigina qolgani tufayli. Buni u o'yingoh peshtoqidagi bahaybat raqamli soatga qarab bildi.

So'nggi daqiqaning lahzalari o'tib borardi. Lahzalar yo'qlikka chekinardi. Ellik bir... qirq yetti... qirq to'rt...

Nasim shoshilmay borib, mis jomni eslatadigan idishda qo'yilgan oq kukunga qo'llarini buladi. So'ng qaytib, yerdan soqqatoshini dast ko'tardi-da, asta davra sari yo'naldi.

O'ttiz uch... o'ttiz bir... yigirma to'qqiz...

Nasim davraga kirib, har doimgidek toshni itqitish oldidan tin olarkan, birdan qarshisila jimirlab tanish qumloq qirg'oq ko'ringandek bo'ldi. So'ng suvning qattiq-qattiq shaloplashi va unga hamohang jo'r bo'lib qichqirgan ovozlari quloqqa chalindi:

– O'n to'rt! O'n uch! O'n ikki!..

Ovozlari ham Nasimga tanish va hatto allanchuk aziz tuyuldi.

– O'n! To'qqiz! Sakkiz!..

"...yetti... olti... besh..." deb sanab, Nasim ham beixtiyor ularga qo'shildi. So'ng qo'lidagi zil-zambil soqqatoshni o'ng yelkasiga qo'yib, boshini xiyol u tomon solintirgan asno engashdi-da, ko'ksini to'ldirib nafas oldi.

– To'rt! Uch! Ikki!..

– Ha-a-a-a! – degan hayqiriy titratdi o'yingohni. Nazarida, u tosh havoda ma'lum vaqt uchib, yerga "tap" etib tushganidan keyin ham xiyla vaqtgacha aks sado berib turgan bo'lardi. Agarda yer-ko'k qarsak va olqishlardan larzaga kelmasa.

Nasim, xuddi yelkasidan bosib turgan og'ir yukdan xalos bo'lgan kabi yengil tortib, davradan chiqarkan, tishlari orasidan chetga tufladi:

– V i c i⁴.

Bu uning mehmondo'st Gapdon To'tilar zamini aytgan so'nggi kalomi edi. Ozgina o'tib ma'lum bo'ldiki, faqat mehmondo'st Gapdon To'tilar zaminidagina emas, balki Badal Armon ayni dam Nasimning ko'zlariga qadalib, nafas yutmasdan tomosha qilayotgan safar tafsilotlarida ham aytilgan so'nggi so'z shu ekan. Zero, Nasim shuni aytishi barobar, birdan qora-qura nimalardir pirlillab, tasvir uzildi va Badal uning ko'zlarida o'zini ko'rdi – nafas yutmasdan, tosh qotib ularga tikilib turgan ziroat va ziravorshunoslik kulliyotining tolibi Badal Armonni.

Badal Nasimga qariyb tumshuq tirab qolgani payqab, xiyol ortga chekinarkan, xuddi uning ko'zlarida hali kino boshlanmay turib aks etgan hasrat o'ziga o'tgandek, chuqur xo'rsindi: "Film tugadi".

⁴ V i c i (lot.) – g'olib chiqdim.

Odiljon AVAZNAZAROV

1991-yili tugʻilgan. 2014-yilda Qarshi davlat universitetining oʻzbek filologiyasi fakultetini tugatgan. Hozirda mazkur universitetning adabiyotshunoslik kafedrasida oʻqituvchi.

“Lison ut-tayr”da tush motivi

Alisher Navoiy ijodida tush motivi alohida ahamiyatga ega hodisadir. Uning deyarli barcha asarlarida, ayniqsa, “Xamsa”da qahramonlarning ichki kechinmalari, ruhiyat manzaralari tasvirlashda tush motivining muhim oʻrni bor. Xususan, “Lison ut-tayr” dostonining yetakchi gʻoyalarini chuqurroq anglashda Shayx Sanʼon va Tarso malika bilan bogʻliq tush epizodlari ahamiyat kasb etadi. Bu xususida tadqiqotchi olimlardan biri F.Isomiddinov ham oʻzining “Shayx Sanʼon haqidagi qissalarning qiyosiy tahlili” nomli nomzodlik ishida Attor hamda Navoiy ijodida

tushlar muhim oʻrin tutganini taʼkidlaydi. “Lison ut-tayr”ning uchta bobidagi hikoyatlarda tushlar suujet halqalarining maʼlum bir qismiga taalluqli hisoblanib, oʻzlari qatnashgan hikoyatlarni shakllantirishga, gʻoyaviy-badiiy quvvatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Dostondagi tushlarning dastlabkilarini LXX-IX bobda – Shayx Sanʼon va tarso qiz haqidagi hikoyatning uch oʻrnida tush epizodlari uchraydi. Aytish oʻrinliki, “Lison ut-tayr” dostonini Shayx Sanʼon va Tarso malika haqidagi hikoyasiz, hikoyani esa Shayx Sanʼon va Tarso malikaning tushlarisiz tasavvur qilish, tushunish mushkul. Shayx Sanʼon qissasidagi tushlarning badiiy-gʻoyaviy ahamiyatini belgilash uchun dostonidagi bosh – qoliplovchi hikoyani hamda Shayx Sanʼon qissasini qiyoslab oʻrganish lozim boʻladi. Chunki ikki hikoyadan ham chiqadigan xulosa bir: olam – borliq Allohning zuhuridan iboratdir.

Shu maʼnoda, dostonida dunyo qushlarining Semurgʻni izlab yoʻlga tushishi haqidagi qoliplovchi hikoya Shayx Sanʼon qissasining ramzlashtirilgan variantidir. Shu bilan birga Shayx Sanʼon qissasi ramziy shakldagi qoliplovchi hikoyani reallikka yaqinlashtiruvchi muhim vositadir. Bu esa asar mohiyatini yanada ravshanlashtiradi. Ikki hikoyaning ham suujet tizimini sinchiklab qiyoslaganda, ularning bir xilligini, insonning ming-minglab yaxshi-yu yomon xislatlari, hislarining timsoli boʻlgan qushlar – Shayx Sanʼon ekanligini anglash mumkin. Hudhud Semurgʻdan afsona aytgach, qushlar tabiatida shavq oʻti alan-galanib, yoʻlga chiqadilar... Shayx Sanʼon Tarso qiz haqidagi tushni takror-takror koʻrgach, unga oshiq boʻladi va u ham safarga otlanadi...

Aslida qushlar ham, shayx ham Olloh visolini istab yoʻlga tushgan edilar. Ular bu yoʻlda juda koʻp mashaqqatlar, zahmatlar chekadilar. Asl muddaoga yetgunga qadar qushlar minglab hamrohlaridan, shayx esa salla-yu dastori, dinidan ayriladi va tuproq bilan baravar boʻladi. Ushbu oʻrinda siyrat uchun suratdan voz kechilganligini koʻrish mumkin. Hikoyalarning soʻngiga kelib qushlar ham va shayx ham visolga yetdik deganlarida, ularning yoʻllarida yana bir toʻsiq paydo boʻladi. Bu umidsizlik toʻsigʻi boʻlib, u qushlar kelib qolgan manzillarida oʻzlarini ojiz his qilib, “Bu dargoh shunday azim va qoʻrqinchli ekanki, bu yerda bizga na son bor ekan, na salmoq!”, deya “vo hasrato” ayta boshlaganlarida hamda Shayx Tarso qiz visoliga yetmay turib, egniga yana xirqa

kiyib, Ka'ba sari otlanganida ko'ri-nadi.

O'rni kelganda ta'kidlash kerakki, shayxning o'z yo'lidan qaytishga urinishida eng yaqin muridining iltijolari sababdir. Chunki Oллоh har bir suyuqli bandasining yaxshi niyat bilan qilgan duolarini ijobat etadi. Murid ham cheksiz toat-u ibodat-lari natijasi o'laroq bir kecha tush ko'radi. Uning tushiga Payg'ambar Muhammad sollallohu alayhi va sallam kirib deydi:

*Sidq ila tuz niyyatingg'a ofarin!
Sa'yu oliy himmatingg'a ofarin!
Oncha zohir aylading ajzu niyoz,
Kim tarahhum birla hayyi korsoz –
Ayladi ajzu niyozingni qabul,
Nolau so'zu gudozingni qabul.*

Qushlar fanoga erishishdan umidsizlikka tushib turganlarida, Hudhudning to'g'ri yo'l ko'rsatgani tufayli ularda quvvat hosil bo'ladi. Shayx San'on esa xuddi shunday holatga tushib ortga qaytayotgan-da, endi tarso qiz ham tush ko'radi:

*Noz uyqusida erdi ul pari,
Ko'rdi tushkim indi mehri xovari.*

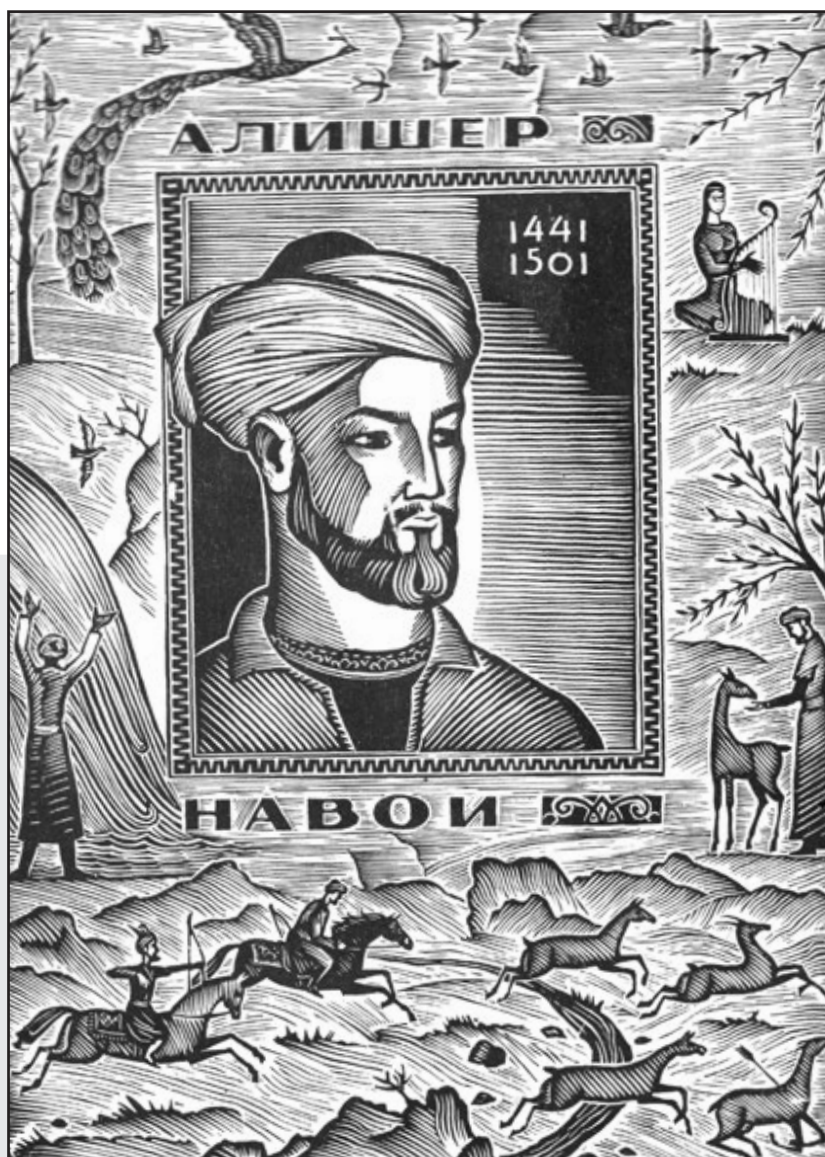
Qizning tushida Iso payg'ambar uni vafo bobida tanqid qilib, endi shayxning ortidan borishini buyurib aytadi: "Bot etib, bo'lg'il musharraf dinig'a, Uzung aytib, kir aning oinig'a", deya ta'kidlaydi.

E'tiborlisi shundaki, qalbg'a ishq o'tini solishda va umidsizlik holatida visoldan darak berishda Hudhud bajaragan vazifani Shayx San'on qis-sasida tush motivi bajaradi. Aytish mumkinki, "Lison ut-tayr"ning qoliplovchi hikoyasida Hudhud qanchalik ahamiyatga molik bo'lsa, Shayx San'on qissasida tush shun-chalik muhimdir. Hudhud va tush obrazlari zamirida inson qalbida, ruhiyatida mudom charx urib turuv-chi oliy tuyg'u – Oллоhga bo'lgan

intilish tuyg'usi borligini ko'rish mumkin. Chunki inson hislarining ramzi bo'lgan qushlarni Hudhud timsolida, shayxni esa inson ruhiyatining ko'zgusi bo'lgan tush timso-lida safarga chorlagan kuch ana shu oliy tuyg'udir.

"Lison ut-tayr"ning 134-bobida keltirilgan tush-ning o'rnini belgilashdan av-val ushbu hikoyatning qanday g'oyani isbotlashga xizmat qilayotganini aniqlab olish kerak. Dostonning 132-bobida bir qush Hudhudga "Ey yo'l kezuvcchi! Men tangri xayoli bilan doimo o'zimni xush tutaman. Men undan shu

tariqa bir nafas ham ayriliqda bo'lmaganim holda, u tomon-ga safar qilishimning nima hojati bor", deya savol qiladi. U qushning Hudhudga bergan savolidan "Men Oллоhning zuhuriman, shuning uchun safar qilsam ham, qilmasam ham, baribir, bir kuni unga qaytaman-ku", degan maz-mun kelib chiqadi. Hudhud esa savol beruvchi qushga bunday javob qiladi: "Sen tangri mening qalbmida, deb qanchalik lof urganing bilan u sening so'zingni qabul qilmasa, bekordir". So'ng Hudhud o'z fikrlarining isboti sifatida Shayx Bistomiy o'limidan ke-

yin bir muridining tushiga kirganligi haqidagi hikoyatni keltiradi. Murid tushida shayxdan “Bizga holingdin ayon etgil xabar, Kim sanga ne qildi hayyi dodgar?” deya ahvol so‘raydi. Shayx shunday javob qiladi: “Lahad qa‘riga kirganimdan so‘ng, savol beruvchi maloiklar mendan: sening yaratuvching va abadiy murabbiy kim, deb so‘radilar”.

Men dedim: “Bu so‘zni mendin so‘rmangiz, Gar javobi demasam yozg‘urmangiz. Aylangiz borib savol andinki: ul – Bandalig‘ sori manga berurmu yo‘l? Qullug‘umg‘a gar qabul o‘lsa xitob, Ul xitob – o‘q sizga kofiydur javob.

Farishtalar shayxdan shu javobni olib turganlarida, yuqoridan oliy xitob keladi:

“K-ey savol ahli, bukim mas‘uldur Bandai mustahsanu maqbuldur.

*Bo‘lmayin ravshan oning nurig‘a ko‘z,
O‘z demoqlik birla kelmas rost so‘z”.*

Mazkur hikoyat Hudhud fikrini dalillashda qanchalik ahamiyatli bo‘lsa, ushbu hikoyat strukturasida tush shunchalik ahamiyatli va muhimdir. Sababi, tasavvufda “tush biror bir g‘oyani, e‘tiqodni tasdiqlash, o‘z yo‘lining to‘g‘riligiga ishora etish va buning uchun ulug‘ salaflardan madad va shifoat tilash istagiga xizmat qilgan”¹.

Dostondagi uchinchi, ya‘ni CLX bobdagi tush Hayrat vodiysiga berilgan ta‘rifni isbotlashga xizmat qiladi. Unda jahonni zabt etgan bir podshohning go‘zal qizi bir yigitga oshiqu beqaror bo‘ladi. Sababi quyidagicha:

*Ittifoqo, bir kecha tush ko‘rdi ul,
Paykarekim toqatig‘a urdi yo‘l.
Ruhdin bo‘lg‘on mujassam paykari,
Husn avji uzra mehri xovari.*

Mazkur tushda hikoyaning kelgusi voqealari haqida ham bashorat qilinadi:

*Bu – charog‘i mehru, ul – badri munir,
Ikkisi bir taxt uza oromgir.
Dam-badam no‘sh aylabon jomi visol,
Bir-birisidin olib komi visol.*

Malika yuqoridagi tushni ko‘rgach, uyqudan beqaror bo‘lib uyg‘onadi va ko‘ngil mulkidan qarori yo‘qoladi.

Hayrat vodiysiga qadam qo‘ygan kishining ko‘nglida ishq o‘ti bo‘lishi kerak. Chunki ishq o‘tida kuygan kishigina barcha hodisotdan hayratga tushadi. Demak, ishq Hayrat vodiysiga qadam qo‘yish uchun zarur. Bu vodiyyga qadam qo‘yib undan eson-omon o‘ta olgan kishigina Fano vodiysiga borishi, undan so‘ng esa asl muddaoga – Olloh visoliga yetishi mumkin ekan. Navoiy esa hikoya qahramonlarining qalbida ana shu ishqni paydo qilish yo‘lida tushlardan foydalanadi. Zero, karomatli tushlar uyquda g‘aybni tajalli etdi. G‘ayb esa oynadek pok va shaffof ko‘ngillardagina jilva qiladi.

¹ Najmiddin Komilov. Tasavvuf. – Toshkent: Movarounnahr, 2009. – 60-b.

Zuhridin ISOMIDDINOV,
adabiyotshunos olim

Gul tergani **ketgan shoir**

Tursunboy Adashboyev. Hammaga tanish nom bu.

Ammo Tursunboy... Adashboy... Adashgan odamning ismimi u? Tursunboy, Turg'un deganlari-ku, ma'lum – avvalgi farzandlari nobud bo'lavergach, ota-onasi "zora, shunisi turib qolsa", deya tilak qilib, shunaqa ot qo'ygan, biroq endi bilsam, u kishining otasi ham yolg'iz o'g'il bo'lgan ekan, tibbiyot yo'q u zamonlarda bolaga ko'z tikib nobud qiladigan ins-jinlar zora adasha, bunga tegmay, yanglishib nari o'tib ketsa, degan ilinjda Adashboy deb ism qo'yishgan ekan. Shunday qilib, yakkaning yolg'iz farzandi edi bizning Tursunboy og'amiz.

Ammo hali maktab yoshiga yetmasidan otasi terlama kasaliga chalinib, olamdan o'tdi. Bu narzaning nimaligini tushunishga ham o'jiz go'dakni "Otang gul tergani ketdi, kelib qoladi", deb ovutishdi yaqinlari. Bolalikning totli kunlari Tursunboy uchun o'shandayq tamom bo'lgan edi. G'alati bir hol: ona mehrini ko'rmay o'sgan Lutfixon Sarimsoqova kinoda mushfiq onaizor rolini ona qo'ynida o'sib-ulg'aygan boshqa ayollardan yaxshiroq qilib, qoyillatib gavdalandirgani singari, bolalikka to'ymagan, bir umr bolalikka intilib, bolalik baxtiga tashna bo'lib o'tgan Tursunboy aka ham bola ko'nglini hammadan yaxshiroq anglaydigan, bu ma'sum olamni hammadan yaxshiroq ifoda etadigan ajoyib bolalar shoiri bo'lib tanildi.

O'ylab qarasam, shoirni qariyb ellik yildan beri bilar ekanman. U chog'larda Tursunboy aka endi o'ttizga kirgan, qaynoq, jo'shqin bir yigit edi. Chopqillab yurar, umrining oxirigacha uni tark etmagan hazilvonligi, serharakatligi sababli davralarning guli bo'lar edi. O'sh viloyati o'zbek gazetasi redaksiyasida korrektor bo'lib ishlaydigan biz kabi o'n yetti-o'n sakkiz yashar yigitchalar, Moskovdan ta'tilga kelib qolgan Shavkat Rahmonu tahririyatdagi boshqa yosh-yalanglar bilan dalada (bilasiz, u paytda "hamma sabzavotkor", "hamma paxtakor", "hamma pichan o'ruvchi" edi) barchamizni qiziqtirib, yalangoyoq kimo'zarga chopishar, bizning bu asov shiddatimizdan sertuproq dala yo'llarning changi osmonlarga o'rlab ketardi.

Ammo shoir faqat o'ynab-kulib, quvnoq hayot kechirib o'tib ketmadi – butun umri tinimsiz izlanish, ijodiy mehnat bilan kechdi, nafaqat O'zbekistonda, balki butun Markaziy Osiyoda Tursunboy Adashboyev bo'lib tanildi. Men bu gapni mahovat qilib aytayotganim yo'q, u kishining Turkmanistondagi shoir do'st-birodarlarini taniyman, Tojikistonlik talay qalamkashlar og'a bilan bordi-keldi qilishar, ijodiy mashqlarini yuborishar, shoir ularni ona tilimizga o'girib, o'zbekcha yozilgan bo'lsa tahrir qilib, turli gazeta-jurnallarda chop ettirar, bu ham kam ko'rinib, davralarda "Avliyoxon Eshon degan bir zo'r shoir bor, Tojikistondan, shuni bir o'qinglar", deya targ'ib etishdan charchamasdi.

Tursunboy Adashboyevning badiiy ijodiyoti uch turlik: bolalar uchun she'r yozish, she'riy haj hamda badiiy tarjima.

Bulardan qaysi biri birinchi o'rinda turadi, sizningcha? – deb savol bersangiz, ochig'i, kalovlanib qolaman. Nazarimda, uchalasi ham yetakchilik qiladigan-day.

Axir, o'zbek bolalar she'riyatini Tursunboy Adashboyevsiz tasavvur qila olasizmi?

She'riy parodiya va epigramma degan janrlarni tamoman o'ziniki qilib "biy-lab" olib, bu yo'nalishda karvonboshi bo'lgani-chi?

Qirg'iz she'riyati va nasridan qilgan tarjimalarining o'zi o'ttizdan ortiq kitob bo'lib bosilib chiqqan, (jumladan, "Manas" eposi, To'lagan Qosimbekovning "Singan qilich" romani kabilar bor), buyoqda hali jahon bolalar adiblarining o'nlab eng sara asarlarini qoyillatib, G'aybulla Salomov domlaning ta'biri bilan aytganda, "kiftini keltirib" o'g'irgan bo'lsa...

Men u kishining ijodiga oid atigi uchtagina yo'nalishni sanab o'tdim, ammo bularning har biri

bitta kiroyi shoirning umrini bezagudek.

Holbuki... Tursunboy aka shogirdtarosh ham edi! O'nlab, yigirmalab, o'ttizlab... shoirlar u kishini ustoz deb bilishar, oldida ham, ortida ham birday e'zozlashar edi. Ko'plar bilmaydi: Tursunboy akaning ba'zi shogirdlari yosh jihatidan o'zidan kattaroq ham edi – og'a ularni ovloq-ovloq tumanlardagi gazeta tahririyatlaridan, maktablar, kitob do'konlaridan topib, poytaxtga "qulog'idan cho'zib" olib kelar, oqibat – duppa-durust bolalar shoirlari kashf etilar, aksar qo'li yupqa, sodda-do'lvor bu odamlar bir-ikki yupqa-qalin kitoblari nashr etilgach, tuzukkina bolalar shoiri ekanini barcha e'tirof qilardi.

Tursunboy akaning suhbatini olgan, u hangoma berayotgan davrada bo'lgan har bir odam keyinchalik uni yana qo'msab qolar edi. Qolaversa, hozir ellik-oltmish yoshning buyog'idagilarning bari bola chog'ida Tursunboy Adashboyev she'rilarini

yodlab katta bo'lgan. Shoirga hamroh bo'lib, O'zbekiston yo Qirg'izistonning qaysi tumaniga bormang, "ie, assalomu alaykum, Tursunboy aka, bormisiz, ustoz!", deya qadrdonlari quchoq ochib chiqib kelaverishar, shoirning yonida ular bilan so'rasha berib, charchab ham ketar edingiz. Va havas qilasiz – Tursunboy Adashboyev, ulug' adib Abdulla Qahhor ta'biri bilan aytganda, dunyoga kelib, odam ekan insonlardan bo'lgan ekan, deysiz. Har bir viloyat va tuman-da uning shogirdlari, o'zbek bolalar shoirlari – sodda, samimiy, oliyanob insonlar bor. Tursunboy aka ularning har birini, ota-onasini, moddiy ahvolini, dard-tashvishini yaxshi bilar, qo'lidan kelgancha ko'maklashar, ularning kitobini chop ettirish uchun yelib-yugurib yurar edi...

Ana shu samimiylik va beg'ubor kulgi kayfiyati Tursunboy Adashboyevning ona qishlog'i haqida yozgan "G'aroyib qishloqning ajoyib odamlari" xotira kitobchasida ham barq urib turibdi. Shoirning bolalik xotiralari – og'ir zamonlarda ham mardligini, tantiligini saqlab qola olgan, ruhini tushirmay, kelajak kunlardan umid qilib, hazil-hu-

zullarga ham vaqt topib, qishning ayozli tunlarida qora chiroqning xira shu'lasida ko'sak chuvib o'tirgan odamlar... Ularga "Go'ro'g'li" dostonini o'qib berayotgan o'smir Tursunboy Adashboyev... Qo'shni qishloqqa sovchilikka, so'ng esa kelin tushirishga borgan bari cho'tir xotinalarning kulgilari... NKVD xodimlaridan yashirish uchun qadimda bitilgan kitoblarini ochiq go'rga ko'mib, talay vaqt o'tgach nam tortib ketgan sahifalarni bittalab ochayotgan Tursunboy Adashboyevning bobosi...

Tursunboy aka... shu kunlarda sakson yoshga kirib o'tirgan bo'lar edi.

Atigi bir yarim yil yetmay qoldi bu sanaga.

Yetmish sakkiz yoshida Tursunboy aka ham gul tergani ketgan otasi ortidan yo'lga tushdi. Shoir bobolarini yo'qotib qo'yib so'roqlayotgan, o'ksib qolgan norasta o'zbek bolalar she'riyatini, u kishining o'nlab shogirdlarini yupatib, "Tursunboy akamiz gul tergani ketgan", deb taskin berishdan boshqa nima choramiz bor?

Ilohi, gul terayotgani rost bo'lsin!

*M*ahfuza
IMOMOVA

1989-yili tugʻilgan.
Hindistonning Bangalor
universitetida tahsil olgan.
Oʻzbekiston Yozuvchilar
uyushmasi tomonidan
“Birinci kitobim” rukni
ostida “Yorugʻ yoʻl” nomli
sheʼriy toʻplami chop
etilgan.

Haydasang, ortingdan kelaverar sheʼr

*O*NAMGA MAKTUB

Suprada un bormi,
Qozonchada yogʻ,
Yomgʻirda hoʻl boʻlib qoldimi oʻtin?
Kichrayib qolgandek bugun hammayoq.
Onajon, oradan shuncha yil oʻtib
Meni ham sogʻinib ketgandir, qishloq?
Yelkanga koʻngilning yukini ortib,
Qiz boshim bilan men hamon safarda.
Koʻzim-la chamalab osmonning ortin.
Oyogʻim tuproqqa toʻlar, shaharda
Nastarin gullari tutar yoqamdan.
Kun sayin sochilib ketar koʻchalar
Qay birin tugatay?
Ayni shu damda,
Kechirgan kunlarim kelib oʻch olar.
O, qanday ajoyib edi men koʻrgan
Tushlarim, uxlamoq oson baridan.
Uygʻonib izlayman dunyoni birkam
Dadamning qoldirgan choponlaridan.
Sigʻmayman kengliklar boʻlmasa uyda
Har bitta gʻussangdan ketganman ozib.
Yoshim ham ulgʻayib bormoqda oʻydan.
Xavotir qalbimni turtkilar hozir
Uyimiz sovuqmi...
Eshik oldidan
Ukam bir chekkaga oldimi qorni?
Qalinroq oʻranning,
Isitsin chidam,
Ona, uyimizda muhabbat bormi?

* * *

Keldim,
 Kelmasidan tong sabolari
 Quyosh nayzalarin sanchmasdan keldim.
 Yelkamda yo'llarning iddaolari,
 Yillar istibdodin yanchmasdan keldim.
 Keldim,
 har yaproqqa so'ylamay keldim,
 Haddimdan o'zgaga bo'ylamay keldim.
 Na-da bir tadorik, na shubha gumon,
 Hattoki bir bora o'ylamay keldim.
 Men shunday mard keldim,
 serjur'at keldim,
 Kelmasam bo'lmasdi, kelsam bo'lmasdi.
 Ko'zlar ham to'lar-ku, nechun to'lmas dil?
 Men shunday dard keldim, lojuvard keldim.
 Keldim,
 ostonangda turibman kutib,
 Shoshma, eshikni tez ochib yuborma.
 O, donishmand zot,
 Mo'ysafid Hayot –
 Sen meni havoga sochib yuborma.
 Yer qattiq, ko'k baland, umr sarsari,
 Yurakda ko'z ochsin bari shodliklar.
 Go'zallik, muhabbat, baxtdan tashqari,
 Sen meni ayirma parishonlikdan...
 Keldim...

MUSOFIR

Ketasan, yo'llarga tomib borar dil,
 Ketasan, hech kim-la qilmay murosa.
 Odamlar manzilga tomon boradir,
 Sen hamon o'tmishga tomon borasan.
 Yelkangni ezgudek og'ir kitoblar...
 Yuraging pichirlab allanima der.
 Imlasang, yuzlarin berkitib chorlar,
 Haydasang, ortingdan kelaverar she'r.
 Uying tor, qishloq ham...
 Sig'maysan ko'kka,
 Seni qay orzular qamrab boradi?
 Kimsasiz cho'llarda,
 Tog'lari ulkan,
 Yillarning shamoli yamlab boradi.
 Dadilroq qadam bos, umr so'ngida
 Ko'rinsin har bitta odamning izi.
 Boshingga qor tushsa, do'l tushsa chidab
 Manzilga yetgaysan otamning qizi!

MUNOJOT

Yo rab, qayda xato qildim,
 Ibodatda adashdimmi?
 Har kimga bosh egolmadim,
 Itoatda adashdimmi?

Dardlar buncha beordayin,
 Firoq nafis, ozor mayin.
 Yor kelganda men bormayin
 Xijolatda adashdimmi?

Dil og'rinar, ruhim zada,
 Ishq – shartlashuv, baxt bir va'da.
 Umid so'nar har lahzada,
 Saodatda adashdimmi?

Men o'ylagan o'ylar qani,
 Bir so'z-u rostgo'ylar qani?
 Bolalikdan tinglaganim –
 Hikoyatda adashdimmi?

Garchi armon berar firib,
 Ko'zlarga yosh olgan kirib.
 Yo, barini bilmay turib,
 Hidoyatda adashdimmi?

Yo'l olarman o'zim sari,
 Notinch ko'ngil, so'zim sari.
 Vafo bilmas dunyo zari,
 Qanoatda adashdimmi?

Tangrim, qayda xato qildim,
 Qalam, xatda adashdimmi?
 Qalbim hamon yig'lar sim-sim,
 Muhabbatda adashdimmi?

Muhabbatdan adashdimmi?!

Abduhamid MUXTOROV

Haydarko'l xayollari

Hikoyalar

Suvni yaxshi ko'raman.

Faqat u tiniq bo'lsa, bepoyon bo'lsa, o'rtasiga suzib borib atrofga boqqaningda suvdan boshqa hech narsa ko'rinmasa.

Yuraging orziqib ketsa. Yana ozgina qo'rqib tursang. Keyin esa...

Keyin esa qayiqda bexavotir o'tirib, yaxshisi, chalqancha yotib, quyosh nuridan yuzingni bosh kiyiming bilan to'sib xayol sursang. Shunchaki xayol...

Boshqa yo'li ham bor. Bosh kiyim seni osmondan to'smasligi uchun quyosh tikkaga kelgan-damas, yo sharq, yoki g'arbda engashib turgan paytda unga ters yotib osmonga tikilish. E, tikilish ham gapmi unga sho'ng'ib ketish mumkin.

Faqat bu paytda Haydarko'lda shamol bo'lmasligi kerak. Shamol tursa osmongamas ko'l tubiga qo'shib qo'ya qoladi, seni. Ha, shunaqa.

Omading kelib, shamolsiz, buning ustiga bulutsiz kunda Haydarko'lga chiqib qolsang, cho'milishing ham mumkin...

To'rt tomon suv. Shuning uchun tortinmay, qip-yalang'och bo'lib, osmonga dumta otib suvga kalla solsang. Sho'ng'ib chiqqaningda esa qayiqning ancha nariga ketib qolganini ko'rib, jon-jahding bilan unga qarab qulochkashlab suzsang.

Ha-a, unga yetish oson bo'lmaydi.

Qancha tez harakat qilma, ortga ketaverasan. Vujudingni chulg'agan vahmdan joning bo'g'zingga keladi. Jisming suv tubiga botib, oyoq-qo'llaring og'irlashib qoladi...

O'ldim, deb o'ylaysan, kamiga alam ham qiladi.

Qayiq qayerdan topiladi? Jasadingni topishar-mikin?

Topilmagani durust, axir qip-yalang'ochsan-ku. Ko'rganlar nima deydi?

"Bitta ahmoq o'lguncha ichib, bir-ikkita qizlar bilan ko'lga borib, cho'milaman, deb tiryalang'och bo'lib yechinibdi-da, ko'lning o'rtasiga borib cho'kib ketibdi", deyishadi.

To'g'ri, ekspertizada ichkilik ichmaganingni aniqlashlari mumkin. Biroq Haydarko'l atrofida yashaydiganlarni bunga ishontirib bo'psan. "Ichgan, ichmagan bo'lsa bir o'zi bitta qayiqda ko'lning o'rtasida noma'qul yeb yurganmikin", deyishadi.

Qizlar to'g'risida aniq dalil bo'lmagani uchun "oper"lar hech kimga lom-mim demasa-da, ko'l atrofidagi el qo'shib-chatib, qiziq qilib gapirishga ustamasmi, Boymirza bug'alarning qilg'ilig'ini shartta o'zgartirib, o'rniga seni qo'yib, cho'kib o'lishingdan butun boshli qissa yasaydi. Qanaqa qissa demang, anig'ini bilmayman, men ham eshitganman. Qo'shib-chatmay aytсам aytay, eshiting.

Aytishlaricha, Boymirza bug'alter paxta qabul qilish punktida ishlagan kezlarida taftish bo'libdi. Oldi-orqasini o'ylamay direktori bilan katta-katta yeb qo'ygani uchun taftishdan qamalib ketishiga bir bahya qolib, o'lay-o'lay, deb zo'rg'a "omon" chiqibdi.

Odamlarning aytishicha, bir "Jip"ning kalitini berib jon saqlaganmish. Xullas, Boymirza taftishchilarni "akajon-akajon" qilib, amal-taqal kuzatib uyiga kelib, ayvonida o'tirib uzoq yig'labdi.

– Ay Xudoyjon, nega meni buytib yaratding, – deb ko'kragiga urib bo'zlabdi.

– Nega hamma narsani o'lay-o'lay deb ush-lashtirgan joyimda uzasan, – deb dodlabdi.
– Muna mumsik direktordan qisib-qimtib, tishim-ding kavagida yiqqanimni, eldan yashirib Elmurod tarashaning uyiga qo'yib, xotini-m-gayam ko'rsatmagan "Jip" imdi qo'sh qo'llab shu iskovuchlarga tutqazding. Nega-yey, Xudoyjon, nega...

Qo'ni-qo'shnidan uyalgan ayoli avvaliga u-bu deb ko'ribdi. Lekin eri ko'nadigan ahvolda emas. So'g'in jahli chiqib Boymirzani chaqaloqni ko'tar-ganday shartta chap qo'ltig'iga qisib uyga kirib ketibdi. Xoxolka'larga o'xshagan polvon xotin ekan-da. Devordan mo'ralagan qo'shnisining aytishicha, olib kirguncha yosh bolaning ketiga urganday Boymirzaning ketiga bir-ikki shapaloq ham tortib yuborganmish...

Biroq gap shapaloqdamas, ertasiga bo'lgan gapda...

Birovlar: "O'sha kuni xotiniga kuchi yetma-gan Boymirza Sarvar chechaga "qo'yvor" deb yalingan, lekin u qo'ymagan. Shundan so'g'in alamiga chidolmagan er sho'rlik "agar ertaga to'shagimdan tirik tursam, Haydarto'qayda ikki-ta xipchabelning dummasiga shapatlab o'ynat-masam, itman", deb qasam ichgan", – deydi.

Boshqalari: "Bo'lmagan gap, o'zi Boymirza buzuq, aynigan, ahmoq bola", – desa, aka-ukalari, qarindosh-urug'i: "U kishi shantajning qurboni bo'ldi. Dushmanlari ichkizib-ichkizib erkak-di jo'shtiradigan dori berib, ko'lga oborib bir-ikkita "qoraqosh"ga ro'para qilgan", deyishadi.

Anig'ini Xudo biladi, eshitganimni aytdim.

Nima bo'lgandayam Boymirza o'sha kuni o'zi aytgan "xipchabellar"ni olib Haydarko'lga jo'-nagan. Yo'lda mirshabboshi bo'lgan sinfdoshi Boymirzaning qizlar bilan ketayotganini ko'rib qolgan. Mirshabmasmi, ortidan pusib borib, jing'il-lar orasida ancha payt ko'rinish bermay kuzatibdi. (Shuncha joygacha pusib kelishni qoyillatgani-ni-chi! Mirshab-da, mirshab). Boymirza avvaliga rosa ichibdi. Keyin cho'milibdi. Suvdan chiqib xuddi hayvonday to'rt oyoqlab "qoraqosh"lar-ning oldiga gijinglab kelibdi. Ular bo'lsa "yu-vosh-yuvosh", deb uning u yer-bu yerini silagan-mish. Boymirza esa osmonga qarab tumshug'ini ko'tarib cho'zib-cho'zib is olibdi. Keyin esa eshak-ka o'xshab hangrab duch kelgan tomonga to'rt oyoqlab yugurib ketibdi. Ularning oldiga qaytib yana iskabdi, iskabdi, iskabdi-da, boshqa tomonga

shataloq otibdi. Maysalarni toptab depsinganday bo'libdi, eshakday ag'nabdi, yer tepib yana unga qarab turganlarga talpinibdi. Ular bo'lsa, duma-lab-dumalab kularmish...

Xullas, shunaqa hikoyaga mavzu bo'lish hech gapmas.

Lekin nima qilay? Baribir suvni yaxshi ko'ra-man.

Mayli. Juda o'rtasiga borish ham shartmas. Uchquloch tomonga borib Jetimtovdan ham ko'lni tomosha qilsa bo'ladi. Qaytanga ko'l butun borlig'i bilan ko'rinadi. Suvdan iborat ufqqa termi-lasan.

Tog' ham juda balandmas. Erinmay pastga tushsang suv ostida qolgan qabrlar ko'zga tashla-nadi. Bundan tashqari, u yerda shox singari ajrab ko'lga kirib borgan mo'jaz qoyacha bor. Qachon-lardir kinochilar bu qoya ustiga toshdan blindaj qurishgan. Tomi yo'g'-u, lekin devorlari hali turibdi. Ana shu devorga o'tirib Haydarko'lning bepoyon kengliklariga qaraysan. Lekin suv ostida qolgan mozorlar baribir ta'bingni xira qiladi. Boshqa to-mondan, bu yerlarda qachondir, qachon ham emas hatto o'tgan asrning saksoninchi yillarida ham suv o'rnida bepoyon yaylov bo'lganiga ishinging kelmaydi...

Qirg'oqdagi baliqchilar kulbasiga borish mumkin. Hamsuhbat topilganiga xursand bo'lib mehmon qilishadi. Xohlasang baliq qovurtirish, xohlasang motorli qayiqda sayr qilish, xohlasang bir-necha kun shu kulbada qolib qoraqushmi, yovvoyi o'rdakmi, qirg'ovulmi ovlashing mumkin. Zerikmasligingga kafilman oshna. Bu yerdagi aholining shevasiyam ajoyib. Oddiy gapi ham odamni kuldiradi. Bir safar bu yerlik yigit gap bera turib:

– O'zii, biiz qiziiq biir davrda o'qiduk. En-dii maktabga borg'animiizda soyuz tugap ketdiqo'. Biizdan aval borg'onlar oktyabir-yat bo'lishg'on edii. Biiz bo'lsak orolop² qolaver-duk. Oktyabiryatmisan, sentyabiryatmi-san biirov biir narsa bilmay o'tdi, – deganda Faxriddin Karimov bilan Bahodir Jovlining, mening, qolganlarning ham kulaverib esi ket-gan, hatto uni unchalik xushlamay o'tirgan Il-hom Yo'ldosh bora-bora uchqulochning bu "chol-bola"sini yoqtirib qolgan edi...

Haydarko'l chindan ajoyib.

Dengiz yoki okeanlarda sayr etishga imkonim yo'q. Biroq orzu qilaman.

¹ Xoxolka – Ukrain ayollarini shunday atashadi.

² Orolop – ikki orada demoqchi

Orzular ushaladi, shunga inonsang bas...

Tinch okeaniga qorishib ketgan Sariq dengiz suvlari qirg'oqlarini yuvgan Sindao³da, buning ustiga sohilning eng xushmanzara joyida joylashgan mehmonxonada ustma-ust ikki kun tongni qarshilaganimda men bunga chindan amin bo'lganman.

Yigirma yettinchi qavatdagi mehmonxona ayvonidan men tomosha qilgan dengiz chinakam mo'jiza edi. U yerda quyosh dengiz uzra qirg'oqdan to ufqqa qadar uzundan-uzoq olovli yo'l hosil qilib, chuvalashib botardi. Tongda esa dengizdan kelayotgan musaffo epkindan taning orom olardi. O'sha kunlarni haligacha yaqqol tasavvur qilaman, gohida tushimga ham kirib chiqadi.

Shanxayda menga Tinch okeani shahardan sakson chaqirim naridaligini aytishdi. Ishbilarmonlar bilan rejalashtirilgan uchrashuvlarni o'ylab o'tirmasdan shartta qoldirib, okeanga jo'nab ketdim.

Qirg'oqqa yetib borib, hafsalam pir bo'ldi. Negaki, suv qaytib okean qirg'oqdan sal kam o'n besh kilometr orqaga chekingan, qop-qora loyga belangan cheksiz tekislikda boshiga poxol shlyapa kiygan son-sanoqsiz xitoylar tirikchilik tashvishi bilan balchiq ustidan molyuska terib yurardi.

Yaratganning bandasi rizqini hatto ummon tubidagi balchiqqa ham sohib qo'yganiga ajablanmay iloj yo'q...

³ Sindao – Xitoyning Shandun provinsiyasida, Sariq dengiz sohillarida joylashgan port shahar.

Kutganimni ko'rmaganimdan lab-lunjim shunchalik osilib tushdiki, xitoylik hamrohlarim tashvishlanib qolishdi. Tarjimonning esa jahli chiqdi.

– Sizning injiqligingizga qaramay, ishlarini bir chetga surib, shu yerga olib kelishdi. Hayratlanmasangiz ham hayratlanganday bo'lib turing birpas. Kuling, ularga qarab xo'mraymang. Axir okeanning ketib qolishiga ular aybdormas. Kuling, deyaipman, jin ursin sizni, – dedi u.

“Jin ursin”, degan gap meniki edi. Bu so'zni men ko'p ishlataman. Ikki kun men bilan yurdi-yu un-gayam yoqib qoldi shekilli, avval bir-bir, keyin esa og'zini to'ldirib ishlata boshladi, jin ursin!

O'zbekistonda ufqda yer ko'rinmaydigan suvning biri – Orol, biri – Haydarko'l. Orol olis, juda olis. Haydarko'l esa bir qadam. Erinmaganga bir qadam. Shuytib, gohida suvni sog'inib Haydarko'lga uloqib ketaman. Sherik bo'lishi shartmas. Sherik ham har xil.

Namoz akaga o'xshab ov desa yayrab ketadigan, ko'lga chiqqach amaldor bo'lganiga ham qaramay aravani teng tortadigan, ikki kun desa ikki, uch kun desa uch kun miq etmay yuradigan sherik hamishayam topilavermaydi. Topilgani-ning ham vaqti sening vaqtingga to'g'ri kelmaydi.

Yana Bahodirga o'xshaganlari bor (uyam jurnalist).

Sen bilan ko'lga borishga ahd qiladi, kunini belgilaydi, kamiga har ko'rishganda “qattiq tayyorlan”, deb turadi. Ammo ketadigan kun kelganda bormay hafsalangni pir qiladi.

Nima emish, tush ko'rganmish. Tushida uni miltiq bilan otib qo'rganmishsan. Bo'ldi, bormaydi. Yalin-yolvor, tavallo qil – foydasi yo'q.

Yana bir toifa bor. Ular boradi. Uyidan borib olib ketsang, barcha tashvishlarni o'zing qilsang, boradi. Faqat galstuk taqib boradi. Saksovu, jing'il, qamish oralab suv kechadigan joyga dazmollangan kostyum-shim kiyib, tuflida boradi. Keyin esa ko'l atrofida konditsioneri mehmonxona qidiradi. Ichingda “yarmi sahro, yarmi dasht, bir qismi toqqa tutash bu ko'l atrofida konditsionerli mehmonxonani katta xolang qurib qo'yibdimi”, deb g'ijining kelsa ham vaqtingni uvul qilib tishingni-tishingga bosasan. Ammo bu eng yomoni emas. Yomoni – ularning yarim kunga bormay ichburug' bo'lganida, endi avjiga chiqayotgan sayohatning beliga tepib, qaytaylik, deb turib olgani-da.

Xo'sh, shunaqa sherik kerakmi menga?

Ey-y-y, hammasidan Sanjar tuzuk. Safardan zerrikkaningda ham nimadir o'ylab topishga usta.

Zerikkaningni bilmaysan. Biroq uniyam hamisha topib bo'lmaydi. Shuning uchun o'zim ketaveraman...

Haydarko'lning Omonkeldi tomonlarida bir cho'ponni uchratdim.

Qumga o'tirib qolgan mashinamni chiqarolmay xunob bo'lib turganimda qo'y haydab keldi. Kun kuydirar darajada issiq bo'lsa ham tuya junli chakmonga o'ralib olgan, boshida qozoqi qalpoq.

Salom berdim, alik olmadi. Xuddi meni ko'rmanday to'g'ri kelib mashina g'ildiraklariga qaradi. Qo'lidagi hassasi bilan ularni bir-bir turtib ko'rdi. So'ng qo'lini peshonasiga soyabon qilib yigirma-o'ttiz metr naridagi yo'lga qaradi.

– Ne ushin bul jerge kelding, balam? – dedi nihoyat.

– Tualarni oldidan tomosha qilmoqchi edim, – dedim alam bilan.

– Olar qayda? – dedi u.

– Ketib bo'ldi.

– Axmaq ekensin, – dedi cho'pon.

– Ha-a, xayolparastligam o'lsin, – deb yozg'irdim uni quvvatlab.

– Kasibing ne? – so'roqlashda davom qildi cho'pon.

– Jurnalistman, – dedim.

Cho'pon ajablendi:

– Bul ne degening?

– Jurnalist-da, gazetaga maqola yozadi. Radio-da gapiradi, – dedim biroz ajablanib.

Uning chehrasi yorishdi.

– Eee, minanday soylegen senmisin? – dedi qo'ynidan kichikkina radiopriyomnik olib.

Agar Haydarko'ldan ancha narida, Qizilqum sahosining cho'ponlaridan boshqa hech kim yashamaydigan joyida turganimga ko'zim yetmaganda, u meni masxara qilayapti deb o'ylagan bo'lardim.

– Ha, – dedim.

Cho'pon yuzimga sinovchan tikilib priyomnikni yoqdi. Undan vishillagan tovush chiqdi. Cho'pon murvatlarini burab to'lqin qidirdi. Befoyda.

– Sozing tuvri shig'ar, sen minau jerdesing'oy, qaydan aytsin, – dedi so'ngra.

Kulib yubordim. Uyam kuldi. Keyin:

– Minauni qoy. Tamaq jeb, qimiz ish. Jigit-ter kelse, shig'arip alamiz, jur, – dedi.

Unga ergashishdan boshqa choram ham yo'q edi. Mashina eshiklarini qulfladim. U norozi to'ng'illadi:

– Neden qo'rqib tursin. Mashinag'a kim kiredi? Yesh kim joqqoy minau jerde. Albasti kiremin desa, qulptin payda joq.

Birga-birga gaplashib keta boshladik. Unga uchquloq tomonda suv ostida qolgan mozorlar haqida gapirdim.

– Esitgenmin, – dedi cho'pon. – Minau jerde ulken qazaq avuli bolatin edi. Jastar qalag'a qaship ketib tur. Bul jerdede sonday bolg'an. Bizdede solay. Ulken ulim axmaq. Ush ret mal alib, qo'rasig'a tiqidim. Ming danag'a jaqindasa – satib, Almatig'a qashadi. Menide, anasinida tangdamaydi. Bar aqshasini quritip, shir jalang'ash qaytip keldi. Axmaq, bileytin jumisti qilsayshi, diymin. Tingdamaydi. Sen siyaqti jaqsi soz soylep, aqsha alsa bir jol. Sen uaqtinda tuvri so'yleysin. “Odob”, deysin. Aulda bolg'an angimeni tingda. O'tegen aqsaqal oristarmen jurip, araq ishgeni ushin xaliq oni ag'ashg'a baulab, auldan quvg'an. Kazir ishme degenni quip salatinmizov. Omir sonday ekeng'oy...

Uning gaplarini tinglab, Husan Karvonlining ichkilik haqida maqola yozgani-yu misolni o'z qishloqdoshlaridan keltirib, salkam olti oy qishlog'iga borolmay yurgani esimga keldi...

Nurotani aylanib Bog'don shahriga kirgach, bozor oraladim. Bu yerga kelgan kishi bozorga albatta kirishi kerak. Qo'ziqorin, totron, ravoch mo'l.

Qo'ziqorin sotib turgan yigit savol berdi:

– Asli qayerdانسiz, mehmon?

– Forishlikman, – dedim, u ishonqiramadi.

– Tilingiz o'xshamaydi-ku?

– Bichoqlar tomondanmas, turkmanlar tomondanman, – dedim eski hazilni eslab.

Forishda Nurota tog'ining Samarqand tarafidagi elni turkman, ular esa Bog'don atrofida yashovchilarni bichoqlar deb hazillashadi. Turkmani-ku, tushunarli, bichog'i nima desangiz, aytay: Forishning asli o'g'iz elati pichoqni bichoq deydi.

– Eee, – dedi yigit. – Falakning gardishini qarang. Ilgari bu yerga turkman zoti kelmasdi. Endi Forishning salkam yarmi turkman bo'lib ketdi. Qoraabdoldanmisiz? Qoraabdolning qayeridانسiz?

– Bolg'alidanman.

– Iye-ye, Shakarvoy melisaning qishlog'idanmi, – dedi u jonlanib. – O' bizniing aka bo'ladi.

Forishliklarning ko'pi Qoraabdoldan Shakarvoy milisani, Garashadan Sadulla Hakimni, Narvondan Bastam Sayidqulovni tanishadi.

– Milisa bo'lib ishlaganda ichibmi, janjallashibmi qo'lga tushgan bo'lsangiz kerak-da, – dedim “tegishib”.

Yigit qizarib ketdi.

– E-e-e, endi yigitchilikda bo'ladi-da. Yaxshi yordam qilgan, baraka topsin, har ko'rganimda bir choy qilib beraman. Kimi bo'lasiz Shakarvoy akaning?

– Qo'shnimiz. Rostdan yaxshi milisa bo'lgan, hozir oqsoqol, – dedim.

Yigit Shakarvoy akani rostdan hurmat qilarkan, qo'ziqoringa pul olmadi. Bezrayib ketish noqulay tuyilib mashinamdan bitta kitobimni olib dastxat yozib sovg'a qildim...

Endi esa yozishga ancha-muncha gap yig'ib, Toshkentga qaytayapman.

Sayru sayohatning bir gashti shuki, uyga qaytib bola-chaqangga, xotiningga, qo'ni-qo'shni-yu oshna-og'ayningga qo'shib-chatib lof urish mumkin. Og'zini lang ochib eshitishadi. Busiz iloji yo'q...

Axir, Ahmad og'a aytgan-ku: "Ovchi bo'lish uchun lofchi, lofchi bo'lish uchun ovchi, bo'lish kerak", deb.

Aniq bilaman, bu safar haqida Namoz aka eshita yayrab ketadi, Bahodir... Bahodir ni mayam deydi?

Yana ko'lga borishga ahd qiladi, kunini belgilaydi...

Saksovu, jing'il, qamish oralab suv kechadigan joyga dazmollangan kostyum-shim kiyib, tuflida boradigan toifa bo'lsa "faqat o'zingiz boravermay, bizniyam olib boring-da, endi", deydi.

Rossiyaga savdoga borib bor-budidan ayrilgach, bir amallab yarim tunda yolg'iz o'zi qishlog'iga kirib kelgan. Otasining oldiga so'ppayib kirishga nomus qilib, "sharmanda qilma", deb Xudoga yolvorgan. Darvoza qarshisida unsiz yig'lagan, keyin esa "o'zingga tavakkal", degan cha hech kimga bildirmay (hatto xotinigayam) imi-jimida yana Rossiyaga qaytib ketgan Sobirxon tog'adagi hamiyatning milliondan biri ham bo'lmagan bu sulohlar aynan shunday deydi.

"Boraylik" ham demaydi. "Olib boring", deydi.

– Hamiyat katta gap, – derdi Abdulla bobo, gohida. – Hamiyat katta gap!

Sobirxon tog'a aynan shu hamiyati uchun oradan bir-ikki yil o'tgach, yuzi yorug' bo'lib Rossiyadan qaytgan. Bularning yuzi...

Nimagadir ularning yuzini eslolmadim, uzr.

Xullas, Haydarko'l atrofida shunaqa gaplar. Siz ham bir boring...

Aytgancha, Boymirza bolg'alilikmas. Forishdanammas, "Qayerdan", deb so'ramang. Hamma joyda "xol qo'yib" yurgan "mirzo"lar kammi?..

DUMLI ODAM

Hammasi yarim tunda – men ismini tutmay ustoz deb atovchi Mahmud akaning tap tortmay qilgan telefon qo'ng'irog'idan boshlandi. "E-e-e kattabovojon bormisiz, munday bir ko'rinayinam demaysiz, izlayverib ichimiz kuyib, sog'inchdan ichikib ham ketdi-ku", dedi Mahmud aka.

Bu sog'inch "bir hangi hangrar muddat" chaligini bilib tursam ham katta amaldordan bunday lutfni eshitib shirin uyquning beliga tepganiga ham qaramasdan qornimni quvonchga o'xshash nimadir yalab o'tdi.

"Bu ish degani tugaydimi? Tugamaydi-da. Tirik jon bor, ish bor. Bu yoqda yangangiz "shu ishingizning dastidan, enajonimni ko'rmaganimgayam uch kun bo'lib ketdiii", deb yig'lamsiraydi. Xo'o'sh, bilaman, ishingiz ko'o'p. Asablarinigiz ham charchab ketgan. Shuning uchun Sizni tog'larga biir aylantirib kelay, deb telefon qilayapmiz. Biz uchun vaqt toparsiz endi? Bu yoqda yangangizam "chaqirsangiz shu shogirdingizni chaqiring, boshqasi kerakmas", deb turibdi...

Shu tariqa shaharga quyosh nazar solib ulgurmay biz yo'lga chiqdik. Maromiga yetmagan uyqu ko'zlarni qisib vujudan chiqishni istamayotgani uchun chalg'ish maqsadida ustozdan kutayotgan mezbon haqida so'radim.

– Aaa, – beparvo qo'l siltadi Ustoz. –

Shu chechangizding ikkinchi enasiga iyarchan¹ o'zinimas, avvalgi erining qizi, qisqa qilib aytganda, o'gay qaynnani o'gay qizi – go'yoki bizga boldiz bo'lgan singlisi bor. Bechora "o'qiyman", deb sovchilarni qaytaraverib o'tirib qolgandi. Ikki yil oldin shu tomondan ayoli avarya bo'lib o'lgan bir odamdan sovchi chiqib, xullas, o'zlari ma'qullashib bitishgan. O'tgan yili o'g'illi bo'ldi. Chol hali baquvvat ekan desak, cholmas endi qirq beshga kirgan o'zimiz bilan nari-beri yigit ekan. (Ustoz ellikga borib-bormagan edi). O'zi bordi-keldiyam yo'q uncha. Bir marta kelishgan biznikiga.

¹Iyarchan – (sheva) ergashib kelgan degan ma'noda.

Tuzukroq mehmonam bo'lishmagan. Bir-ikki soat zo'rg'a o'tirib ketganov. Yaqinda boja qaynata-ga qattiq o'pka qilibdi. Bu yoqda bu yig'laydi, deng. Bor-e, tog'lik avomlarni bir ko'rsak-ko'raylik, deb ketib borayapmiz-da siz bilan kattabovojon.

Mening yanayam aniqroq surishtirgim keldi.

– Nima ish qilar ekan bojangiz, bu yoqlar men-ga aslida tog'a yurt.

Ustoz yelka qisdi.

– Jin ursin kasbini. Bugun o'zi chorvoqqa borib maza qilib dam olaman deb turgandim. Ma-navu xonim rejani buzdi. Cho'ponmi, o'tinchimi, tosh-taroshmi bir balodir-da. Nima ishimiz bor.

Anavu Soyib Xo'jayev aytadi-ku, "eng muhimi, do'xtrda ispirot bo'ladi", deb. Shundayin tog'da nima zo'r? Go'sht zo'r, ayniqsa, shirboz bo'lsa bormi, uni ustiga tozasidan quysa...

Nima bo'lsayam boja ziqna bo'lmasin. Yo'qsa, qaytishda yangangizni otib qo'yishim mumkin. Kimsan katta jurnalist, shoir (shu joyi mubolag'a edi), yozuvchi, publitsist bo'lsam. Sizam, – ustoz menga bir qarab olib ozgina o'ylanib davom etdi, – mendan kammassiz. Ularga she'rlardan o'qib, latifalar aytib mayshatni qilib kalamizda endi.

– Men she'r yozmayman, sizam yozmaysiz. Kimni she'rini o'qiymiz?

– Albatta, o'zimizni she'rimizni o'qiymiz-da, – menga qarab mug'ombirlik bilan ko'z qisdi ustoz.

– Esingizda bormi o'zi birorta she'r?

Yelka qisdim.

– Xotiram sizchalikmas-da. Nasrni yaxshi ko'raman.

Ustoz bosh chayqadi.

– Shu ishingiz chakkida, yoqmasayam bir-ikki-ta she'r yodlab qo'yaverish kerak. Mana bunaqa tosh-tarosh omilarni og'zingizga qaratib o'qib turishga kerak bo'ladi.

Hiringlashdik, yangayam qo'shildi...

* * *

May oyi boshlangan. Borliq nihoyatda go'zal. Manzilga yaqinlashgan sari purviqor tog'lar ul-kanlasha boshladi. Kayfiyatim ko'tarilib ketdi. Odatda tog' deganda ko'z oldimizga vahshiy qoya-lar-u to'rt tomoni toshlar bilan to'lib-toshgan bir

maskan keladi. Biroq bu yer yashil edi, yam-yashil. Bundan vujudga rohatbaxsh quvvat kirib, ko'ngilda farahbaxsh hislarni junbushga keltirib, shirin xotiralar uyg'onardi.

– Kattabovojon, ho'v kattabovojon.

Ustozning gapidan diqqatim jamlandi.

– O'gay bojanikiga boraman deb o'lib ketmaylik, tag'in. Mashinaning ichida yuring-ey, – dedi u. – Qarasam, rulniyam o'z holiga tashlab, tashqariga sayrga chiqib ketayapsiz-ku.

– UZR, Ustoz dedim, – xijolat tortib. – Tabiat bari bir ruhiyatga yaqinda, rostdan uloqib ketibman.

– Sizni-ku amallab qaytarib keldik, lekin yangangiz hali-beri qaytmaydiyov.

Ustozning shu gapidan so'ng yangani ro'paramdagi ko'zgodan birrov kuzatdim. Shunchalik xayolga g'arq bo'lganki, hatto bizning gapimizni eshitganiyam yo'q. Ustoz orqasiga o'girilib "Onasi siz shu yerdami, o'zi", deya masxara qildi.

Javob bo'lmadi. Yanga rostdan mashina ichida emasdi, go'yo.

Na darvoza, na devor bo'lmagan bu qishloqda tog'ni qiyalab qurilgan uylar ulkan zinalarni eslatar, birovning tomi boshqaga hovli vazifasini o'tar. Uyidan tashqariga chiqqan jonga kamida yetti qo'shning nigohi tushardi. Turkiyadami, Dog'istondami shunday uylar borligini televizorda ko'rsatishgan, yana shoir Azim Suyunning qishlog'i Nakurtda ham eski uylar shu tariqa qurilganini ko'rgan edim.

Salom-alikdan so'ng ayollar uy ichiga yo'l olib bizni katta yong'oq tagidagi tosh supaga taklif etishdi. Biroq Mahmud aka supaga chiqmadi, tirjayib menga gap otgan bo'ldi.

– Mahmudga nima bo'ldi desa, o'gay bojasi yong'oq tagiga o'tqazgani uchun jinlab qoldi deysiz-da endi.

Uy egasi qizarib ketdi.

– UZR-a, boja, – dedi so'ngra bir menga bir unga alanglab. – Bu yerda bir piyola choy ichib keyin Miltiqboyning hayotiga (ular tog'da barpo qilingan bog'-rog'ni shunday atarkan) chiqib ketamiz...

– E-e-e, boja Miltiqboy bo'lmasa zambarakboy bo'lmaydimi. Birdan o'sha yoqqa ketaylik, yong'oqni tagida o'tirgandan ko'ra, – dedi Ustoz.

Uy egasi ikkilandi.

– Qanday bo'larkan? Eshitganlar mehmonni birovnikiga boshlab ketibdi, demasmikan. Hech bo'lmasa, o'tirib fotiha qilib bir piyola choy ichaylik, keyin ketaveramiz.

– Yuz yildan beri shu bir piyola choy. Qayerda ichganni nima farqi bor. Yong'oqning tagida korbonat angidrid hidlagandan agar ituzum bo'lsayam kislorod chiqadigan o'simlik tagida o'tirgan ma'qul.

Ustozni hazillashayapti deb o'ylagandim, qaragam jiddiy. Hatto qoshlariyam biroz chimirilgan. Bechora mezbon butunlay "qizardi". Qo'lini ko'ksiga qo'yib "bo'ldi-bo'ldi, hozir" deganicha uyiga kirib ketdi...

– O'ylab ko'rsam, bir umr atrofimda landavur, lapashang, noshud, nodon, sulloh kim-salar hamroh bo'пти. Sizdan tashqari, albatta. Mana peshonaga bitgan bojani qarang, – dedi u Miltiqboynikiga chiqar ekanmiz.

O'girilib ortimga boqdim. Ancha orqada qolib ketgan mezbon o'g'illari bilan ko'tarib chiqayotgan yegulikning yuki-salmog'idan imillardi. Ustozning qarab turganini ko'rgach, qo'lini zo'rg'a ko'tarib silkib qo'ydi. Men bosh irg'adim, Ustoz javoban qo'l silkidi.

– O'la, – dedi keyin. – Shu matohlarni biz kelganicha chiqarib qo'ysang o'larmiding. Ko'ryapsizmi ahvolini, sho'rlik toshtarosh ham bo'lmasa kerak. Ha, mayli. Tasalli beradigan bir narsa bor lekin. Bularni kiftini keltirib bir maqtasangiz shunday eriydiki, rosa maza qilasz. Sizning bu borada tajribangiz ancha kamligini inobatga olgan holda barcha mas'uliyatni o'z zimmamga olaman. Shuncha yo'l bosib kelganga yarasha mayishat ko'ngildagidek bo'lsin.

Ustozning bojasi bilan jo'ra bo'lgan Miltiqboy aka o'rta bo'yli, miyig'ida hamisha kulimsirab turuvchi, peshonasi keng, qo'llari qattiq, qoramag'iz kishi ekan. Naq tog'beliga solingan supaga joylashdik. Muzday epkin badanni junjiktirar, toshdan qalangan supayonida suvi chog'roq hovuzchaga quyilib, undan toshib pastga bosh qo'yib ketayotgan buloq bor edi. Archazor o'rmon bilan butkul qoplangan tog' quyoshni to'sgan...

Duoyu fotihadan so'ng ustoz Miltiqboy aka bilan shunchalik quyuq so'rashdiki, ularni ilgaridan tanishmi, deb o'ylab qoldim. Ustoz o'zi aytmoqchi "rolga kirayotgan" edi.

– Xo'-o'sh, Miltiqboy aka, yaxshilab tanishib oling, – dedi u kishi menga quv nigohlarini tikkanicha. – Bu azamat yigit bizning eng zo'r shogirdlardan biri. Kalasalniy yozuvchi. O'zbekdan Dosto-

yevskiy chiqsa, shu yigitdan chiqadi. Aytgancha, sizlar Dostoyevskiyini bilmaysizlar. O'zbekning Qodiriysiga o'xshagan o'rsining yozuvchisi bo'lgan, o'shani aytayapman. Hali ko'rasiz, shu o'tirishimiz ham birorta kitobiga hikoyami, qissami, romanmi bo'lib kirib ketadi. Miltiqboyni butun dunyo taniydi o'shanda. Faqat hajviya bo'lib ketmasa...

Kulib yubordim. Miriqib kuldim. Bechora mezbonlarning yuzidagi ifoda shunga majbur qildi. Ular Ustozga xavotirli boqib turishardi. Menga qo'shilib kulayotgan Ustoz mezbonlarga qarab "qo'rqmanglar, sizlarni maqtab yozadi", demaguncha ular kulgiga ham qo'shilishmadi, shu tariqa tanishdik...

* * *

Dasturxonda ustiga parraklangan piyoz solingan jiz paydo bo'lgach, chog'irkosalar tez-tez aylana ketdi. Ustoz "qizishib" olgach, o'zini allo mayi zamon, degan da'vo bilan gap bera boshladi. Gohida shoirligini pisanda qilib qo'yishni ham unutmasdi. Pisandalar ustma-ust bo'lavergach, Miltiqboy akaning iltimosiga ko'ra ruboiy o'qidi.

– Mastona yo'l oldim, mayxona tomon,
Ko'za ko'targan chol bo'ldi namoyon.
Dedim: Xudodan qo'rqmaysanmi, yuzsiz,
Dedi: ichaver, Xudo mehribon².

Miltiqboy aka ko'zlarini yumib, boshini sarak-sarak qilgancha ingrandi.

– Bu she'r kimniki aka? – dedi so'ng holatini o'zgartirmay.

– Albatta, kaminaniki, – dedi Ustoz kiprik ham qoqmay. – Tong sahar turib yozadigan odatim bor. O'zi aksariyat buyuk shoirlar tongda ijod qilishgan, boja, – deya bojasiga yuzlanib davom etdi. – Tongda sehr bor. Mana shu sehrdan ulgu olgan misralarimiz Miltiqboy akani rom qilib qo'ydi. Nega angrayasiz, quymaysizmi? Bizda bunaqa she'rlar ko'p, xotirjam bo'ling, tonggacha yetadi...

– Quy, jo'ra, qo'y. Bojangning bunday she'rlariga shuni sepib turmasak, otashi eritib yuboradi. Quy, – dedi sirli jilmaygancha Miltiqboy aka.

* * *

Shundan so'ng mezbonlar go'yoki, butunlay tildan qoldi. Men esa ularning "ochilishi" qiyin bo'layotganidan hayron bo'lardim. Ustoz esiga

tushgan shoirning she'rlarini o'qir, ba'zilarini o'qib bo'lib, "bu she'rga Abdulla Oripov ham tan bergan", deb qo'yardi.

Kulardim, dumalaguday bo'lib kulardim. Nega-ki, o'sha o'qilgan she'r Abdulla Oripovniki bo'lardi-da. Shu tariqa ikki soatdan mo'lroq vaqt o'tdi. Ustma-ust aylangan qadahlar ta'siridanmi mezbonlarning ham kayfiyatlarini ko'tarildi. Bir-birlariga qarab goho ko'z qisishib, goho imo-ishora qilishib ustozni battar ilhomlantirib she'r tinglashdi. Ajablanarlisi, ular jiddiy she'rlar-gayam shilqillab kulishar, tizzalariga shapatilar, gohida qorinlarini changallab ko'rpachaga dumalab ham qolishardi.

– Ay, o'toyi xudo, o'zi kelgan miymo-jonimdan aylanay, bizlar bir sag'irlikda katta bo'p, tov bilan ovdan boshqasini bilmagan omilar bunday shoirni ko'rib jilg'imis kep keta-yapti-yey, jilg'imis. Buytib-ay odamdi hayratlarga g'arq qilib she'r o'qiybermang-da shoyir, o'zi bir sog'ir bola bo'sam, jiloyberip tomog'im jirtilip ketmasin yana.

Miltiqboy akaning bu gapi ustozni ming karra ilhomlantirib dunyodagi eng zo'r ertakchiga aylantirib yubordi. U Chingiz Aytmatov, Qaysin Quliyev, Yevgeniy Yevtushenko hatto Paulo Koe-lo bilan qilgan suhbatlari haqida gapira ketdi. G'irt yolg'ondan iborat bu gaplardan eng zo'ri Koe-ning unga qo'ng'iroq qilgani bo'ldi.

– Bilasizmi, "Alkimyogar" romani qanday dunyoga kelgan Miltiqboyjon, – deb savol tashladi roviyimiz. – Yarim kechasi uyga telefon bo'layapti deng. Obbo, boboy ketib qoldimi deyman, deb ko'ngil g'ash tortib trubkani ko'tarsam bir erkak ovozi "Hello ser. Bu mister Mahmudning uyi-mi", deydi. Hayron bo'ldim. "Ha, kim bu", dedim. "Oooo, mister Mahmud. Men Paulaman, braziliyalik yozuvchi do'stingiz. UZR, kech bo'lganda bezovta qildim. Sizdan bir maslahat so'ramoqchi edim", dedi u. "Eee, Paula qalaysan jo'ra, shu so'rashniyam vaqtini topasanda. Otam o'lib qoldimi, deb o'ylab yuragim yorilayozdi", deb koyingan bo'ldim. "Mister Mahmud anchadan beri tuzukroq bir asar yozolganim yo'q. Mavzu topishga yordam qil jo'ra", dedi u yalinib...

Ustozning shavq bilan so'zlashini Miltiqboy akaning luqmasi bo'ldi.

– Qaysi tilda gaplashdilaringiz? U sizni qayerdan taniydi?

Albatta, bu luqma ustozga yoqmadi. Ulug'vor bir tarzda o'zining norozi nigohlarini Miltiqboyga tashlab bir muddat jim qoldi.

² Umar Xayyom ruboiysi

Avvaliga unga javob kutib termilgan Miltiqboy aka keyin xijolat bo'lganday: – Bo'ldi-bo'ldi, uzr, taqsir, uzr, – deyishdan boshqa chorasi qolmay tinglashga chog'landi.

Lekin roviyimiz:

– Kayfim oshdi, cho'milaman, – deb turib ketdi.

Yechinib hovuzchaga tusharkan suvning muzdayligiga chidolmay butun tog'ni boshiga ko'tarib baqirdi. Uning rostdan kayfi oshgan edi. Cho'milib chiqishini kutdik. Miltiqboy aka: “Ustozjon, may oyi bizda ancha sovuq bo'ladi. Tandir kabob pishguncha uyga kirib uxlab chiqing”, deganicha uni nariroqdagi uychaga ergashtirib ketib, ancha vaqt o'zi ham ko'rinmay ketdi.

Ustozning bojasi bilan yolg'iz qolib u yoqbu yoqdan gaplashib o'tirdik. Men undan tog' tabiati, kakliklar, bu yerliklar alqor deb atovchi yovvoyi qo'ylar, tog' mumyosi haqida so'radim. Suhbatimizga Miltiqboy aka kelib qo'shilganicha erinmasdan xuddi bu mavzuda doktorlik dissertatsiyasi yoqlagan olimday batafsil javob berdi.

– Bojaniam uxlatdik, tandirniyam solib keldik, – dedi yonimizga cho'karkan Miltiqboy aka. – Ustozingiz ham xudo bergan shoir ekan. Buncha she'rni qayerdan bilsa, o'zimni she'rlarim dedimi? Sir boy berib Ustozni kulgiga qo'ygim kelmadi.

– Kim bilsin aka, men unchayam she'riyatga qiziqmayman. Lekin Ustozning shunday iste'dodi bor.

– Iste'dod ham gapmi, san'at deng, san'at, – dedi meni quvvatlab Miltiqboy aka. Bunday odamlarni biz tomonlarda san'atkor deydi, san'atkor. San'atiga qoyil qolib o'tiribmiz. O'ziyam she'r degani buloq bo'lib chiqarkan u kishidan.

Negadir ustozning bojasi xijolatimiz kulimsirab qo'ydi.

– Miymonjon, – gapini davom ettirdi Miltiqboy aka. – Endi bizlar Alpomishdan boshqasini eshitmay, shu bitta do'mbirani chalib jurgan ovvommi. Ovulga o'zining oyog'i bilan bitta tirik shoir kelib qopti, keling, shu aka minan bir ijodiyimi, abadiymi, nima deysizlar o'zi, shunaqa bir uchrashuv tashkil qilaylik. Nima deding jo'ra?

Boja taraddudlanib menga qarab oldi.

– Jim o'tir-ey, Miltiq, – dedi so'ngra jo'rasini jerkkanday. – Bir hazil qilsa-qilibdi, shunga-shunchami?

– A bizday bir baxshi bachchadan peshi kelgan bo'lsa bir maydon beraylik deyappanda, – dedi Miltiqboy aka masxaraomuz tirjayib.

– Chekingga tushsa chegirayma degan, Miltiq, – dedi boja yanada xijolat bo'lib. Galdiratma³da endi.

Shu payt bir uyquni pishitib chiqqan ustoz baland ovozda, ammo zavq-shavq bilan rus tilida she'r o'qidi:

– *Весна, весна, пора любви,
Как тяжело мне твое явление,
Какое томное волнение
В моей душе, в моей крови...
Как чуждо сердцу наслаждение...
Все, что ликует и блестит,
Наводит скуку и томленье*⁴...

Mezbon bojaning avzoyi o'zgardi, Miltiqboy akaga bo'lsa jon kirdi.

– Ay shoyirjanimdan o'rgilay. O'rischayam yozadi kerak bo'sa, – deya irg'ib o'rnidan turdi. – Otam bechara bir tirik shoirni ko'rib o'lsam armonim yo'q, deb o'lib ketdi. Yelkangizdan bir tavof olay.

Miltiqboy aka qo'llarini ko'ksiga qo'yganicha ta'zim qila-qila ikki xatlab ustozning oldiga bordi-da, yelkasiga peshonasini ishqalagan bo'ldi. Keyin esa ustozni quchib:

– Voy otajanim-yey, oyoqti tirap yana ekki jil kutganingizda tirik shoyrdiyam ko'rarakansiz-a. Voy otajonim, mening quchganim sizding quchganingiz bo'lsin-da iloyo, – deb yig'lamsiragan ovozda nag'ma qildi.

Uxlab ancha o'ziga kelgan, hiylalarini kelgan joyidan davom ettirmoqqa qasd qilgan ustoz bundan yayrab ketdi.

– Отпустите мне, – dedi Miltiqboyga qaratilgan sahnadagi aktyorday qiroat bilan. – Что вы говорите. Что вы делаете? Конца-концов есть здесь какойнибудь думи бор ulfat, думи бор erkak.

Miltiqboy aka uni yanada mahkamroq quchib, mulozamat qildi.

– Shoyrjonim, bu yerda sizdan o'tgan dumli yo'q asli. Qani o'tiring-chi, bir kegan jayidan...

– Daaa, – dedi ustoz. – Muxlislardan qochib qayergayam borarding. Hatto tog'dayam tinch qo'yishmaydi. Mayli, o'taylik bo'lmasa.

Dasturxon atrofida jamlandik.

– O'zi tos⁵ aytishga qarshiman, negaki bu – masihiylar odati. Bizning turkiylarda yo'q bu odat. Lekin gapirgim keldi, – dedi ustoz bojasi quyib uzatgan chog'irpiyolani olishi bilan.

– Bir safar Vasiliy Shushkin bilan Oltoyga borganim esimga tushib ketdi. Juda go'zal o'lka. Turkning bobolari bekorga makon tutmagan u yerlarni. Vasya ham bekorga katta yozuvchi

³ Sheva. Laqillatma, chalg'itma ma'nosida.

⁴ A.S.Pushkin “Vesna, vesna pora lyubvi”.

⁵ Tos – aslida tost, qadah so'zi.

bo'lmadi, negaki, Oltoy tabiati unga ulgi berdi. Hamisha o'ylayman, nega bobolarimiz shunday joylarni tashlab ketgan, nega?

Ustoz bir lahza sukut saqladi. So'ng yana o'rischa she'r o'qidi, Oltoy haqida. Muallifini bilmadim, mezbonlar uchun o'ziniki bo'la qoldi.

– *Алтайский край!*

Леса, озера, реки,

Месторожденья,

Степи, целина.

Алтайский край!

Века идут и веки,

Под солнцем юга –

*Вьюжная страна*⁶.

Miltiqboy aka qiyqirib chapak chalib yubordi. Biz ham jo'r bo'ldik. Ustozning o'z rolini mahorat bilan ijro etishiga tan berib, chin dildan unga xayrixoh bo'la boshladim.

– Kelinglar, azizlar, turkning asl vatani va undan bir kami bo'lmagan shu tog'-u toshlar uchun qadah ko'taramiz.

Gazakdan keyin Miltiqboy aka "Ay xudoyjonimdan o'rgilay, bir aytgim keldi", degan cha ko'zlarini yumib baxshiyona ohangda "Alpomish"dan bir parchani ustozning otiga chatishtirib aytib yubordi.

– Mo'ylabi shoqolab har yonga ketgan,

Ichida chichqonlar bolalab jotqon.

Iziga tushgan pishak, Oltoyda jetkan,

Shundayn ulfatdir, Mahmudjon polvon.

– Oho, ha Miltiqboy! Borakan-ku, dumi bor ulfat, yashang, yashang, – deb shovqinladi ustoz.

Miltiqboyning chindan ham avji keldimi, yo kayf qilib qoldimi, tag'in qo'lidagi tig'i o'tkir pichoqni do'mbira kabi "chertib" boz do'rilladi:

Oyoq kerib turishing, jukli karvon o'tguday,

Sovringning kengligiga kelin-kuyov jotquday,

Terengning jupqaligi Xitoyning qog'oziday,

Ko'zingning joltanglashi pora olgan qoziday,

Jolingning selkillashi bekaning kaniziday,

Erkalabgina jurishing lo'lining erka qiziday,

Chuhh-ey, otamning G'iroti,

Jesang poshsholiq davlati...

Davrada mezbon-u mehmon barisi baravari-ga "dod" deb yubordi.

– Ey, ustoz, – dedi Miltiqboy shovqin tinib-tinmay, – bu gaplarni Avazxon otasi Go'ro'g'lining yaxshi ko'rgan oti G'irotda qarab turib aytgan. Avazxon jangga ketayotgan bo'ladi-da...

Qodir baxshi degan bir xirmonday baxshi kelib aytib ketgan edi bularni. U baxshi huv, Dehqonobodda o'tiradi.

Endi, ustozjon, savodi yo'q odamlar quyma quloq bo'ladi. Bizgayam bovolardan ozroq tiygani shu. Lekin sizday o'rischa, o'zbekcha she'r yozolmaymiz-da, dumi borlikdayam o'zingizdan o'tari yo'q.

– Katta baxshi bilan o'tirgan ekanmiz-ku, gal ham bermabmiz ustoz. Miltiqboy akani bir tinglaylik bo'masa, – dedim ovozi baxshiyona, ohangi shirali bo'lgani uchun.

Shu gapni poylab turganday Miltiqboy aka taraddudlana boshladi. Biroq ustozga gapim yoqmadimi, meni qo'llamadi.

– O'zi bizda tuzukroq qo'shiqchi qolmadi, – dedi menga javoban ustoz. – Qolganlarinimga og'zidan oldin keti qimillaydi. Baxshi deganiyam bir qo'shiqchi-da. Men turganda she'r tinglang, kattabovojon, she'r.

Uyalib ketdim.

Hamrohimdan uyaldim.

Otam "mehmondorchilikda sheriging uchun uyalishdan Xudo asrasin", deb duo qilgich edi. Tushunmasdim. Rostdan yomon bo'larkan.

Miltiqboy aka xijolat bo'lganini sezdirmaslikka urinib, gapni ma'qulladi.

– Vo'o'o', – dedi ustozni qo'llab. – Aytdim-ku, dumi bor odam shaxsan o'zlari deb. Gapniyam topib aytarkansiz-da mehmon. Topib aytilgan gap partiyaga a'zo qiladi, degan matal juradi bizlar tomonda. Tarixiyam bir qiziq buning. Qishlog'imizda birinchi kommunist bo'lgan bir bovo bor. Shu kishini partiyaga o'tkazamiz, deb raykomga suhbatga chaqirishibdi. Bovoyam umri bino bo'lib yolg'on aytgan bovomas. Sekretar undan "Enangiz namoz o'qiydimi", deb so'rasa. "Ha", deb sopti-da. "Bo'maydi", deпти sekretar.

Qizziqdi ko'ringki, sekretarning onasi folbin ekan.

Buni yaxshi bilgan bovo "Meni enam namoz o'qisa, sizni enangiz folbin-ku", debdi. Gap tarqab ketishidan qo'rqqan sekretar bovonni partiyaga qabul qilgan ekan.

Ustozning bojasi bezovtalana boshladi.

– Miltiq, – dedi jo'rasiga qarab. – Mehmonlarni ochqatib qo'ydik.

Miltiqboy aka nimadir esiga tushganday unga yalt etib qararkan o'ziga-o'zi so'zlanganday ming'irladi.

– Och bola bilan to'q bola o'ynamaydi, jo'ra bilmasa so'ylamaydi. Bo'ldi-bo'ldi tandirni ochamiz.

⁶Lyubov Goroxova she'ri.

Mezbonlar “hozir-hozir”, degan cha uzoqlashishdi.

– Qalay kattabovojon, boplayapmanmi? – dedi ustoz menga qarab. – Umr bo‘yi cho‘ponlikdan boshqa ish qilmagan bu anqovlar she‘rlarimizga erib tandir ham qilibdi. Qoyilmisiz?

– Bojangizni bilmadim, lekin Miltiqboy aka chatoqqa o‘xshaydi. Biz tomonlarda “dashlikdan hazim⁷ bo‘l”, degan gap bor. Miltiqboy aka dashtliklarni eslatayapti. Sodda-mug‘ambir bo‘ladi ular. Alpomishdan o‘qiganiga qaraganida, kitob titgan ko‘rinadiyov, – dedim ustozni hushyorlikka chaqirib.

– Ayy, shular kitob titadima? Shular-a, qo‘ysangiz-chi. Momolari aytgan o‘lanlarni chala-chulpa bilsa-bilar. Shoir bo‘lmasak ham bularning ellik-tasini o‘qitamiz, dashtlikdan boshqasi bo‘lsayam, – katta ketdi ustoz.

– Maqsadimiz mehmonlik bo‘lsa, ularniki mezbonlik. Shundog‘am o‘zlari chaqirishgan, nag‘ma shartmasov, – dedim.

– Siz, – dedi ustoz jahllanganday. – Jangga birga kirgandan keyin orqaga qochmang. Hech bo‘lmasa, akopda jium yotib qolganini menga qo‘ying. Tandır, masalan, kaminaning mahorati bilan tashkillashtirildi. Boya bir-ikkita kurkaga ham ko‘zim tushdi, Miltiqboyniki bo‘lsa kerak. Kechga kurka qovurtiramiz, qarab turing.

Men “gap yo‘q”, deganday ikki qo‘limni ko‘tardim...

Mezbonlar ikki katta tovoqda tandir kabob, to‘rtta kosada seli⁸ni keltirishdi. Mazasi tengsiz edi. Biroq ustoz bepisand tamshanib “Boysun, Boysun”, deb qo‘ygach qo‘qqisidan savol qotdi.

– Miltiqboy, inim, siz Boysunda bo‘lganmisiz?

Qo‘lidagi ilikni rohatlanib kemirayotgan Miltiqboy aka luqmasini yutmagan uchun boshi bilan inkor ma‘nosida ishora qildi.

– Xudoning nazari tushgan joylar. Tandır kabobi bundan ming karra mazali bo‘ladi.

Miltiqboy aka yutinib olgach, yelka qisib quruqqina javob qildi.

– Aytavur qo‘limizdan kelgani shu. Kasimimiz⁹ tandirchiyamas shoyirjon. Endi kami bo‘lsa, ayb qilmang.

Ustoz kuldi.

– E, sodda inim. Oshpaz sifatida oldingizdan mingtasi o‘tib ketaversin. Siz bor mahoratigizni ishga solganingiz shunday ma‘lum-ku. Surxonning tabiati bebaho. U yerda o‘sgan giyoh

⁷ Hazim – shevada ehtiyot bo‘l degani

⁸ Seli – tandir kabobdan ajrab chiqqan xushta‘m suv.

⁹ Kasimimiz – sheva, kasbimiz ma‘nosida.

go‘shatga o‘zgacha ta‘m bag‘ishlaydi. Bu yernikiga o‘xshamagan. Lekin bu tandir kabob bilan ularni-kini solishtirib bo‘lmaydi. Ammo ikkoviyam o‘ziga xos. Umuman chog‘ir bilan aralashganda tamga yo‘l bo‘lsin. Buyam bir omadi gapda, Miltiqboy, ko‘ngilga olmang yana.

– Ey, yo‘g‘ey, shoyirjon. Nega ko‘ngilga olamiz, jo‘ra tandirga yopishmay bojang minan bizga bittadan quy, – dedi bu gapga javoban Miltiqboy. – Tandırning seli bilan boshqacha ketadi...

Tanavvul tugagach o‘rtadan ustozning talabiga ko‘ra dasturxon olinib, faqat kiyik o‘ti aralashgan choy qoldirildi.

– Kelinglar, shunchaki choy ichib hangoma qilaylik, bu zormandadan ko‘pam hikmat yo‘q o‘zi, – dedi ustoz. – Taqdir ekan, nasibamiz ekan boldizning ortidan shu joylarga kelish. Siz bilan birga bir dasturxon atrofida o‘tirish. Yuzlaringiz aytib turibdi, shu tog‘lardan boshqasini ko‘rmagansizlar. O‘zi sizlarga havasiyam keladi odamning. Bizga o‘xshab shaharda biqiq bir hovlichalarda emas, keng makonda emin-erkin yashaysiz. Endi kelishib olaylik. Uzoq yo‘lni yaqin, vaqtni qisqa qiluvchi bir narsa bor. Shuni kim aytadi?

– Albatta, mehmon. Sizni tinglaymiz, – dedi Miltiqboy aka.

– Unda so‘rang, – dedi ustoz kerilib.

– Shoyirjonligingizni bildik, – dedi Miltiqboy. – Ko‘rgan bilganingizdan, o‘tgan ketgandan, bir qiziq gaplardan ayting.

– Kamina ming to‘qqiz yuz oltmish oltining uchinchi kvartali so‘g‘inida tavallud topgan. Demakki, sizdan ham bojadan ham ancha kattaman, – o‘zini batafsil yaqindan tanishtira boshladi ustoz. – Asli daryo ortidanmiz. Nasibamiz Toshkentga sochilgan ekan, o‘zingga shukur deb, terib yuribmiz...

Ustoz o‘zi haqida ancha gapirdi. Aytishicha, Yozuvchilar uyushmasining a‘zosi, Jahon shoirlar kongiresining hamraisi, Moskva davlat universitetini qizil diplom bilan bitirgan iqtidor egasi, dovrug‘i dunyoga doston shoirlar bilan jo‘ra ekan.

Undanam o‘tib tushgani meni qaytadan tanishtirgani bo‘ldi. Men beshta roman yozgan, asarlarim ingliz, fransuz, nemis, ispan va boshqa tillarga tarjima qilingan, o‘zbek adiblarining erta-indin Nobel mukofotini qo‘lga olishi mumkin bo‘lgan yorqin iste‘dodlaridan biri ekanman.

– Iye, iye, – deya o‘rnidan irg‘ib turgan Miltiqboy aka endi meni quchoqlab oldi. – Siz Sayid Ahmadning shogirdima? Televizorda bir-ikki ko‘rganmiz. “Ikki eshik orasida”, degan romaniniyam o‘qigan chiqarmanov.

– Kattabovojon, Sizga aytsam ishonmaysiz, – dedi ustozning ko‘zi quvonchdan porlab, – O‘tkir Hoshimov yozgan romanni Said Ahmadniki deb yurganlar-da bular.

Boja yana bezovtalanib qo‘ydi. Miltiqboy aka bo‘lsa ustozga qarab birpas angrayib turdi-da xoxolab kulib yubordi.

– Eee, o‘ romanni O‘tkir Hoshimov yozganmi? Adashtiribmiz, adashtiribmiz. Bir qoshiq qonimizdan o‘ting ustoz, – dedi kulgi aralash.

– UZR so‘ramang, bizam har uchragan chala-savodning gapini yurakka yaqin olaveradigan anoyimasmiz, – dedi ustoz. – Kattabovojon, kitoblaringizdan bering bularga. Aftidan bizni g‘irt yolg‘onchiga chiqarib mayna qilayotganga o‘xshaydi, – dedi so‘ngra.

Bu gap mengayam yoqib tushdi. Bojaning o‘g‘illaridan birini imlab mashinaning kalitini berib kitob olib chiqishni iltimos qildim. Ko‘p o‘tmay hajviyalar to‘plamimdan ikki dona keltirishdi. Bitta bojaga, bitta Miltiqboy akaga dastxat yozib, sovg‘a qildim. Miltiqboy aka uni varaqlab kula-kula bir-ikkita hajviyamni ovoz chiqarib o‘qigach, nazarimda mening rostakam yozuvchi ekanligimga ishonganday bo‘ldi.

Ular ustozdan ham kitob so‘rashdi. To‘g‘ri, ustoz tug‘ilganidan hozirga qadar aytgan yolg‘on-yashiqnlarni jamlasa, “Manas” dostonidan ham katta kitob bo‘lardi, lekin hafsala qilmagan.

– Buni qarang, biz kitob olishni o‘ylab ham ko‘rmabmiz. Mayli, hozircha shogirdning kitobini o‘qib turasizlar endi, – deb bahona qila qoldi.

– UZR-ku, mehmon, bizlar – tov odami. Gap-gamas amalga ishonamiz. Mana, shogirdning kitobini ko‘rdik, ishonmaylik desak, suratiyam bor ekan. Sizda nima bor? Hech narsa! Shuning uchun endi xafa bo‘lmaysiz, siz pastga tushasiz, yozuvchi yuqoriga o‘tadi, – deb soldi Miltiqboy aka.

– To‘rt tomon ochiq bo‘lsa, bu yerda to‘r bilan poyga bor ekanmi. Mayli, shogird tomon to‘r bo‘laqolsin, – deb tan berganday bo‘ldi ustoz. Keyin esa o‘zining yangi fantastik romani haqida gapirib berishga izn so‘radi. Barchamiz og‘ziga tikildik.

– Yangi romanimni tugatay deb qoldim. Voqealar o‘zga sayyorada sodir bo‘ladi. U yoqdagilar ham tuzilishdan o‘zimizga o‘xshagan. Qo‘l-oyog‘i, barmoqlari bor, rangi ko‘k, dumiyam bor.

– Shaytonlarmi ular, – dedi Miltiqboy aka gapni bo‘lib.

– Nega endi shayton bo‘larkan odam, – deya gapida davom etdi ustoz. – Sayyorasi yam-yashil.

O‘simliklari ham aqlli. Uchar dinozavrlarni minib yurishadi. Bo‘ylari yetti-sakkiz metr keladi.

– Aha, devlar ekan-da bo‘lmasam, – yana gapni bo‘ldi Miltiqboy aka.

– Devlarmas, odamlar faqat shunaqa katta bo‘lishadi, – dedi ustoz norozi to‘ng‘illab. – Gapni bo‘lmay eshitib turing endi. Xullas, o‘sha yerga bizni yerdan kosmik kemada bir soldat suzib boradi.

– Iye. Qanday qilib bir yarim metrlik soldat ularning oldiga borsin. Bo‘maydi, uni shovul bargiga o‘rab yeb qo‘yishadi-ku, – tag‘in oraga suqildi Miltiqboy aka.

– Sabr qilsangiz bilib olasiz. Ozgina kutib turing endi, – deb jekindi ustoz. – Har narsaning sir-sinoati bor. Masalan, siz kurka boqasizmi?

– Boqaman, – dedi Miltiqboy aka. – Nimaydi?

– Nechta kurkangiz bor?

– Ikkita.

– Eng kattasi nechki kilo keladi?

– Bilmasam, kim tortib ko‘ribdi uni.

– Xo‘p, taxminan, nechki kilo chiqadi, – dedi

ustoz toqatsizlanib.

Boja bilan Miltiqboy aka bir-birlariga qarab olib g‘odranishdi.

– Besh kilo bordir.

– Ha-a, yashang, – dedi ustozning quv ko‘zlari o‘ynab. – Shu besh kiloli kurka tuxumdan chiqqanda nechki kilo bo‘ladi?

Miltiqboy aka o‘ylanib javob qildi:

– Kilo chiqmasov, yuz gramm kelsayam katta gap, axir, kaftingizga joy bo‘ladi-ku.

Ustoz jonlanib ketdi.

– Otangizga rahmat! Romanimda ham shunday bo‘ladi. Yerlik bir olim katta kashfiyot qiladi. Ya‘nikim, kosmosda uchib yurgan odam qovurilgan kurka go‘shini yesa o‘sha sayyoradagi siz dev deyotgan yetti-sakkiz metrli odamlarday bo‘lib ketishini aniqlaydi. Bitta no‘si – dum ham o‘sib chiqishi. Lekin olimlar rosa o‘rganib dum kosmosda ham boshqa sayyoralarda ham insonga xalal bermasligini aniqlashadi. Shu tariqa siz bir yarim metr degan soldatimiz sakkiz metrli ulkan dumli devday bo‘lib ularning oldiga boradi. Ular hayron bo‘lishadi. “Biz yerda o‘zimizga o‘xshagan bahaybat mavjudotlar yashashini bilmasdik. Sen rostdan o‘sha yoqdan keldingmi”, deb so‘rashadi ular. Qahramonimiz “Ha”, deydi. “Onangdan shunaqa tug‘ilganmisan yoki kurka yeb kattarib ketganmisan”, deyishadi. Qahramonimiz “Yo‘q, bo‘yim yerda bir yarim metr edi. Kosmosda

¹⁰ No – rus tilida yo‘q ma‘nosini beruvchi so‘z. Gohida aksi, chatog‘i degan ma‘noda ham qo‘llaniladi.

kurka go'shtidan qovurma yeyaverib shunday bo'lib ketdim", deydi. Shunda o'zga sayyoraliklarning poshshosi "qani hammang tarelkalaringga minib Miltiqboyning kurka katagiga marsh qilinglar. Bizam qovurma qilib yeylik", deb turganda...

Ustoz gapini to'xtatib Miltiqboy aka-ning balog'iga tikilib qaradi. Men ham boja ham Miltiqboy aka ham hayron bo'lib u qaragan yerga termildik.

– Miltiqboy inim, balog'ingizdan dum chiqib turganga o'xshaydimi. Xuddi silovsinnikiga o'xsharkan, – dedi ustoz qattiqroq termilib.

Kulgi ko'tarildi.

Ayniqsa, Miltiqboy aka miriqib kular, balog'idan rostdan ham dum ko'rinib qoladigandek hadeb to'pig'i ustini silab, "endi roman yozgan ekan deb ishonayotgandim", degancha qah-qah urardi.

Ustoz kulgi aralash:

– Bu dumni o'zingizdan o'stirmay, bizgayam ilining-da, uka, – degach, – bo'ldi, bo'ldi. Kallaga tepaganini qarang. Hozir muhayyo qilamiz, – degancha o'rnidan qo'zg'aldi.

* * *

Kechki taomga kurka go'shtidan qovurma bo'ldi. Allamahalgacha ustozning "she'rlari"-dan tinglab o'tirdik. Tong otgach nahorgi choyni ichib qaytishga chog'landik. Xayrlashuv oldidan Miltiqboy aka ustoz bilan quchoqlashib xayrlashar ekan: – Bilaman, dumi bor odam, deb mard ulfatni aytadi. Gap zamirida she'rga ishora bo'lsa kerak. Lekin bu dum o'lgur faqat she'rda emas-da. Ha, mayli, rosti kecha uchrashuv boshida bir oz siqilgan edim. Keyin esa rosa maza qildim. Bunga siz sababsiz, mehmon. Aslida dumi bor odam menamas, siz ekansiz, – dedi ma'noli kulimsirab. – Ha, yana bir gap, bir paytlar o'qigan bo'sam kerak-da, o'risning Lyubov Goroxova degan shoirasi kecha Oltoy haqida siz o'qigan she'rga o'xshatib "Алтайский край! Века идут и веки, Под солнцем юга – Вьюжная страна", deb yozgan. O'ylab ko'rsam, g'irt chalasavod shoira ekan-da. Siznikiga taqlid qilganmi yoki o'g'irlab olganmi – kim bilsin. Nekin bir nersa aniq. "Под солнцем юга" emas, "Под солнцем юга" bo'laykan. Buni sizdan bildik.

Tangri to'rt qarich til bersa-yu farosatdan qissa bundan yomoni yo'q. Shu gapdan keyin ham Mahmud akaning "ko'zi ochilmadi".

– Xotira chakkimas-ku, Miltiqboy, chakkimas, – dedi unga.

Tun bo'yi davom etgan "chog'irbazm" asorati idrokini ancha xira torttirgan edi. Omonlashib yo'lga tushdik. "Shoiri zamon" yarim yo'lgacha deyarli mudrab keldi. Shamollash bahonasida yuz-qo'lini chayib olgach, ancha tetik tortib yangaga ularni qanday laqilatganini gapira boshladi. Gap ularga she'r o'qib berganiga kelganda yanga ajablanib, "qo'ying-ye, Miltiqboy aka birovlarining she'rini bilmadimi?" deb qoldi.

– Qayerdan bilsin? Qor odamday gap-da bular, shu yerda tug'ilib, shu yerda chirib ketadi, – dedi eri yayrab.

– Voy o'lmasam, shuncha hangama qilib ulardan nima ish qilasan deb so'ramadingizmi, – dedi yanga. – Siz qayerdan ham so'radingiz. Sizga hammani og'zingizga qaratib gapirish bo'lsa bo'ldi.

– Nimasini so'rayman? Afti aytib turibdi-ku, ismini qara, Miltiqboy emish. Shun-aqayam ism qo'yadimi odamga. Nima ish qilishi ma'lum, tog'da kurkasini boqib yursa kerak, – bo'sh kelmadi u.

Yanga zarda qildi.

– Kim bilsin, lekin singlim menga Miltiqboy akani filologiya fanlari nomzodi, SamDU¹¹da yetti yil adabiyotdan dars bergan, ikki yil oldin onasi o'tgandan keyin ishini tashlab otasining yoniga qaytib kelgan, dedi. Kuyov ham adabiyot muallimi ekan. Hozirgi zamonda muallimning bilmagani qoptimi...

Ustoz bor vujudi bilan yangaga o'girildi. Keyin menga qaradi. So'ngra to'g'riga tikilib qoldi-da, to'ng'illadi:

– Voy onangni emgur tog'lig-ye-ye.

Boya Lyubov Goroxovaning she'rini to'g'rilaganigayam qaramabman-a.

Yanga ikkimiz baralla kulib yubordik. Quloqlarim ostida Miltiqboy akaning bir gapi jaranglardi: "...dum o'lgur faqat sherda emas-da"...

¹¹ SamDU – Samarqand davlat universiteti

**Norboy
XUDOYBERGANOV**

Yozavergan yozuvchi bo‘ladimi?*

Ijod siri, sehri va mashaqqatlari haqida

Keyingi o‘n yillar mobaynida moddiy va ma‘naviy boylik ishlab chiqarishning deyarli barcha sohalarida dabdabozlik, ko‘zbo‘yamachilik, poraxo‘rlik, oshna-og‘aynigarchilik kabi illatlar avj olib, ijtimoiy-madaniy taraqqiyotga jiddiy putur yetkazmoqda. Mana shu illatlarga barham berib, hayotda halollik, adolat, haqiqat tantanasini ta‘minlash uchun mavjud vaziyatni tubdan o‘zgartirib, keskin burilish yasalishi, taraqqiyot jadallashtirilishi lozim, aks holda ko‘zlangan natijalarni qo‘lga kiritib bo‘lmaydi.

Shu ma‘noda, so‘z san‘ati rivojida ham katta o‘zgarish qilishga, badiiy ijodning o‘ziga xos qonuniyatlariga muvofiq taraqqiyot yo‘lini tanlashga ehtiyoj mavjud. Buni hammamiz bilamiz, biroq amalda juda ko‘p o‘rtamiyona yozuvchilarni zo‘r

iste‘dod egasi deb e‘lon qilib yuboryapmiz. Zaif asarlarni ijobiy baholashga odatlanib qolganmiz, g‘oyaviylik haqida og‘iz ko‘pirtirib so‘zlab, badiiylik, mahorat masalalarini e‘tibordan chetda qoldirishga o‘rganganmiz. Ayniqsa, g‘oyaviylikni jo‘n tushunib, yuzaki, biryoqlama talqin qilish avj oldi. Aytaylik, muayyan bir asarda yaxshi odam mehnat qilib baxt topadi, yomon odam mehnatdan qochadi, degan fikr ifoda etilsa bas – bunday asarni g‘oyaviy jihatdan yetuk asar deb bong urdik va hali ham shu yo‘sinda mulohaza yuritishni davom ettirmoqdamiz. Holbuki, hammaga ma‘lum, to‘g‘ri fikrning o‘zi bilan barkamol asar yaratish mumkin emas. Jo‘n asarlarni ko‘kka ko‘tarib maqtash esa dahshatli zarar yetkazadi. Birinchidan, o‘quvchilarning didini o‘tmaslashtiradi, ularning saviyasini pasaytiradi, ong-tafakkurini zaharlaydi, so‘z san‘ati haqidagi tasavvurini buzadi. Ikkinchidan, yozuvchilik unchalik murakkab ish emas, har qanday shaxs badiiy ijod bilan shug‘ullanaverishi mumkin, degan fikrni keltirib chiqaradi.

Bu fikrning noto‘g‘riligini anglatish uchun quyidagilarni eslatish foydalidir. Aytaylik, 20-yillarda juda ko‘p qalamkashlar nasriy asarlar yozdi, lekin ulardan faqat Abdulla Qodiriy chinakam realistlik ijod yulduzidek porlab, adabiyotimiz osmonini yoritdi. U milliy romanchiligimiz asoschisi bo‘lib maydonga chiqdi, o‘zining haqqoniy to‘laqonli asarlari bilan xalqimiz mehr-muhabbatini qozondi. 30–60-yillarda nasrda shug‘ullangan qalamkashlar soni yanada ortdi, roman, qissa, hikoya bituvchilar safi mustahkamlandi, ammo ulardan Abdulla Qahhor, Oybek o‘zbek prozasining faxriga aylandi, so‘z san‘ati tarixida chuqur iz qoldirdi. 50-yillarning boshida nasrga kirib kelganlardan Odil Yoqubov va Pirimqul Qodirov o‘zlarida chinakam iste‘dod mavjudligini namoyon qilib, respublikamizdagina emas, balki Butunittifoqda e‘tibor qozongan romannavis darajasiga ko‘tarildilar. 60–80-yillarda nasrnavislar soni ikki yuzdan ortib ketdi. Men Yozuvchilar uyushmasi a‘ziligiga qabul qilinib, rasmiy ravishda yozuvchi deb e‘tirof etilgan qalamkashlarnigina nazarda tutyapman. Ulardan ko‘p deganda o‘n-o‘n besh nafari salmoqli asarlar yozib, o‘zlarining kelgusida san‘atkor yozuvchi darajasiga ko‘tarilishini ko‘rsatmoqda. Vaqt sinoviga yana nechtasi dosh beradi? Qay birlari kashfiyotlar yaratib,

*Juz‘iy qisqartirishlar bilan berilmoqda.

ijodiy yetuklikni zabt etadi, qay birlari ora yo'lda qolib ketadi? Nima uchun shunday – adabiyotga havasmandlar soni hamisha ortib boraveradi-yu, ma'lum vaqt o'tib faqat ikki-uchtasigina uning zil-zambil yukini yelkada ko'tarib ketish sharafiga erishadi?

Ko'pchilik havaskor yoshlar so'z san'atining sir-u sehri, mashaqqatlarini to'la anglamagan holda asar yozishga kirishadilar, o'zlarida iste'dod bor-yo'qligini aniqlamasdan ijodkor degan nomga da'vogarlik qiladilar, oqibatda g'oyaviy-badiiy jihatdan g'o'r asarlar kamayish o'rniga ko'payib ketaveradi.

1985-yilda "Yosh gvardiya" nashriyoti boshlovchi yozuvchilarning nasriy asarlaridan iborat "Chashma" degan to'plamni chop etdi. To'plam "Chinnigul" hikoyasi bilan ochiladi: "Zuhra o'g'il-chasini ko'rgisi keldi. Kecha "emizishga beramiz" deyishgandi. Haligacha olib kirishmadi". Shundan keyin voqeaning tug'uruqxonada ro'y bergani, ko'zi yorigan ayolga chinnigul taqdim etilgani ma'lum bo'ladi. Xo'sh, bu voqeaning nimasi ibratli? U qanday salmoqli g'oyani yoritib, qanday xarakterning gavdalanishiga xizmat qiladi?

Zuhra Komil degan yigitga turmushga chiqib, o'n uch yilgacha farzand ko'rmaydi, so'ng er uyni butunlay tark etib, boshqasiga uylanadi, xotin ham qaytadan oila quradi, natijada har ikkalasi farzandli bo'ladi, sobiq er xursandchiligini izhor qilib, sobiq xotiniga gul beradi...

Deylik, Komil oriyatsiz, g'urursiz yigit bo'lsa, bu voqeaning hayotda ham ro'y berishi mumkinligiga ishonsa bo'ladi. Lekin uni hozirgi holatida asar shaklida bayon qilish orqali kimga qanday saboq beramiz?

Endi "Quduq" deb nomlangan ikkinchi hikoyani ko'rib chiqaylik. Unda aytilishicha, qishloqda faqat bitta quduq bor ekan, butun qishloq shu quduqdan suv icharkan, quduq esa Mustafoql degan odamnikida, sobiq raisnikida ekan, ammo u birdaniga Chori changal degan odamga qudug'idan suv oldirmay qo'yibdi. Nimaga? Chunki Mustafoql Chori changalnikiga sovchilikka kelib, qizini o'g'liga so'rabdi va rad javobini olibdi, oqibatda qudug'ini berkitib qo'yibdi. Chori changal Mustafoql poyiga bosh urib yalinmabdi, yetti o'g'il bilan juda qiynalib quduq qazishibdi, so'ngra qazo qilibdi: "Shundan keyin har kuni yetti o'g'lon yonida Zufarjon (qizning sevgilisi – N. X.) sakkizin-

chisi bo'lib, ta'ziyaga keluvchilarni kutib olar, quduqdan suv tashib, kelgan-ketganning qo'liga quyay edi".

Bu voqea bizga nima yangilik beradi? O'quvchini yetaklaydigan qanday sehr-u joziba bor unda?

Har bir asar (u she'rmi, romanmi, dramami – bundan qat'i nazar) qudratli va muqaddas manbaga aylansa, so'z san'atining ajralmas tarkibiy qismini tashkil etadi, ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotga ta'sir ko'rsatadi. Aks holda, yozuvchining barcha izlanish-intilishlari zoye ketadi, hech kimga hech qanday naf keltirmaydi.

Fikrimizning isboti tariqasida "Yanga" hamda "So'nggi yo'l" hikoyalarini ko'zdan kechiraylik. Birinchi hikoyada Ro'zimurod degan yigitning Xonimoy degan qizni sevib qolgani, biroq urush boshlanib, frontga ketgani, jangda halok bo'lgani, Xonimoy esa uni kuta-kuta qiynalgani, so'ngra majburan erga berilgani qalamga olinadi. Ikkinchi hikoyada Erkina degan qizning o'g'il boladay kiyinib yurgani, to'riq otga mehr qo'ygani, nihoyat, oti o'lib qolib motam tutgani haqida so'z yuritiladi. Bu ikki hikoyadagi voqealar oldin tilga olingan ikki hikoya syujetidek hayotda ro'y bergandir ehtimol, ammo ularni qog'ozga tushirish uchun yozuvchi o'zida juda zo'r g'oyaviy-badiiy ehtiyoj sezganmi? Shu ehtiyojga ko'ra hayot haqiqatini mavjud murakkabliklari bilan yoritib, davr va zamon ruhini jonli, tirik inson xarakterida ifodalab bera olganmi? Afsuski, yo'q. Qolaversa, bu to'rt hikoyada juda kam deganda to'rtta xarakter, to'rtta yangi obraz kashf etilishi zarur emasmi?! Bir asarda, hech bo'lmaganda bitta yangi odam yaratilmasa, qo'lga qalam olishdan, yozuvchilikni da'vo qilishdan murod nima?!

Buning sabablarini aniqlash uchun quyidagi parchani birgalashib o'qib chiqaylik: "Ro'zimurod – Mirza Chavandozning o'rtancha o'g'li. Yoshligida chapniligi, o'pkasi kattaroqligi uchun otasi otini ko'pam unga ishonavermasdi. O'zi otdan yiqilib, mayib bo'lib qolgandan so'ng, noiloj to'riqning jilovini Ro'zimurodning qo'liga topshirdi. U ikki yilgacha o'z qishlog'idagi ko'pkarilarga qatnashmadi... Ko'pkarining rosa hadisini olgan notanish qishloqlarda ot surdi" ...Shu tariqa Ro'zimurodning xislatlari, xatti-harakatlari amalga oshirgan ishlari so'zlab beriladi; uning qanday holatda yashab, qanday faoliyat ko'rsatgani xususidagi bayonnomaga duch kelamiz. Oqibatda

Ro'zimurodning chapaniligi, katta og'izligi, uning chavandozlik ilmini qanday egallagani, bu borada qanday natijalarga erishgani ko'z o'ngimizda gavdalanmaydi.

Mana bu parcha "So'nggi yo'l" dan: "Erkina otini quchoqlab yig'lar, boshidan, oyoqlaridan ko'tarib, turg'izmoqqa harakat qilardi. To'riqning olayib borayotgan ko'zlari unga tikilgan edi. "Ey, navqiron chavandozim, ko'pam jon kuydiraverma! Endi hech narsaning foydasi yo'q. Tug'ilgandan buyon tik turgan oyoqlar o'z vazifasini ado etib bo'ldi. Tabiat qonuni oldida bo'ysunmoqdan boshqa iloj qolmadi. Sendan ming roziman! Qo'y, o'zingni qiynama! Ko'zyoshlaring bilan usiz ham o'rtanib borayotgan yuragimni o'rtayapsan..."

Qarang yosh qahramon yig'layapti, qiynalyapti, azob chekyapti, biroq men kitobxon sifatida uning dard-u hasratidan larzaga tushmayapman, sevimli do'sti – oti bilan vidolashayotgandagi holatlarini hayotning o'zidagidek his qilmayapman, sezmayapman. Jon berayotgan otning "tabiat qonuni"ga tan berib, hayotdan bemaol ko'z yumayotganini ham tasavvur qilolmadim, otning "so'zlari, mulohazalari" tabiiy jaranglamaydi. Shunday bo'lgach, ular yuragimizni jizillatarmidi?! Erkinaning qiz bola tarzidagi o'ziga xos qiyofasi, holati, xatti-harakatlari ham namoyon bo'lmaydi; uni tirik inson, qiz bola sifatida ko'rmaymiz, his qilmaymiz.

Badiiy asar konkret, yorqin, ta'sirchan, haqqoniy tasvirdan boshlanib, davom ettirilib, ni-

hoyalanishi zarurki, so'z san'atining dastlabki, lekin azaliy, oddiy va muhim talabi shundan iboratdir. Afsuski, ko'pincha, shu talabga rioya qilinmaydi.

"Aks sado", "Urushning bir tuni", "Xayrlashuv", "Maktub", "O'tovsiz yurt", "Ko'ngil" kabi hikoyalarda ham har xil sohadagi odamlarning orzu-o'ylari, xatti-harakatlari, umuman, oiladagi, ishlab chiqarishdagi faoliyati xususida so'zlanaadi. "Mo'minjonning boshi qotdi. Dadasi hayotligida hecham bunday ahvolga tushmagandi, tushganida ham rahmatlik bilintirmasdi. Qarang-a, dadasi yedirtdi, kiygizdi, aspiranturada o'qitdi, zoriqtirmadi" ("Aks sado").

"Bola barini birdaniga eslay olmadi. Avval bolaligi yodiga tushdi. Poygada o'zib, tengdoshlari o'rtasida e'tibor qozondi. Keyin maktabga borganini esladi. Dadasi bilan qo'l ushlab, maktabga bordi. Maktab eshigi oldida

*Aks holda,
yozuvchining
barcha
izlanish-
intilishlari zoye
ketadi, hech
kimga hech
qanday naf
keltirmaydi.*

ularni kulimsiragan yoshgina bir o'qituvchi kutib oldi" ("Urushning bir tuni"). "Xayrlashuv kechasi-da kursdoshlar – Husniyaning yotog'ida yig'ilishdi. O'yin-kulgi avjida, grammafonda plastinka qo'yishib, kursdoshlar ertangi safar oldidan yayrashardilar. Chindan ham institut bamisoli kaptarxona: biri keladi, boshqasi ketadi" ("Xayrlashuv"). Diqqat qiling: uch hikoyadan olingan uch parchada ham qahramonlar unday qildi, bunday qildi, uni o'yladi, buni o'yladi, unday ishlar qildi, bunday faoliyat ko'rsatdi, deb ta'kidlanadi, xolos. Bu ta'kidlar qanchalik chin, haqqoniy bo'lmasin, baribir yoshlar, qiz-yigitlar, er-xotinlarning qiyofasini jonlantirib berishga o'qiz.

To'g'ri, o'n uch hikoyaning birortasida g'oyaviy jihatdan saktalik ko'rinmaydi. Ularda ibratli, foydali mulohazalar o'rtaga tashlanadi, qahramonlari goh bevosita, goh bilvosita har xil yo'llar

bilan o'quvchilarni yaxshilikka da'vat etadilar. Biroq g'oyaviylik degani faqat shunday xislatlar yig'indisidan iborat, xolosmi? Yo'q. To'plamdagi hikoyalar emas, balki o'nlab, yuzlab har xil shakl-u janrdagi bitilgan asarlardagi g'oyaviylikni shu tariqa belgilashga o'rganib qolganmiz. G'oyaviylikni jo'n talqin etib, ko'pincha badiiylikni e'tibordan soqit etamiz. Oqibatda so'z san'ati, badiiy ijod sehr-u sirdan xoli bo'lgan o'ta oddiy, jo'n hodisaga aylanadi-qoladi. Shunday bo'lgach, yozuvchi bo'lishga hammaning qurbi yetadi, muayyan voqea-hodisalarni, ayrim kishilar tarjimai holini, ishdagi, uydagi faoliyatiga doir voqealarni proza yoki poeziya shaklida ifodalasa, bas – shuning o'zi yetarli, degan noto'g'ri xulosa kelib chiqadi. Tabiiyki, bunday xulosa badiiy ijodning nazariyasidan emas, balki amaliyotdan, hozirgi ba'zi yozuvchilarning faoliyatidan chiqib kelayotir.

Yana misollarga murojaat etamiz. "Sahrodagi odam" hikoyasi qahramoni o'zi haqida shunday deydi: "Asli cho'pon o'g'liman. Suruv ketidan yurib, katta bo'lganman. Harbiydan qaytgach, cho'lga bordim, qishloqda qoldim. Agarda ota kasbini qilib yurganimda yomon bo'lmasdi. E... qayerlarda kimlar bilan ishlamadim. Tayyorlov idorasida, paxta punktida tarozibonlik qildim, do'konga, magazinga mudir bo'ldim. Nazarimda, puldan aziz narsa bo'lmagan. Eng aqlli, eng zo'r odam puldor bo'ladi, degan fikrga borib qolibman... Pul, aroq, shoshirdi, uka. Xotinni ikkita qildim... Salkam o'n yilni, umrimning qaymog'ini shunday mast-alast o'tkazdim... Qamashmadi. Lekin qamalngandan ham battar bo'ldim... Ancha bekor yurdim... Keyin to'g'ri raykomga – dadangizning oldilariga bordim..."

Qahramonning o'zi haqidagi aytgan tafsilotlarni biroz qisqartirdim, negaki, uning hikoyasi shu zaylda davom etib, avval ikkinchi xotini ketib qolgani, so'ngra birinchi xotining, bolalarining oldiga borgani, izza bo'lgani, hatto bo'kirib yig'lagani to'g'risida so'zlanadi. Asl muddao shunga borib taqaladiki, u dastlab ahmoq, qabih, jinoyatchi, xiyonatkor bo'lgan-u, cho'lga borib ishlagandan keyin hamma "kasallar"dan forig'

bo'lib, mehnat qahramoniga – yaxshi odamga aylangan...

"Bola yig'isi" deb nomlangan hikoyaning boshida muayyan hodisani ko'rsatishga intilish mavjud: "Yigit devordagi qo'ng'iroq tugmasini bosdi. Birozdan so'ng ichkaridan qadam tovushi eshutiladi. Keyin darvoza zulfini sharaqlatib tushirildi-da, pijama kiyib olgan, tepakal, qo'y ko'zlari javdirab turgan bir kishi ko'rindi".

Endi devordagi qo'ng'iroq tugmasini bosgan yigit va uni kutib olish uchun peshvoz chiqqan pijamali odamning kimligini bilib olamiz, ularning qiyofasi, qaddi-qomati, xarakteri, xatti-harakatlari bilan tanishamiz, pirovardida bizga qandaydir muhim ma'naviy-ijtimoiy saboq beriladi, deb o'ylaymiz, ammo bu niyatimizga yetmaymiz. Negaki, hikoya qahramonlari haqida quyidagilarnigina o'qiyamiz: "Zokir o'z tashvishlari bilan qanchalik band bo'lmasin, qisqa fursat ichida er-xotinning bir-biriga muomalasidan, holati va kayfiyatidan anchagina narsalarni anglab oldi. Bu xonadonda jimlik hukmron edi". Ya'ni bola yig'isi eshutilmasdi. Negaki, uy bekasi hali yoshman, husnim buziladi deb farzand ko'rishdan voz kechgan, er esa bunga ko'ngan, hademay ko'p vaqt shu taxlitda o'tadi, anchadan "bolasiz uy – mozor" degan naqlning to'g'riligi tasdiqlanadi...

Hikoyada aytilmoqchi bo'lgan bor-yo'q gap shu. Bordiyu bu gapni ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotning dolzarb, o'tkir, chigal muammolariga tabiiy ravishda bog'lab, "yedirib", o'z qiyofasi, xarakteri bilan gavdalantirilgan tirik odamlarning haqqoniy obrazlari orqali ifodalansa edi, balki u qudratli g'oyaviy-badiiy mazmunni keltirib chiqarardi. Hozirgi holida esa bunga erishilmagan.

Mana, o'n besh hikoyani tekshirib chiqdik, ularning ba'zilariga ko'proq to'xtaldik, ba'zilarga bir nigoh tashladik, lekin, afsuski, birorta tirik qahramonni uchratmadik, yuraklarni to'lqinlantirib,

butun vujudimizda, ong-u tafakkurimizda mahkam muhrlanib qoladigan

asarni o'qimadik. Bu o'n besh hikoyadan beshtasi Sharofat Ashurovaga, sakkiztasi Chorshanbi Boybo'sinovga, ikkitasi Abdurazzoq Qo'shshayevga tegishli. Uch oblastning uch vakili – biri matematik,

“ Zaif asarlar- ni ijobiy baholash- ga odatlanib qolganmiz, g'oyaviylik haqida og'iz ko'pirtirib so'zlab, badiiylik, mahorat masalalarini e'tibordan chetda qoldirishga o'rganganmiz. ”

ikkinchisi ham maktabda o'qituvchi, uchinchisi bilim tarqatuvchi, ma'rifatparvar – bunga hech bir e'tirozimiz yo'q. Biroq shuni ishonch bilan uqtirib o'tishim shartki, ularning ijodiy harakati baraka keltirmagan, ijodiy yutuqlarga olib bormagan. Negaki, Sharofat Ashurova, Chorshanbi Boybo'sinov hamda Abdurazzoq

Qo'shshayev yozgan hikoyalar juda ko'pchilik tengdoshlarining hikoyalari kabi faqat shakliga muvofiq nasriy asarga o'xshaydi, mohiyat e'tibori bilan esa noyob va nodir iste'doddan mahrum, yangi obrazlar, yangi qahramonlar kashf etilmagan.

“Chashma” to'plamiga kiritilgan Nurxon Raimova, Bahrom Yunusov, Farhod Yo'lchiyev hikoyalarida ham shunday holni uchramiz. Ular muayyan bir voqeani qisqacha bayon etib, qahramonlarning yaxshi yoki yomon xususiyatlarini ta'riflash bilan cheklanadi-da, o'sha yigit-qizlar, katta-yu kichik, yosh-u qari odamlarning tirik inson sifatidagi qiyofalarini, xatti-harakatlarini muhim g'oyaviy badiiy maqsadga suyak teran ochib bermaydi.

Yo'q, men qahramonlarning tarjimai holi, oiladagi, ishdagi faoliyati batafsil yoritilsin, ularning o'y-orzulari, kechinmalari, barcha harakatlari ipidan ignasigacha bayon etilsin, deb talab qilmayman. Chunki gap hikoyada tirik inson, jonli, hayotiy obraz yaratish haqida ketyapti. Shunga ko'ra, qahramonlarning izlanish-intilishlari, muomala-munosabatlari shunday qisqa, lo'nda shaklda ifodalanishi kerakki, ularning qiyofalarini o'quvchilar ortiqcha izohlarsiz hayotning o'zidagidek aniq ko'ra olsin, his qila bilsin!

Abdulla Qahhorning “O'g'ri” va “Anor” hikoyalarini eslang.

Har ikkala asar hajm jihatidan juda qisqa, ularni bir necha lahzada bemalol o'qib chiqasiz. Qahramonlarning xatti-harakatlari batafsil tasvirlanmaydi, ularning qanday muhitda yashab, mehnat qilayotgani to'g'risida ko'p gapirilmaydi. Shunga qaramasdan ho'kizini yo'qotib, dahshatli fojiga yuz tutgan Qobil bobo, boshqorong'i xotiniga bitta anorni olib berishga qurbi yetmagan Tur-

“ Yozing, biroq shunday, yozing-ki, har bir asaringizda o'ziga xos iste'dod uchqunlari, yozuvchilik talantining qudrati sezilib tursin... ”

objon chekkan azob-uqubatlarga emas, balki ikki odamning bir-birini takrorlamaydigan xarakteri, qiyofasini ko'rib, bilib, sezib turganday o'sha vaziyatni biz ham boshimizdan kechiramiz, ularning g'am-alamlariga sherik bo'lgimiz keladi.

To'g'ri, har bir hikoya “O'g'ri” yoki “Anor” singari badiiy kashfiyot darajasiga ko'tarilsin, degan talab qo'yish

insofdan bo'lmas, ammo yozuvchilikka da'vogarlik qilgan qalamkash har bir asarida real voqealarning muayyan qirralarini gavdalantirishi u yoki bu xarakterning muhim xususiyatlarini yoritishi ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotga bevosita yoki bivosita bog'langan salmoqli, dolzarb, chigal muammolarning loaqal bir-ikki jihatini tasvirlab berishi ham farz ham qarzdor, deb hisoblayman.

“Chashma” to'plamiga kiritilgan olti qalamkashning deyarli barcha hikoyalarida qahramonlar hayotdagi yaxshilik, go'zallik, halollik, adolat, haqiqat xususida mulohaza yuritib, ijobiy hodisalarni qo'llab-quvvatlaydilar, manfur shaxslarni, har xil illatlarni la'natlaydilar, gohida hafsala bilan chizilgan real voqealarning ayrim qirralarini ko'rganday bo'lamiz, ammo yangi obrazlar, original xarakterlarni ko'rmaymiz.

Xo'sh, endi ular nima qilishi kerak? Yozishni yig'ishtirib qo'yib, har biri o'z kasbini – biri o'qituvchilikni, ikkinchisi, jurnalistlikni, boshqalari ham o'zlarining xizmatlarini davom ettiraversinmi?

Biz bu borada uzil-kesil xulosa chiqarishdan o'zimizni tiyamiz, bunga haqqimiz yo'q, lekin ularning oldiga muhim shart, katta talab qo'yishimiz lozim va zarur: yozing, biroq shunday, yozing-ki, har bir asaringizda o'ziga xos iste'dod uchqunlari, yozuvchilik talantining qudrati sezilib tursin, yangi obrazlar, yangi xarakterlar kashf eting, tirik qahramonlarni real, haqqoniy muhitda gavdalantirib, ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotga ta'sir o'tkazadigan salmoqli g'oyalarni ularning orzu-o'ylariga, kechinmalariga, xatti-harakatlariga tabiiy ravishda singdirib yuboring!

Xullas, kimning yozuvchi bo'lish-bo'lmasligini oldindan bashorat qilib, aniqlash mumkin emas. Ammo bundan, yozavergan yozuvchi bo'ladi, deb bong urishga ham hech qanday asos yo'q.

“Chashma”ga kiritilgan ko‘pgina hikoyalar shundan dalolat beradiki, ularning mualliflari “muayyan voqealarni bayon etib, qog‘ozga tushiraveraylik, balki yozuvchi bo‘lib qolarmiz” qabilida ish ko‘rganlar. Ehtimol, ular sidqidildan o‘zlariga ishonib, bizda yozuvchilik iste’dodi bor, deb o‘ylagandirlar. Lekin yaxshi niyatning o‘zi bilangina ijodkor bo‘lib yetishish aslo mumkin emas. Qo‘liga qalam olgan odam: “Badiiy ijod shunday sehrli, sirli, murakkab, chigal dunyoki, bu dunyoda kamida yulduz yoki oy, yoxud quyosh bo‘lib nur sochishim zarur, o‘zimga munosib o‘rin olishim, o‘zimda yaratish, kashf etish qudrati borligini barkamol asarlar yozish orqali ko‘rsatishim kerak, aks holda bu muqaddas dargohni bulg‘ab qo‘yishim, o‘zimga dog‘ tushirishim mumkin”, deb obdan bosh qotirishlari, shu savollarga ijobiy javob topa olsalar, ijodga butun borliqlarini, hayotlarini, umrlarini baxshida etishlari darkor.

Har bir shaxsda shunchalik sir-u jumboqlar bo‘larkanki, ularning mohiyatini idrok etish uchun qanchalar bilim, vaqt, kurash, izlanishlar talab qilinadi. So‘z san‘ati “insonshunoslik” ekan, uning qahramonlarida ham real voqelikdagiday o‘ziga xos sir-u sehr, jumboqlar bo‘lishi kerak, buni klassik asarlardagi qahramonlar, chunonchi, Shekspirning Hamleti, Dostoyevskiyning Karamazovlari, Mishkini, Tolstoyning Anna Kareninasi,

Qodiriyning Otabegi, Kumushi, Zaynabi, Qahhorning Saidasi, Qalandarovi, Oybekning Navoiysi va yana o‘nlab haqqoniy, original xarakterlar, tiplar to‘la tasdiqlaydi. Ayni choqda, har bir qahramon faqat o‘ziga xos siru jumboqlardan tarkib topsin, yechilmaydigan krossvordga aylansin, deb da‘vo qilayotganimiz yo‘q. Balki asarda tasvirlangan har xil personajlarda, yetakchi, ikkinchi darajali shaxslarda, bu shaxslar, personajlar harakat qiladigan, yashaydigan sharoit, muhit tasvirida qandaydir sir-u sehr bo‘lishini talab qilmoqdamiz. Yozuvchi bo‘lishga da‘vogar qalamkash badiiy ijodning sir-u sehrini bilib idrok etib qolmasdan, har bir asarga o‘sha siru sehrni singdirib yuborishi, adolat, haqiqat, baxt-saodat tantanasini ta‘minlashga ko‘maklashadigan, davr, zamon ruhini o‘quvchilar vujudiga, ong-u tafakkuriga “payvandlashi” zarur. Bularni hadeb og‘izda e‘tirof etishdan kechib endi amalda bunga rioya qiladigan vaqt yetgan! Tezroq amaliyotga o‘tmasak, so‘z san‘atida son, miqdor o‘sishi bo‘laveradi-yu, xom, xashaki asarlar had-dan tashqari ko‘payib ketaveradi; yaratish, kashf etish qudratini namoyon qilayotgan chinakam iste’dodlar ham, barkamol ijod namunalarini ham keskin kamayadi. Axir, kimki yozuvchi bo‘lishni xohlasa, mayli, yozing, yozavering, deb rag‘batlantiramiz-da, bu himmatimizning nimalarga olib kelishi to‘g‘risida bosh qotirmaymiz. Mayli, yozing, yozavering, biroq yozishdan, qo‘lga qalam olishdan oldin jiddiy o‘ylab ko‘ring: sizda yaratish, kashf etish qudrati bormi; ijodning sir-u sehridan xabardormisiz; so‘z san‘atining muqaddas qonunlariga amalda rioya qila olasizmi; o‘quvchilarning yuraklarini jizillatib, davr, zamon haqiqatini mavjud murakkabliklari, ziddiyatlari bilan gavdalan-tiradigan yangi obrazlar, original xarakterlarga “jon” ato etolasizmi; qo‘lga qalam olib, yozishga kirishganingizdan keyingi ijod jarayonidagi mashaqqatlar, qiyinchiliklarni yengib chiqolasizmi, degan savollarni ko‘ndalang qo‘yishimiz va bu savollarga amaliy ish bilan javob qaytarishni talab qilishimiz darkor. Aks holda, yozavergan yozuvchi bo‘ladi, qandaydir qing‘ir yo‘llar bilan nashr ettirilgan zaif asarlar so‘z san‘ati mulkiga aylanadi, degan butunlay noto‘g‘ri fikr tug‘iladi. Noto‘g‘ri fikr hech qachon yaxshilikka olib kelmaydi.

1986-yil, 11-son

Islomjon QO'CHQOROV

Eng go'zal izhorim ichimda qoldi

Qashqadaryoning so'lim "Lochin" oromgohi. Tanlov yo festivaldamiz. Miraki tog'ining bag'ri, Oqdaryo soyining bo'yginasidan o'rin olgan bu oromgohning yozi ham salqingina bo'larkan. Kunduzi iliq, kechasi etni junjiktiradigan havo ko'ngilga xush yoqadi. Bir kuni qashqadaryolik ijodkor do'stlarimizdan biri kechki ovqatdan so'ng soy bo'yida mushoira bo'ladi, boringlar, deb taklif qildi. Biroz kechikib ularga qo'shildik. Davra o'rtasida aravachada bir qiz o'tirardi.

O'sha she'r oqshomi sokinligini tog'ning salobatli viqori ham, soyning tinimsiz shovullashi ham buza olmadi. U kecha she'r yangradi! Bax-

tiniso yangi qo'shilganlarga bir-bir qarab chiqar, yaqindan do'stlashishni istar va tabiiy ravishda juda tez inoq bo'lib ketardi. Ajablenganim shu ediki, yoshlar o'z tengquri she'rini jo'r bo'lib aytishini men ilk bor o'shanda ko'rgandim. Baxtiniso she'r aytishni boshlashi bilanoq qolganlar ilib ketar, bu ovozlarda uning ovozi baribir alohida ajralib qolaverar edi. Chunki bu uning dardi, uning ohangi, uning qo'shig'i edi. Buni o'zi ham yaxshigina sezib tursa-da, ba'zan "Qo'shilmanglar-e, o'zim aytaman", deb qolar, she'r boshlanishi bilan esa atrofdagilar beixtiyor yana "taqiq"ni buzaverar edi.

Taniqli shoir Eshqobil Shukur Baxtiniso bilan yuzma-yuz bo'lgunicha uning jismoniy dardidan bexabar, faqat telefonda gaplashgan, gazeta-jurnallarda she'r va nasriy asarlarini o'qigan ekan. Bir kuni Baxtinisoni televideniyege she'r aytish uchun chaqiradi. Eshqobil aka uni kutib olish uchun chiqsa, aravachada bir qiz turibdi. Ovozidan taniydi-yu, muzlab ketadi. "Iye, qizim, men bexabar ekanman, aytmabsiz-da, o'zimiz borardik", deb mulzam bo'lsa, "Ustoz, xijolat bo'lmang, she'rni aravacham emas, o'zim yo-zaman", deydi. Eshqobil aka o'shandan boshlab Baxtinisoga katta mehr qo'ygan edi.

*Mayli, bo'lganicha bo'lsin hammasi,
Betartib ko'nglimni o'rganib oldim.
Ne bo'пти, quyoshga tik qarolmasam,
Dunyoni o'zgartmay, o'zgarib oldim...*

Qashqadaryo safaridan keyin Baxtiniso bilan tez-tez xabarlashib turadigan bo'ldik. Bir kuni internet orqali maktab kiyimidagi chamasi 7–8-sinf qizlarining guruh bo'lib tushgan rasmini yubordi-da, "qani, meni toping-chi", deb qoldi (to'g'risi, uning avval soppa-sog', tik oyoqda yurganini keyin bildim). Topolmadim, desam, "anavi o'rtadagi menman", dedi. So'z topolmay qoldim. U esa kulib: "hali ko'rasiz yurib ketaman", degandi.

Shundan keyin respublikaning qay bir go'shasida ijodiy tanlov yo festival bo'ladigan bo'lsa, deyarli barchasida birga ishtirok etdik. Borish oldi telefon qilardi:

– Islom, falon viloyatga chaqiryapti, "telex"im ("qo'riqchi"; ko'pchilikka meni shunday tanishtirardi) bo'lib boring, – men u payt allaqachon borish masalasini hal etib qo'ygan bo'lardim.

Oxirgi "telex" bo'lganim o'tgan yilgi respublika yosh ijodkorlarining Zomin seminari bo'ldi.

O'shanda Baxtiniso butun seminar ishtirokchilariyu ustozlar diqqat-e'tiborini band qildi. Bu shunday tabiiy yuz berdiki, odamlar uning jismoniy o'zligi uchun emas, azbaroyi Baxtinisoning o'ziga ohanrabodek tortib oluvchi ajib sehri, qalb mehri va doim chaqnab turadigan ko'zlari orqali edi. Hammaning unga mehribonlik ko'rsatgisi kelar, kim meva tutgan, yana birov shirinlik bergan. Biz esa ovqatlanish payti u bilan nuqul nimalarnidir talashib o'tirardik. Bu samimiy tortishuvni atrof-dagilarning ba'zilari tushunib kulib qo'yar, tushunmaganlari esa meni noshudga chiqarar edi.

Ustoz shoir Usmon Azimni yaqindan taniganlar yaxshi biladi. U kishining yaxshi she'r eshitganda, "va-ya-a-a" deydigan odati bor. Bu – ustozning zavqidan nishona. Baxtinisoning she'rlarini o'qigan Usmon Azim ko'p bor "va-ya-a-a"lab yubordi. Shu birgina misol ham uning iste'dodi naqadar yuksak ekanidan darak.

Baxtiniso o'ziga odamlarning achinish ko'zi bilan qarashlarini sira ham qabul qilolmasdi. Ba'zan o'ksinib qolardi: "Islom, men ham hamma qatori odamman-ku, faqat shu... yurolmayman. Nima qipti, nega odamlar menga buncha mehribonlik qilaveradi?" derdi. "Ular seni ko'rolmaydi", desam, dunyoni to'ldirib kulib yuborardi. Bugun o'sha kulgilaringni sog'inyapman, do'st. Telefonimda qancha audioyozuvlaring bo'lsa, hammasini qayta-qayta eshitdim. To'g'risi, boshda eshitolmadim, jur'atim yetmadi. Lekin baribir senga bo'lgan sog'inch ustun kelaveryapti.

Bir safargi xating so'ngida yozgan ekansan: "Yana nimalar demoqchi edim-a? Baribir eng go'zali ichda qolar ekan va bu cheksiz bo'lmog'i kerak. Ketdim, uxlashga urinaman. O'zingizni asrang!" Men ham senga, sening haqingda nimalardir degim kelyapti-yu, baribir aytmoqchi

bo'lgan gaplarimning ko'pi ichimda qolib ketaveryapti.

* * *

Baxtinisoning dardi chinakam ma'noda millat dardiga aylanganini ko'rdik, his etdik. U uchun qayg'urgan, darddosh, yelkadosh bo'lgan insonlarning sanog'iga yetish mushkul edi. "Ham-manglar meni yaxshi ko'rasilarmi?" deb qolardi ba'zan. Men bo'lsam atay jig'iga tegishni yoqtiraman: "Qayoqda?"

Uning operatsiya qilinishi va sog'ayib ketishi uchun zarur mablag' yig'ilishida, ustoz Usmon Azim ta'biri bilan aytganda, "eng quyi qatlam vakillari" – bir guruh talabalarning o'quv dargohlarida tashkil etgan xayriya konsertlari katta turtki bo'ldi. O'quvchilar auditoriyasi keng bo'lgan internet saytlari, bir nechta telekanallar, ijtimoiy tarmoqlarda zarur mablag'ni yig'ish aksiyasi boshlandi. O'shandan keyin ko'ngil chirog'i o'chmagan butun O'zbekiston ahli oyoqqa turdi. Shu paytgacha bunday mo'jiza ko'rmagan edim.

Baxtinisoning o'zi Qashqadaryoda. Telefonim tinmaydi. "Ishxonangiz qayerda? Baxtinisoning operatsiyasi uchun ataganimiz bor edi". Umrimda ko'rmagan odamlar bilan ko'rish-aman. Qo'limga dasta-dasta pul tutqazib ketishadi. Ko'pchiligi hatto ismini-da aytmaydi. Quchoqlab, minnatdorlik bildiraman. Yuzimdan issiq tomchilar sirpanadi. O'zimdanmi yo u kishidanmi; anglash holatida bo'lmayman. "Alloh rozi bo'lsin", deyish uchun tanglayimga yopishib qolgan tilim zo'rg'a aylanadi. Titrab-titrab qolaveraman.

Hozir o'ylayman: shukur, bizning odamlar tilida ham "Alloh rozi bo'lsin", degan muborak kalom tez-tez aylanyapti. Ha, Baxtiniso hali yurtimizda saxovatpesha, hotamitoy, saxiy insonlar borligini shu jajji jussasi bilan isbotlab ketdi. U odamlarga insoniy tuyg'ular hali o'lmaganini his ettirdi. U o'zining shu birgina dardi bilan xalqning bir mo'jaz jipslashuvini namoyon eta oldi.

Baxtiniso Turkiyaga ikkinchi va so'nggi bor ketayotganida aeroport ichkarisigacha hamroh bo'ldim. Xayrlashish oldidan: "Yaqinda o'zim yurib qaytib kelaman, kutib olishga chiqasiz", deb ketgandi. Kutib oldik, faqat... faqat sen o'sha aravachangda bo'lsa ham qaytib kelmading. Seni Toshkentdan olis Chiroqchiga olib ketgunimizcha yomg'irning bir me'yorda tomchilaganini sezgandirsan? Bu xuddi yig'layotgan ko'nglimizga o'xshardi...

Ko'ngildagi bo'shliqqa ko'nikolmay yurgan kunlarning birida telefonim jiringladi. Qaradim-u, telefon qilayotgan odamning ismini ko'rib, titrab ketdim: "Baxtiniso Mahmudova"... Bu sen eding, do'st. O'sha payt bo'lib o'tgan noxushliklarning hammasi tush bo'lishini ich-ichimdan istadim. Telefonni olishni ham, olmaslikni ham bilolmay garangsib turib qoldim. Qo'llarim titrab, nafas chiqarmay jim turibman. "Islomjon,

men momongizman..." Momom shu qisqa fursatda o'zini ancha oldirib qo'ygani sezildi. "Baxtinisoning telefonini bugun yoqdik. Sizlar bilan gaplashsam, biroz ovinamanda, bolam", dedi bechora.

Baxtiniso, bugun oramizda yo'qsan. Lekin qalbimizda mangu qolding, sen doim biz bilan-san. Dunyomizning bir tomoni huvillab qolgan-dek go'yo. Yo'qligingga ko'nikish og'ir. Yagona tasallimiz shu: armon bilan ketmading. Qayerda bo'lsang ham biz doim sen bilanmiz.

*Men bilansan,
Kunlarimda ohor bordir,
Ohang bordir,
Ko'zlarimda bahor bordir.
Ko'zlarimda muruvvat bor va zor bordir,
Men bilansan!*

*Muhabbat bor, muzlarimga olov bergay,
Olam bergay,
So'zlarimga oro bergay.
Bir yig'lasam, yupatguvchi birov bergay,
Men bilansan!*

*Osmonlarda faqatgina qushlar qolmish,
Goh zaminiy, goh samoviy kuchlar qolmish.
Yulduz sanab... tushlarimda tushlar qolmish...
Men bilansan!*

*Yuragimga yuragini to'kdi shomlar,
To'ldi shomlar.
Daryolarga cho'kdi shomlar.
Meni olib ketgunicha namozshomlar,
Men bilansan,
Men bilansan,
Men bilansan!*

Jek London

Ishonch

Hikoya

Barcha qatnovlar jo'nab bo'lgan, "Sietl-4" esa sohildan asta-sekin uzoqlashayotgan edi. Uning palubalari kema va yo'lovchi yuklari, turli hindular guruhi, itlar va ularning egalari, savdogarlar hamda uyiga qaytayotgan oltin qidiruvchilar bilan to'lgandi. Dosenning ko'p sonli odamlari qirg'oqda saf tortib xayrlashardilar. Zinapoya olinib, kema oqim bo'ylab sekin suza boshlagach, xayrlashuvning shovqin-suroni quloqni qomatga keltirdi. So'nggi lahzalarda oxirgi vidolashuv so'zlari yodiga tushgan odamlar kattalashayotgan suv kengliklari aro bir-birlariga baqira boshladilar. Luis Bondell bir qo'li bilan sariq mo'ylovini burab, boshqasini qirg'oqdagi do'stlariga bo'shshagan ko'yi siltarkan, to'satdan bir nima yodiga tushdi va to'siqqa sakrab chiqdi.

– Hoy, Fred! – baqirdi u. – Hoy, Fred!

Fred sohildagi olomonning oldingi qatorida uzun yelkalarini cho'zib, behuda baqirishdan yuzi qizarib ketgan Luis Bondelning gapini ilg'ashga urinardi. Kema va qirg'oq o'rtasidagi suv tobora kengayib borardi.

– Hey, sen, Kapitan Skott! – qichqirdi u kema boshqaruv xonasiga. – Kemani to'xtat!

Bong yangradi, kemaning quyrug'idagi katta rul chambaragi orqaga burildi va kema to'xtadi. Kema va qirg'oqdagilarning barchasi bunday imkoniyatdan unumli foydalanib, so'nggi, boshqa va muhim so'zlarni yetkazishga kirishishdi. Luis Bondelning tushuntirishga bo'lgan barcha sa'y-harakatlari bekor ketdi. "Sietl-4" izidan chiqdi va uni oqim olib keta boshladi. Kapitan Skott esa kemani yana bir bor ortga burib, yo'lda davom etishi kerak edi. U boshqaruv xonasi tomon g'oyib bo'ldi va birozdan so'ng katta megafoni bilan chiqdi.

Keyin esa Kapitan Skott qat'iy ovozda "Bas qiling!" – deya paluba va qirg'oqdagi olomonga yuzlandi. Uning ovozi Muzhayd tog'ining cho'qqisidan Klondayk shahrigacha eshitilib turardi. Boshqaruv xonasi tarafdin kelgan bu rasmiy e'tirozdan qiy-chuv biroz tingandek bo'ldi.

– Xo'sh, nima deysan? – so'radi Kapitan Skott.

– Fred Cherchilga ayting – u qirg'oqda, Makdonaldga borsin, seyfda kichik yuk chamadonim bor. Qaytishida uni olib kelsin.

Kapitan Skott xabarni megafonda qirg'oqqa yetkazdi:

– Sen, Fred Cherchill, Makdonaldga bor, seyfdagi kichik yuk chamadon – Luis Bondelga tegishli, juda muhim! Uni qaytishida olib kel! Tushundingmi?

Cherchill tushunganini bildirib, qo'l silkididi. Aslida Makdonaldgacha yarim mil yo'l bo'lib, bu unga qiyinchilik tug'dirmas edi. Yana xayrlashuv suroni ko'tarildi, bong chalindi va "Sietl-4" oqimda chayqalib, orqa chiroqlarini yoqqancha, Yukon tomon ketib borardi. Bondell va Cherchill bir-biriga mehr bilan qo'l siltab, uzoq xayrlashib qolishdi.

Yozning o'rtalari edi. O'sha yili Vills bortida ikki yuz sayohatchi bilan Yukanga yo'l oldi. Unda Cherchill ham bor edi. Uning kayutasida, kiyim-boshlar orasida Luis Bondelning ham yuk chamadoni turardi. U kichik, pishiq charmdan bo'lib, og'irligi naq qirq funt kelar, Cherchill undan uzoqlasharkan, tamom xavotirga tushardi. Qo'shni kayutadagi kishida ham xuddi shunday kiyim chamadonlarida oltin zarralaridan ibo-

rat xazina bor edi, natijada ikkisi vaqti-vaqti bilan ularni qo'riqlashga kelishib olishdi. Biri ovqatlangani tushib ketganida, boshqasi ikki kayutaning eshiklaridan ko'z uzmasdan turardi. Cherchill qartada bir qo'l o'ynashni xohlagan kezlari-da sherigi qorovullik qilar, u hordiq olgisi kelganda esa Cherchill ikki eshik o'rtasidagi sayyohlik kursisiga o'tirib, to'rt oylik eski gazetani o'qishga tutinardi.

Erta qishning alomatlari ko'rib turar, muammo shunda ediki, agar ular muzlashdan oldin jo'nab ketishmasa, kemani tark etishga majbur bo'lishar, keyin esa muzda harakatlanish og'ir kechishi tayin edi. Bu tongdan shomga qadar, ba'zan yarim tungacha muhokama qilinar. Odamning jig'ibiyroni-ni chiqaradigan ortga surilishlar bo'lardi. Ikki marta motor buzilib qolib, tuzatishga urinib ko'rishdi. Har zamon yaqin turgan qishdan ogoh etib, qor uchqunlab qo'yardi. Vills to'qqiz marta Besh Panja Girdobidan o'tishga urindi, buning

uchun qancha jihozlarga zarar yetmadi deysiz?! Nihoyat, kema yetib kelganida, ularning xom jadvalidan to'rt kunga kechikkan edi. Shundan so'ng Boks Kenonning yuqorisida Flora kemasi uni kutib turgan bo'ladimi yoki yo'q, degan savol ko'tarildi. Boks Kenonning boshidan "Uayt Xors"ning oxirigacha bo'lgan oqim kemalar qatnovi uchun o'ta noqu-lay bo'lib, bu vaziyatda yo'lovchilarni bir qayiqdan boshqasiga o'tkazib, oqim-ni aylanib o'tishar edi. Shahar bilan hech qanday aloqa yo'q, shu sababdan Villsning to'rt kunga kechikib kelayotganini Floradagilarga ma'lum qilish imkonsiz edi.

Vills "Uayt Xors"ga kirib borganida ayon bo'ldiki, Flora aytilganidan uch kun ziyod kutgan. Eng achinarlisi shuki, bor-yo'gi bir necha soat oldin jo'nab ketgan ekan. Bundan chiqdi u yakshanba kuni ertalab soat to'qqizgacha Tagish postiga yetib borishi kerak bo'lgan. Bu payt esa shanba kuni soat kunduzgi to'rt edi. Sayyohlar majlis qurishdi. Bortda katta Peterburg baydarkasi bo'lib, Bennet ko'lining boshidagi militsiya boshqarmasiga qarashli edi. Ular qayiqqa javobgarlik qilishni va yetkazib berishni o'z zimmalariga oldilar. So'ngra ko'ngillilarni chorladilar. Floraga yetishib olish uchun ikki kishi kerak edi. Bir zumda yigirmatacha kishi o'z xohishini bildirdi. Ularning orasida Cherchill ham bor edi. Aslida birovlardan o'z yordamini ayamaslik uning tabiatiga

xos bo'lib, Bondelning yuk chamadoni xayolida ham yo'q edi. Bu o'y miyasiga kelganda, uni tanlamasliklarini umid qila boshladi. Lekin kollej futbol jamoasining sardori, yengil atletika klubining prezidenti va chana qo'shilgan itlar boshqaruvchisi sifatida nom qozongan keng yelkali bu shaxsning ayni yuksak sharafdan bosh tortishga haqqi yo'q edi. Bu Cherchill va mahobatli nemis Nik Antonsenga bildirilgan ishonch edi.

Sayyohlar jamoasi baydarkani yelkalariga qo'yganча bandargoh uzra yelib, kerakli nuqtaga joylashtirayotganidaga, Cherchill xonasiga yugurdi va poldagi yuk uyumini ag'dargan ko'yi o'sha kichik chamadonni qo'shni xonadagi kishiga ishonib topshirib ketish niyatida qo'lga oldi. Keyin esa miyasiga bu o'z chamadonim emas, shunday ekan, o'zinning shaxsiy buyumimdek tashlab ketishga haqqim yo'q, degan o'y keldi. Shunday qilib, yuk chamadoni bilan sohil tomon chopib ketdi. Uni bir qo'lidan ikkinchisiga o'tkazarkan, o'zi qirq funt chiqarmikan deya ajablandi.

Ikkalasi yo'lga tushgan chog' soat kunduzgi to'rt yarim edi. "O'ttiz mil daryo"ning oqimi shu qadar shiddatli ediki, kamdan-kam hollarda eshkak esha olardilar. Yelkalari osha baydarkaga bog'langan arqon yechilib ketar, qoyalarga urilishar, butazorlar ichidan yo'l ochishga zo'r berishar, goho sirpanishib, suvga qulashar, sayoz joylarda tizzalari va bellarigacha suv kechishar, quturgan, talafotli to'lqinlar ularni boshqa sohilga surib yuborardi.

Bu o'ta holdan toydiradigan holat edi. Antonsen bahodirlardek uzoq mashaqqat

chekdi. Bu eshkakchi sabrli va matonatli edi, lekin Cherrilning o'tkir zehni va qudrati uni boshqarib turardi. Ular sira dam olishmas, faqat olg'a va yana olg'a intilishardi. Daryoda qattiq shamol turdi, ularning qo'llari muzlab, vaqti-vaqti bilan uvushar, shuning uchun kaft va barmoqlarini bir-biriga ishqalab, qon yugurtirishga harakat qilishardi.

Kech tusha boshlagach, taqdirga tan berishdi. Tag'in inson qadami yetmagan nishablikka qulab tushishdi. Ular hech narsani ko'rolmas, chakalakzorlar kiyimlarini timdalab tashlagandi. Har ikkisining o'ta qattiq tirlangan tanalaridan qon sizib turardi. Daydi to'lqinlar necha martalab ularni sohildan sohilga, to'siqlarga urib, ag'darib yubordi. Dastlab bu hol yuz berganida, Cherrill suvga sho'ng'idi va uch fut chuqurlikda paypaslagancha yuk chamadonini qidira ketdi. Uni topishga bir yarim soat vaqt yo'qotdi, shundan so'ng chamadonni qayiqqa mahkam bog'lab qo'ydi. Antonsen chamadonni tonggacha nafrat bilan la'natlab chiqdi, biroq Cherrill uni tinchlantirishni o'ziga ep ko'rmadi.

Ularga uchragan omadsizliklarning poyoni yo'q edi, go'yo. Daryoning tez oqar, keskin muylashida ikki soat vaqt yo'qotdilar. Hatto ikki marta ag'darilib ham tushishdi. Bu payt har ikki qirg'oq ham chuqur jarlik bo'lib, ularda na arqon, na ilgak bor edi. Oqimga qarshi faqat eshkaklar bilan hech narsa qilib bo'lmasligini ham yaxshi bilishardi. Har eshkak eshganlarida katta kuch sarflab, jon-jahdlari bilan harakat qilishardi. Ularga tasodifan omad kulib boqdi. Kutilmagan to'lqin qayiqning yo'nalishini o'zgartirib yubordi. Cherrill nazoratni yo'qotdi, to'lqin uni sohildagi daraga irg'itib yubordi. Antonsen suvdan chiqib olguncha, u bir qo'li bilan botqoqdagi qayiqni ushlab turdi. Ular qayiqni tortib olgach, hordiq olishdi. Eng asosiy nuqtada o'zlariga kelib, yo'lga tushishdi. Yuqori sohilga chiqishgach, arqon bilan tezda chakalakzorga o'tishdi.

Kunduzi ular Tagish Porti ancha uzoq deb o'ylashgandi. Biroq yakshanba kuni ertalab soat to'qqizda Floraning jo'nash signalini eshitishga muyassar bo'ldilar. Soat o'nlarda, ular ming mashaqqat bilan portga yetib kelganlarida, uzoq janub yo'lida ketib borayotgan Floraning tutunini bazo'r ko'ra oldilar, xolos. Holdan toygan, juldur kiyimli bu ikki kishini Mounted politsiyasi Kapitan Jones samimiy kutib oldi va ovqatlantirdi. So'ngra ikkisining ham juda-juda charchaganini sezib, xoli qo'ydi. Ular pech yonida nam kiyimlarida yotib uxlashdi. Ikki soatdan

so'ng Cherrill uyg'ondi, Bondelning yosti q o'rnida foydalangan chamadonini olib, qayiqqa qo'ydi. Antonsenni turtib uyg'otgach, Floraning ortidan yo'lga tushishdi.

– Ha, nima bo'lishini oldindan bilib bo'lmaydi, jihozlar ishdan chiqadimi yoki boshqa. – Bu uning Kapitan Jones e'tiroziga javobi edi. – Men bu kemaga yetib olib, albatta, bolalarga yubormoqchiman.

Tagish ko'li kuchli bo'rondan oppoq tusga kirib, sovuq ularning jon-jonidan o'tib ketdi. Shiddat bilan chayqalayotgan to'lqinlar baydarkanani uchirib ketar, biri eshkak eshgani holda, ikkinchisi qayiqdagi suvni chiqarish bilan andarmon bo'lar, oldinga yurishning iloji yo'q edi. Imkon izlagan suzuvchilar sayoz sohil tomon intilishdi, qayiqdan tushib, biri oldinda arqonni tortsa, sherigi qayiqni itarib borardi. Kuchli bo'rondan himoyalanihga urinishar, biroq bellarigacha muzday suv qoplar, gohida bo'g'izlarigacha, hatto boshlari uzra chiqar va baland po'rtanalarda ko'milib ketardilar. Og'ir va behalovat, yurakni ezuvchi olishuvdan bir lahza bo'lsin tinim yo'q edi. O'sha tun Tagish ko'lining boshida, kuchli qor bo'roni zabtida Florani quvib yetishdi. Antonsen bortga behol yiqilgancha hansirab nafas olib yotardi. Cherrill yovvoyi odamga o'xshab qolgandi. Kiyimlari uning tanasini arang yopib turardi. Yuzi muzlab qotib qolgan, yigirma to'rt soat davom etgan azoblardan holdan toygan, qo'llari shu qadar shishib ketgan ediki, hatto barmoqlarini buka olmasdi. Oyoqlarida esa kuchli og'riq turgandi.

Floraning kapitani "Uayt Xors"ga qaytishni xohlamadi. Cherrill gapida qat'iy turib oldi. Biroq kapitan ham qaysarlikda undan qolishmasdi. Oxiri u ortga qaytib, hech nimaga erishib bo'lmasligini, negaki, Deyadagi yagona dengiz paroxodi – "Afinalik" seshanba kuni erta bilan yo'lga chiqishini, biroq "Uayt Xors"ga kirolmasligini va qolib ketgan sayyohlar bilan mumkin qadar ertaroq aloqa o'rnatishini ma'lum qildi.

– "Afinalik" qaysi payt yo'lga chiqadi? – qat'iy so'radi Cherrill.

– Seshanba ertalab, soat yettida.

– Tushunarli, – deya Cherrill, xurрак otayotgan Antonsenning qovurg'asidagi tatiurovkasiga turtdi. – Sen "Uayt Xors"ga qaytib bor. Yo'lda davom etib, "Afinalik"ka yetib olamiz.

Antonsen qayiqda ahmoqlarday uxlab yotar, uning mudroq ongi hech nimani anglamas, ulkan dengizning muz zarralaridan jiqqa ho'l bo'lib ketgan edi. Qorong'uda Cherrilning baqirayotganini elas-

elas anglay boshladi. Ungacha nima bo'lganini bilmasdi.

Eshkak eshish qo'lingdan keladimi?! Yoki suv toshirmoqchimisan?!

Kunduzi ular Karibou Chorahasiga yetib kelishdi, shamol tingan edi. Antonsen jon-jahdi bilan eshkak eshdi va ular ancha o'lsab ketishdi. Cherchill biroz uxlab olish uchun qayiqni sayoz qirg'oqqa to'xtatdi. U ehtiyot chorasini ko'rib, bir qo'lini boshining ostiga bukkancha uyquga ketdi. Har besh daqiqada bukilgan qo'lida qoni yurmay, og'riqdan uyg'onib ketar va darhol atrofga sinchiklab nazar tashlar, keyin esa ikkinchi qo'lini bukib, boshining ostiga qo'ygan ko'yi uyquga ketar edi. Ikki soatlardan so'ng Antonsen uni uyg'otdi. So'ng yana yo'lga tushishdi. Uch mil uzunlikdagi Bennet Ko'li tegirmon havzasiga o'xshardi. Yarim yo'lda janubda kuchli bo'ron turdi. Tagishgacha uzoq, davomiy to'siqlarni yengishga to'g'ri keldi. Qayiq bir tomonga og'ib ketar, to'lqin ko'tarilib, ularning beli, bo'g'zi va boshigacha sovuq suv qoplar, oqibatda Antonsen tamomila holdan toygandi. Cherchill uni o'ziga kelishi uchun shafqatsizlarcha turtib, baqirardi, biroq u to'lqin zarbidan suvga tushib ketib, cho'ka boshlagan edi. Cherchill uni bir amallab suvdan tortib olib, qayiqqa chiqardi. Shundan so'ng Cherchill bu ayovsiz kurashni yolg'iz o'zi davom ettirishga majbur bo'ldi. Tushdan oldin Bennet Ko'lining boshidagi politsiya postiga yetib keldi. Antonsenni qayiqdan chiqarishga urindi, biroq urinishlari zoye ketdi. U tinkasi qurigan odamning og'ir nafas olishini eshitib turardi. Shu choqqacha boshidan

kechirganlarini eslab, unga hatto hasadi kelib ketdi. Antonsen uxlab yotardi, Cherchill esa avvalgidek qudratli Chilkat bo'ylab davom etishi va dengizga chiqishi kerak edi. Haqiqiy kurash hali oldinda edi. U o'zini shu ko'yga solgan azob-uqubatlardan so'ng ham tanasida kuch mavjudligi uchun negadir pushaymon bo'lib ketdi.

Cherchill qayiqni qirg'oqqa sudrab chiqdi, Bondelning yuk chamadonini qo'lga oldi va oqsagancha politsiya postiga qarab yo'rtib ketdi.

– U yerda Dosendan sizga yuborilgan qayiq bor, – deya baqirdi peshvoz chiqqan ofitserga. – Unda o'lim yoqasida turgan bir odam yotibdi. Xavfli hech narsa yo'q, faqat o'ta holdan toygan. O'shandan xabar oling. Men shoshilishim kerak. Xayr! "Afinalik"ka yetib olishim lozim.

Bir mil keladigan port Bennet va Linderman ko'lini bog'lab turardi. U oqsoqlanib yugurib borarkan, ortiga o'girilib, ofitserga so'nggi bor baqirdi. Yugurish unga azob bersa-da, tishini tishiga qo'yib davom etar, chamadonga qararkan, unga bo'lgan hurmatining ta'siridan ko'p hollarda hattoki og'riqni ham unutilib yuborardi. Aslida chamadon jiddiy xalal berardi. Bir qo'lidan boshqasiga o'tkazar, qo'ltiqlashga tutinar, gohida bir qo'llab yelkasi osha ortmoqlab olar, yugurganida esa orqasiga gursillab urilardi. Uni momataloq bo'lib, shishib ketgan barmoqlarida arang ko'tarib yurardi. Necha marta tushirib ham yubordi. Bir gal qo'ldan qo'lga o'tkazayotib, old tarafga nogoh tushirib yubordi, shiddatli qadamini to'xtatolmay, unga qoqil-

di va jon holatda yerga yiqildi. Portning olis chekkasidan eski bog'ichli yuk sumka sotib oldi va chamadonni unga joylashtirdi. Shuningdek, Linderman ko'lining yuqori chegarasigacha bo'lgan olti milni bosib o'tish uchun kater yolladi. U yerga tushki soat to'rtida yetib keldi. Ertasiga ertalab soat yettida "Afinalik" Daidan yo'lga tushishi kerak edi. U yergacha yigirma sakkiz mil masofa bo'lib, o'rtada Chilkat yastanib yotardi. U oyoq kiyimlarini uzoq yo'lga moslab olish uchun o'tirdi – o'ttiz soniyadan so'ng uyg'ondi. Garchi uxlamagan bo'lsa-da, o'tirgan ko'yi mudray boshlagan edi. Endigi hordiq onlari uzoq davom etishi mumkinligidan qo'rqardi, shuning uchun ishini tezda yakunlab, o'rnidan qo'zg'aldi. Hatto shundan so'ng ham biroz muddat o'zini bilmay turdi, hech narsani his qilmas, havoda muallaq turganga o'xshardi. Bo'shashgan vujudi uni yerga tortardi, shu payt o'zini qo'lga olib, tortishib qolgan muskullarini siltab, tetiklashdi va yotib qolishdan saqlandi. Kutilmagan qo'zg'alish uni o'ziga keltirdi, titrog'i va dardini aritdi. Karaxt miyasini uyg'otish uchun kafti bilan boshiga urdi.

Jek Bernsning yuk karvoni Kretr Ko'lga qaytib ketayotgandi, Cherchilni ham o'zlariga qo'shib olishdi. Berns Cherchilning sumkasini boshqa yuk xachiriga qo'yishini aytgandi, biroq Cherchill uni o'zi bilan egar oldiga olib, yo'lga tushdi. Egar ustida mudrab, uni mahkam tutgan cha uyquga ketdi va har zamon u yer-bu yerda ko'ngli aynib, uyg'onib ketardi. So'ng shom tushmasdan burun Cherchilning xachiri lunjini shishirib, rejadagi yo'lga teskari yurib ketdi. Buning ustiga xachir so'qmoqda qo'pol harakatlanib, yiqilib, yo'lovchisini uloqtirib yubordi, yuk sumka esa qoyatoshlar ustiga tushdi. Shundan so'ng Cherchill piyoda holda

qoqilib, xachirni boshqarib borardi, so'qmoqda oltin izlashda yo'ldan adashib qolgan va halok bo'lgan otlarning qoldiqlaridan o'ta badbo'y hid anqib turardi. U qattiq uyqu bosganidan bunga e'tibor bermasdi. Ayni paytda "Uzun ko'l"ga kelib qolgan edi. Bazo'r uyqudan bosh ko'tardi. Keyin esa xira yulduzlar yog'dusida Bernsga ko'z tikib yotdi. Yuk sumkasi bilan bog'liq ortiq baxtsiz hodisa kutilmayotgandi.

Yuk karvoni Kretr ko'lidagi oromgohga borishi kerak edi. Cherchill esa yuk sumkani orqasiga osib, tik cho'qqiga chiqa boshladi. O'sha tik jarlikda, ilk qadamlaridayoq qay darajada charchaganini his qildi. Butun gavdasining og'irligi tushib, dengiz qisqichbaqasi kabi sudralib tirmashar, har bir yuqoriga ko'tarilish undan kuchli iroda va matonat talab qilardi. Shu payt unda gallyutsinatsiya² boshlandi, Cherchill o'zini dengiz qa'riga sho'ng'uvchi g'avvoslardek his qilar, azbaroyi tubsizlikka sho'ng'ishga intilar va undan bahramand bo'lish istagidan o'zini tiya olmasdi. Bondelning yuk chamadoni haddan ortiq og'irlik qilar, go'yoki tog'day bosib turardi. U tirmashib borarkan, o'tgan bir yilni esladi, xuddi shu so'qmoqdan bir yuz ellik funt yukni olib o'tganiga aqli bovar qilmasdi. Agar o'sha yuklar bir yuz ellik funt og'irlikda bo'lsa, Bondelning yuki, uningcha, besh yuz funt kelishi kerak edi.

Kretr ko'lidan ajralib turuvchi nishablikning narigi tomoni muz bilan qoplangani yaqqol ko'rinib turar, biroq muz qatlamlarining yuqorisi hech narsa o'smaydigan taqir yer bo'lib, yalang'och qoya va ulkan tog' xarsanglari qalashib yotardi. Zimistonda so'qmoqni ko'rishning iloji yo'qligi bois, gandraklab, qoqilib, atrofdagi har bir narsaga diqqat qilib borardi. Shamolning uvullashi va kuchli qor bo'roni zabtida cho'qqiga yetib keldi. Ayni shu payt tasodifan kichkina, qarovsiz bir chodirni topib oldi va sudralib ichkariga kirdi. U yerda juda eskirib qolgan qovurilgan kartoshka va besh-oltita pishmagan chala-xom tuxumlarni topib, shosha-pisha yutoqib yeya boshladi.

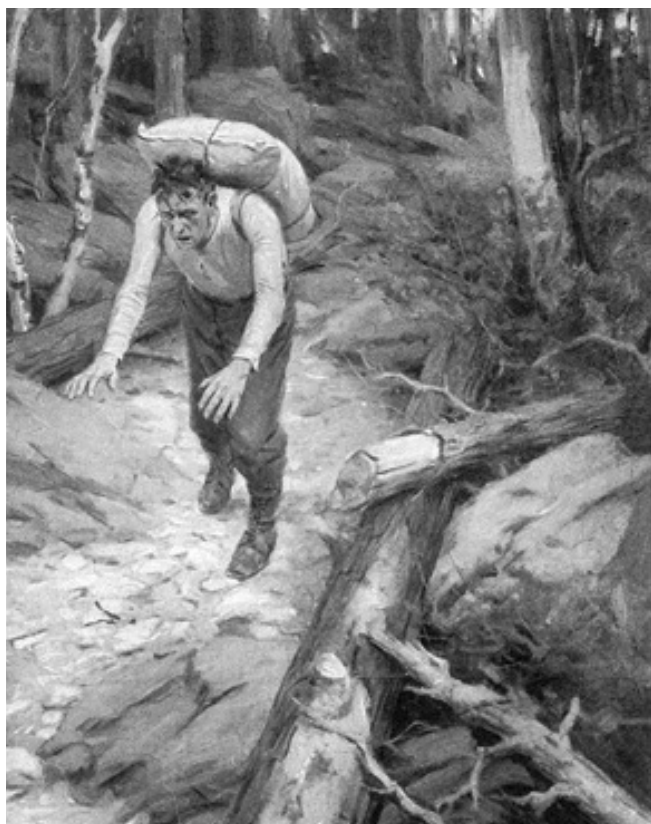
Qor tinib, shamol pasaygach, umuman yurib bo'lmaydigan qiyalikdan tushishga urindi. So'qmoq yo'q bo'lib ketgan, u esa qoqilib, gandraklab borardi. Goho ilojsiz bir holat – uning hukmi o'tmaydigan tik qiyaliklar tubiga va qoyatoshlar qirrasiga kelib qolardi. Yo'lning bir qismi ortda qolib, yulduzlarni yana bulut qopladi. Qorong'uda sirpanib, dumalab ketdi va yuz qadamlarcha toyib borib, keng, lekin sayoz chuqurlikning etagiga qontalash va momataloq

holda yiqildi. Uning butun atrofidan o'lgan otlarning badbo'y, qo'lansa hidi ko'tarilardi. Chuqurlik so'qmoqqa shu qadar qulay joylashgandiki, yuk tashuvchilar muntazam ravishda bu yerga kasalmand, chalajon otlarni keltirishga odatlanishgan, o'lik otlar ayqash-uyqash bo'lib ketgan edi. Qo'lansa hid uni tamoman yengib, o'lar holatda mazasini qochirar, u yomon tushdagi kabi jon holatda yuqoriga tirmashardi. Yarim yo'lga yetganda Bondelning chamadoni esiga tushdi. U ham o'zi bilan chuqurga qulagan edi, demakki, bog'ichi uzilgan, Cherchill esa buni esdan chiqargan. O'lat tarqagan o'sha chuqurga yana qaytib bordi. U yerda tizzalab va qo'llari bilan atrofni emaklab, bir yarim soatcha vaqt ichida chamadonni qidir-di. Chamadonni topguncha jami o'n sakkizta otga duch keldi. (Bitta ot esa hali tirik edi, uni revolveri bilan otib tashladi.) Hayotni jasorat va g'alabalarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. U yuk sumkasiga qaytib kelishini umri davomidagi qilgan eng mardonavor ish deb bemalol ayta olardi. Xullas, uning qahramonligi shunda ediki, chuqurlikdan chiqishidan oldin ikkinchi bor o'lishiga bir baxya qolgandi.

Bu payt u Skeylzga yetib kelgan, Chilkatning tik nishabliklari ortda qolgan edi. Yo'l esa birmuncha yengillashgan-u, baribir qulay emasdi, biroq chidasa bo'lardi. Agar u bunchalik holdan toymaganida edi, vaqtini chog' o'tkazishi mumkin edi. Agar qadami yengillashib, Bondelning chamadoni bo'lmaganida, uning bu darmonsiz holiga battar og'irlik tushmasdi. Shu bois zo'rg'a sudralib yurar, sumkaning ortiqcha yuki uni irg'itib yuborish uchun kifoya edi. Deyarli har zamon qoqinib, turtinib borardi. U yiqilmaslikka tirisharkan, butoqli zulmat g'oyat cho'zilib ketgan edi. Sumkani yelkalarini osha ortqilab olgan va u yo'lchini orqaga tortar edi.

Cherchilning xayoli o'zida edi. Agar "Afinalik" o'tib ketsa, bu yuk sumkasining aybi bo'ladi. Aslida uning ongida ikki narsa qolgandi: Bondelning sumkasi va kema. Faqat shu ikki tushunchanigina tan olardi. Chunki ular Cherchilni uzoq sayohatga va mashaqqat chekishga majbur qilgandi. U go'yoki tushida, qiynalib yo'lda davom etayotganga o'xshardi. Tushining davomi sifatida u Ship Kempga yetib keldi. Chayqalib pivoxonga kirib bordi. Yelkalarini qayishlardan bo'shatdi. Yuk sumkasini oyoqlariga qo'yayotgan edi, nogahon barmoqlaridan sirganib ketdi va og'ir taqillagan tovush chiqarib, polga quladi. Lekin bu ayni payt chiqib ketayotgan ikki kishiga sezilmadi. Cherchill bir stakan viski ichib, bar xiz-

² Alaxsirash, yo'q narsalarning ko'rinishi, eshutilishi va sezilishi.

matchisiga o'n daqiqadan keyin uni chaqirishini aytdi. Boshini tizzasiga, sumkasini esa oyog'iga qo'yib o'tirdi.

Noqulay joylashgan tanasi shu holicha qotib qolgan edi. O'n daqiqadan so'ng, o'zi aytganidek, uni uyg'otishdi. Ikkinchi stakandagi viskidan so'ng bo'g'imlari va mushaklarini yozib, yengil harakat bilan dam berdi.

– Hoy! Bas qil! – baqirdi bar xizmatchisi. So'ng uni zimistonda Kan'on Sitiga tomon quvib yubordi. Oltinchi hissiyot unga to'g'ri ketayotganini aytar, hamon zabtiga olayotgan uyqu esa Kenon so'qmog'iga yetaklardi. Ancha yurib, oldinda qandaydir xavfni sezdi va revolverini chiqardi. Hamon tush holatida turarkan, ikki kishining qorasini ko'rdi va unga yaqin to'xtangani eshitildi. U revolveridan to'rt marta o'q uzdi. O'ziga qarata ularning ham qurollaridan uchqun sachraganini ko'rdi. Shuningdek, Cherrill kimningdir bo'ksasiga qattiq urdi va bir kishi qulaganini ko'rdi. Boshqasi yaqinlashayotganida og'ir revolveri bilan yuziga qaqshatqich zarba berdi. Keyin ortga yugurib ketdi. Birozdan so'ng u xayolini yig'ib oldi. So'qmoqda egilib, sudralib qadam tashlab borarkan, dastlabki xayoli yuk sumkasida edi. U hamon yelkasida osig'liq turardi. Revolveri yo'qolganini bilgunga qadar bo'lib o'tgan barcha ishlarning tushligiga ishonardi. Ke-

yin sonining qattiq achishayotganini sezdi, ushlab ko'rgan edi, qo'liga issiq qon urildi. U yuzaki jarohat edi, biroq buni rad etib bo'lmasdi. Birdan hushyor tortdi va Kan'on Siti tomon oqsoqlanib keta boshladi.

Yo'lda bir to'da otlari va aravasi bor kishini uchratdi, yigirma dollar evaziga otni aravaga qo'shdi. Cherrill arava yotog'iga sudralib kirdi, sumkasi orqasiga osilgan ko'yi uyquga ketdi. Aravada suv yuvib kelgan shag'allar ustida og'ir harakatlanib, Dai vodiysi tomon tushib borishar, Cherrillesa arava do'ngliklarga urilgandagina o'rnidan turar, ba'zi do'ngliklar uni yotoqdan ko'tarib yuborar edi. Lekin uni ochlik qiynog'ichalik bezovta qilmasdi. So'nggi mil bir tekis, ravon bo'lib, u miriqib uxladi.

U g'ira-shira tong yorishayotganda o'rnidan turdi, haydovchi uni qattiq silkitar, "Afinalik" ketib bo'lganini aytib, qulog'iga baqirardi. Cherrill qarovsiz bandargohga talmovsirab qarab turardi.

Skaugaydan tutuni ko'rinyapti, – dedi o'sha odam.

Cherrill ko'zlarini katta-katta ochib, uzoqqa qaradi va dedi:

Bu o'sha, meni qayiqda oborib qo'ying.

Haydovchi hech bir ishdan bo'yin tovlamas, haqqini to'lashsa bo'lgani edi. Kichik qayiq topildi, o'n dollar evaziga o'sha kishi eshkak eshadigan bo'ldi. Cherrill oldindan to'lov qildi, uning yordamida qayiqqa o'tib, orqa tomoniga o'tirdi. Skaugaygacha olti mil edi, bu unga uxlash imkonini berishidan xursand edi. Ammo o'sha kishi qanday eshkak eshishni bilmasdi. Cherrill eshkaklarni qo'liga oldi va yana uzoq ter to'kdi. U sira olti milning bunchalik uzoq va mashaqqatli bo'lishini bilmas ekan. Ko'rfazda huzurbaxsh shabada turib, uni uyqu elitdi, o'zini zo'rg'a tutib turardi. Uning barcha xayollari sarobga aylandi, holsizlik va karaxtlikdan azob chekardi. Uning xohishi bilan sherigi kurakchaga sho'r suv olib, yuziga sepd.

Ular "Afinalik"ka yaqinlashishganida uning langari pastdan yuqoriga ko'tarilar va Cherrill vujudidagi oxirgi kuchini sarflamoqda edi.

– To'xtang! To'xtang! – baqirdi u xirillagan bo'g'iq bir ovozda.

– Muhim xabar! To'xtang!

Keyin u iyagini ko'ksiga qo'yganicha behol uyquga ketdi. Uni besh-olti kishi ko'tarib, kema narvoniga olib o'tishganida uyg'ondi va sumkasiga talpindi. Go'yoki cho'kayotgan odam xasga intilganiday unga yopishib oldi.

U palubada qoʻrquv va qiziqish markazida edi. “Uayt Xors”dan chiqayotgandagi kiyimlari bir uyum juldurga aylangandi. Uning oʻzi ham, asablari ham charchagan edi. U katta sabr-bar-dosh bilan qirq besh soat sayohat qildi. Bu vaqtda bor-yoʻgʻi olti soat uxlatdi. Avvalgidan yigirma funtga yengillashgan edi. Yuz-qoʻllari va tanasi tiralib, koʻkarib ketgan va zoʻrgʻa koʻrardi. Oʻrni-dan turishga urindi, biroq harakati bekor ketdi va palubaga uzala tushib oʻtirib qoldi. Yuk sumkasini mahkam quchib, xabarni yetkazdi.

– Hoziroq meni yotoqqa olib boring! – deya soʻzini tugatdi. – Uygʻonganimdan soʻng ovqatlanman.

Uning izzatini joyiga qoʻyishdi. Kir, eski-tuski kiyimlaridan soqit qilib, kema-dagi eng katta, ser-hasham, toʻy marosimlariga moʻljallangan xonaga chamadoni bilan joylashtirishdi. Deyarli ikki marta uxlab turdi, dush qabul qildi, soqolini qirtishladi va tamaddi qildi, soʻng toʻsiqqa suyanib sigareta chekdi. Bu paytda “Uayt Xors” dan kelayotgan ikki yuz sayohatchi yaqinlashib qolgan edi.

“Afinalik” Sietlga yetib kelganida, Cherchill butunlay sogʻayib ketgan edi. U Bondelning yuk chamadonini ushlagancha qirgʻoqqa keldi. Oʻsha chamadon bilan oʻzida faxr tuydi. Bu uning vijdoni va burchi gʻalaba qilganini aks ettirardi. “Men yukni olib keldim”, – dedi magʻrur turib. Hali kech tushishiga bor edi va u toʻgʻri Bondelning uyiga yoʻl oldi. Luis Bondell uni koʻrib xursand boʻldi, ikki qoʻli bilan baravar salomlashish asnosida, uyiga sudradi.

– Eh, rahmat, qariya, buni olib kelganing juda ajoyib boʻldi, – dedi Bondell yukni qabul qilarkan.

Uni divanga eʼtiborsiz otib yubordi. Cherchill yukning urilib sapchiganini oʻtkir nigohlari bilan kuzatib turar, Bondell esa uni savol bilan koʻmib tashlardi.

– Qanaqasiga uddalading?! Qolganlar qanday? Bill Smittersga nima boʻldi? Dell Bishob haliyam Piers bilanmi? U kuchuklarimni sotib yubordimi? Salfer Bottom qanday kelib qoldi? Koʻrinishing ajoyib. Qaysi kemada kelding?

Cherchill hamma savollarga javob berdi. Bir yarim soatlar oʻtib, suhbatlaridagi ilk sukunat paydo boʻldi.

– Uni yaxshiroq koʻrib olmaysanmi?! – dedi u yuk chamadoniga imo qilib.

E-e, hojati yoʻq, – javob berdi Bondell. – Mitchelning qurollari kutganidan ham aʼlo holda.

– Yaxshilab koʻrib olishing kerak! – unda-di Cherchill. – Men biror narsani egasiga yetkazganimda, albatta, hammasi yaxshiligiga ishonch

hosil qilishim kerak. Uyuqdaligimda qulay fursat tugʻilib, kimdir teginan yoki boshqa bir nima yuz bergan boʻlishi mumkin, axir.

– Muhim narsaning oʻzi yoʻq, qariya, – Bondell kulib javob berdi.

– Muhim emas, – Cherchill zaif, past ovozda takrorladi.

Keyin u hukm ohangida gapirdi:

– Luis, bu chamadondagi nima?! Bilishni xohlayman.

Luis unga sinchkovlik bilan qaradi, xonadan chiqib ketdi va bir shoda kalitlar bilan kirib keldi. Uni ochdi va ogʻir “44-Kold” revolverini oldi. Keyin bir necha qutida revolver uchun oʻq-dori va yana bir necha qutida vinchester patronlari chiqdi.

Cherchill chamadonni olib, ichiga qaradi, keyin agʻdarib, ehtiyotlab qoqdi.

Qurollarning hammasi zanglagan, – dedi Bondell, – yomgʻirda qolib ketgan boʻlsa kerak-da.

Ha, – javob berdi Cherchill. – Ancha ivib qoldi. Biroz ehtiyotsizlik qilibman.

U oʻrnidan turib, tashqariga chiqib ketdi. Bir necha daqiqadan soʻng Luis Bondell ham chiqdi va uning zinapoyada, tirsaklarini tizzalariga, qoʻllarini iyagiga qoʻyib, zulmatga qattiq tikilib oʻtirganini koʻrdi.

Ingiliz tilidan
Shahlo Obloqulova tarjimai